

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KRONIKA JEDNOHO ŽIVOTA. ŽIVOT A NÁZORY HUMPOLECKÉHO
OBČANA JOSEFA ČERMÁKA (1884-1958)

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Rauchová, Ph.D.
Autor práce: Bc. Adriana Kolářiková
Studijní obor: Historie (HISn)
Ročník: druhý

2013

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou Univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitelů a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 23. července 2013

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Jitce Rauchové, Ph.D. za podnětné rady, pomoc a vstřícnost při vedení této práce. Velký dík patří rovněž potomkům pana Josefa Čermáka, jmenovitě panu Janovi a paní Blance. Zapomenout nemohu ani na svou rodinu, partnera a své přátele.

Anotace

Diplomová práce je pohledem na životní příběh agronoma, včelaře a původně také obdivovatele Ruska, Josefa Čermáka (1884-1958). Hlavním pramenem byla rodová kronika a memoáry, které Josef Čermák sepsal a které čtenáře provádí životem autora. Byl svědkem významných dějinných událostí dvacátého století, jako byly obě světové války, následky ruské revoluce, hospodářská krize nebo komunistický převrat v Československu v roce 1948. Inspirací byly autorce historickoantropologické přístupy, které se zabývají zejména otázkou utváření vlastní identity, sebe prezentace a obrazu toho druhého. Pozornost byla kladena také na paměť Josefa Čermáka a způsoby jejího vytváření. Práce je rozdělena do dvou částí. První se zabývá pamětí a sebe prezentací aktéra, ve druhé je řešen obraz Ruska v českých zemích a očích Josefa Čermáka.

Annotation

This diploma thesis is a look at the life story of an agronomists, beekeeper and originally also an admirer of Russia, Josef Cermak (1884-1958). The main source was the ancestral chronicle and memoirs written by Josef Cermak which guide the reader through the life of the author. He witnessed important historic events of the twentieth century, like the two world wars, the effects of the Russian revolution, the Great Depression and the 1948 Czechoslovak coup d'état. The author was inspired by historico-anthropological approaches that deal specifically with the question of one's identity formation, self-presentation and the image of the other. The attention was also focused on the memory of Josef Cermak and methods of its formation. The work is divided into two parts. The first one deals with memory and self-presentation of the actor, in the other one the image of Russia in the eyes of the Czech lands and Josef Cermak is being addressed.

Obsah

1. Úvod.....	6
1. 1 <i>Fenomén paměti, sebe prezentace individua a obraz druhého .....</i>	7
1.2 <i>Paměti jako historický pramen.....</i>	16
2. Sebe prezentace Josefa Čermáka	23
2. 1 <i>Formování osobnosti – názory a postoje .....</i>	23
2. 2 <i>Kariéra a životní strategie .....</i>	30
3. Obraz Ruska a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka	57
3. 1 <i>První ruské dojmy .....</i>	63
3. 2 <i>Každodenní život na Rusi .....</i>	65
4. Závěr	72
5. Seznam pramenů	74
5. 1 <i>Nevydané prameny.....</i>	74
5. 2 <i>Edice pramenů .....</i>	74
5. 3 <i>Periodika.....</i>	75
6. Literatura	76
7. Internetové zdroje	83
8. Seznam příloh.....	84
Přílohy	85

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce je exkurzem do myšlenkového světa individua a pokusem o jeho rekonstrukci. Je inspirována koncepty historické antropologie¹ a snaží se je aplikovat na člověka tzv. moderních dějin. V úvodní části je osobnost Josefa Čermáka (1884-1958), zemědělského odborníka a běžného občana prvního československého státu, představena skrze paměť zachycenou v rodové kronice.² Prostřednictvím komparace s jinými typy pramenů jsem se dále snažila o odhalení prostředků sebe prezentace, které jedinec používal k potvrzení své identity. Mělo být ukázáno, jakými způsoby se snažil o zvýšení své ekonomické i společenské úrovně a jak reagoval na změny v politické a ideologické oblasti.

Poslední část potom přináší pohled na Josefa Čermáka jako zprostředkovatele obrazu *toho druhého*, tzn. Ruska, kde v letech 1910 až 1919 působil nejprve jako správce velkostatku, poté jako nájemce samostatného hospodářství a nakonec jako válečný státní úředník. Obraz je včleněn do obecných představ, které o Rusku v Čechách v této době existovaly. V následujících úvodních řádcích budou postupně představena metodologická východiska a hlavní zkoumaný pramen.

---

¹ Základní metodologickou příručkou je práce Richarda van DÜLMENA, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy*, Praha 2002., srov.: Gert DRESSEL, *Historische antropologie. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weinmar 1996; v českém prostředí jsou metody historické antropologie využívány zejména při studiu dějin raného novověku, teoretické koncepty a úvahy lze nalézt: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007; Jan HORSKÝ - Zdeněk R. NEŠPOR, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj – časopis pro kulturní dějiny 6, 2004, č. 1, s. 61 – 81; Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007; Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Conditio humana – č(i) historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*, Ústí nad Labem 2007.

² Kronika Josefa Čermáka se nachází v archivu rodiny Čermákových. Kniha samotná je uložena v Hradci Králové, přílohy jsou v Praze.

1. 1 Fenomén paměti, sebeprezentace individua a obraz druhého

Výzkum fenoménu paměti přešel v posledních letech ze sféry zájmu filozofie, psychologie a sociologie také k historii, ale i publicistice a politologii. Počátky úvah o vytváření a zachovávání kolektivní paměti a jejího vlivu na vztah k minulosti, je třeba spatřovat v díle předního teoretika sociologie paměti Maurice Halbwachse³. Jeho práce vychází zejména z tvrzení o společenské podmíněnosti tohoto jevu. Individuální paměť podle něj existuje pouze jako součást kolektivní paměti, z níž se vytváří během socializace jedince. Podobnou myšlenku, ovlivněnou již částečně modernistickými tendencemi, je možné najít i u historika Jana Assmanna.⁴ Ten uvedl, že „*kolektivy sice nemají žádnou paměť, avšak určují paměť svých příslušníků. Vzpomínky, a to i osobní, vznikají pouze díky komunikaci a interakci v rámci společenských skupin.*“⁵ Velkou inspirací byla historikům také práce Pierra Nory,⁶ podle něhož zejména západoevropská společnost nahradila generačně přenášené osobní, ale i národní vzpomínky, oficiálními učebnicemi dějepisu, což vedlo k rozchodu paměti s historií. Na tento popud se pak mnozí badatelé snažili o nový pohled na kulturu paměti. Pokoušeli se rekonstruovat okolnosti vzniku tzv. oficiální historie a zabývali se vlivem ideologie a mediální manipulace na kolektivní paměť nebo místa paměti.⁷

V českém prostředí se touto problematikou zabýval už například Dušan Třeštík,⁸ praktičtěji potom Jan Galandauer, Jiří Rak nebo Eduard Maur.⁹ V centru zájmu jejich

---

³ Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009; další sociologové a filozofové zabývající se touto problematikou: Émile DURKHEIM, *Pravidla sociologické metody*, Praha 1926; nebo TÝŽ, *Elementární formy náboženského života*, Praha 2002; Niklas LUHMANN, *Sociologické Aufklärung*, Bd. 2: *Ausätze zur Theorie der Gesellschaft*, Opladen 1991; Talcott PARSON, *Společnosti: Vývojové a srovnávací hodnocení*, Praha 1971; Henri BERGSON, *Hmota a paměť*, Praha 2003; Paul RICOEUR, *Le mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris 2000.

⁴ J. ASSMANN, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

⁵ Tamtéž, s. 36.

⁶ Např.: P. NORA, *Mezi pamětí a historií*, in: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998.

⁷ Srov.: Christoph CORNELISSEN, *O výzkumu kultúry pamäti v západnej a východnej Európe*, in: Ch. CORNELISSEN – Roman HOLEC – Jiří PEŠEK (edd.), *Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*, Ústí nad Labem 2007, s. 23 – 42; Peter BURKE, *Historie jako sociální paměť*, in: týž, *Variety kulturních dějin*, Praha 2006, s. 50-67; Jacques LE GOFF, *Paměť a dějiny*, Praha 2007.

⁸ D. TŘEŠTÍK, *Češi a dějiny v postmoderním očistci, kap. O dějinách a paměti*, Praha 2005.

⁹ J. GALANDAUER, *2. 7. 1917 - Bitva u Zborova: česká legenda*, Praha 2002; TÝŽ, *6. 7. 1915 - Pomník mistra Jana Husa: český symbol ze žuly a bronzu*, Praha 2008; J. RAK, *Bývali Čechové*, Jinočany 1994; TÝŽ - Ivana ČORNEJOVÁ - Vít VLNAS, *Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách*, Praha

prací byla především historická reflexe a proměny interpretace dějin, okolnosti vzniku národních symbolů a mýtů a vůbec formování české národní paměti a důsledky její konfrontace například s reformací, katolicismem, národnostními boji či profesionální literární fikcí. Otázky důvodů utváření a uchovávání zejména šlechtické paměti se promítly také do prací historiků jihočeské školy.¹⁰ Ukázkou paměti v rámci mikrohistorie pak přinesla kniha Josefa Petráně.¹¹

Zatím nejrozsáhlejší českou publikací seznamující čtenáře s tímto tématem je kniha vydaná v roce 2011 - *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*.¹² Čeští, slovenští, ale i francouzští autoři v ní řešili problematiku paměti z hlediska různorodých sociálních skupin, míst, předmětů a oslav napříč historickým časem. Za zmínku stojí také práce Radmily Švaříčkové – Slabákové,¹³ která pro svůj výzkum využívala prostředky orální historie.¹⁴

Také já jsem se při své práci zabývala pamětí, avšak poněkud v odlišném pojetí. Paměť, tak jak je zde představena, není pamětí masovou. Nejedná se o příspěvek ke studiu problematiky kolektivní paměti, tato diplomová práce by mohla být jen jedním ze střípečků vytvářejících onu mozaiku společnosti. K tématu mne dovedl hlavně typ zkoumaného pramene – osobní a rodinné memoáry, v nichž se jedná o paměť jednotlivce, o rozdíly ve vnímání skutečnosti, které udávají identitu individua. Vzpomínky zachycené Josefem Čermákem v jeho rodové kronice pro mne byly jednou z možností, jak tuto osobnost rekonstruovat. Myšlenky fungování kolektivní paměti, zmiňované výše, mi však pomohly k zařazení Čermáka do příslušné sociální skupiny a vedly mne také při kritice pramene.

1995; TÝŽ - Jiří POKORNÝ, *Patroni, svátky a výročí. Slavnosti českého národa*, Dějiny a současnost 30, 2008, č. 8, s. 30-33; E. MAUR, *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, Praha 2006.

¹⁰ Například V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007; V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), Dalibor VÁCHA, *Vzpomínky na události, které se nikdy nestaly. Famy z let 1914-1920 v paměti československých legionářů*, in: V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (=Opera historica 15) s. 97-128.

¹¹ Josef PETRÁŇ, *Dvacáté století v Ouběnicích*, Praha 2009.

¹² Milan HLAVAČKA – Antoine MARÉS – Magdalena POKORNÁ (edd.), *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011; k tématu míst paměti také *Místa paměti českoněmeckého soužití*: sborník příspěvků z konference pracovní skupiny Česko – německého diskusního fóra Místa paměti v Chebu 5. 6. 2010, Praha 2011.

¹³ R. SLABÁKOVÁ – ŠVAŘÍČKOVÁ, *Mýtus šlechty u nás a v nás: paměť a šlechta dvacátého století*, Praha 2012.

¹⁴ K historiografii kultury paměti, míst paměti a kolektivní paměti dále v: Jiří ŠUBRT – Štěpánka PFEIFEROVÁ, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy 2010, č. 1, s. 9 – 29.

Bylo třeba si uvědomit, že prostřednictvím pramenů, které jsou založené právě na paměti, lze jen těžko rekonstruovat spolehlivě pravdivá fakta. „*V příběhu je zkrátka identita pamětníka, který hledá smysl toho, kam patří a kam směřuje.*“¹⁵ Spolu s identitou jsou zde obsaženy také společenské mýty a ideály. Je proto nutné brát v potaz životní, kulturní a intelektuální prostředí individua. Prostřednictvím těchto dokumentů se badatel může pokusit o jakousi analýzu prožitku dějin a rekonstrukci osobností doby.¹⁶

Čermákově připravenosti k roli pozorovatele a zachycovatele se podrobněji věnuji v kapitole *Obraz Ruska a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka*. V případě, že by paměť byla hlavním tématem práce, bylo by třeba provést hlubší výzkum, zde mi však šlo pouze o představení a zařazení Josefa Čermáka a jeho typologizaci.

Otázky, které jsem pokládala prameni při jeho kritice, zněly následovně: Jaké byly důvody, které aktéra vedly k sepsání rodové kroniky? Na jaké skutečnosti kladl důraz, čeho si všimal a čeho nikoliv? A nakonec, jakým způsobem periodizoval „své“ dějiny? Je tento čas nějak sladěn s časem historickým?¹⁷ Lidé povětšinou nedatují prožité dějiny přímo, ale používají k periodizaci určité mezníky. Tyto mezníky jsou vždy spojené s jistými generačními zážitky, které v kolektivním vědomí poznamenaly trvale pohled na svět.¹⁸ Takovým zážitkem může pro člověka být například výrazná změna politického systému, válečný konflikt, teroristický útok, nebo určitá přírodní katastrofa. Pro individuum jsou ovšem nejdůležitější osobní dějiny, příběhy rodiny a domova. Tyto takzvané intimní dějiny jsou dále členěny podle jednotlivých fází, kterými člověk za svůj život prochází. V paměti jsou uloženy vzpomínky na čas dětství, studijní léta, čas strávený v zaměstnání, narození potomků a rodinný život (zde se periodizace může členit například také počtu partnerů), stáří, nemoci a smrti blízkých.¹⁹

Protože forma uchování vlastní paměti přímo souvisí s otázkami sebereprezentace individua, řeší druhá kapitola právě toto téma. V českém prostředí se

---

¹⁵ J. PETRÁŇ, *Dvacáté století*, s. 6.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ K otázkám času více např.: Jean LEDUC, *Historici a čas. Koncepcie, otázky, diela*, Bratislava 2005; Paul RICOEUR, *Čas a vyprávění III*, Praha 2007; Zdeněk BENEŠ, *My a čas... Člověk, dějiny, čas*, in: *Stereotypy a mýty ve vyučování dějepisu*, Sborník z konference, Ústí n. L 2007.

¹⁸ J. PETRÁŇ, *Dvacáté století*, s. 5.

¹⁹ Tamtéž, s. 6.

jeho studiem zabývají zejména historikové raného novověku.²⁰ Vzhledem k zásadním proměnám životních podmínek a životního stylu v průběhu devatenáctého století, s nimiž je spojena také změna v myšlení a chování jedinců, není možné z těchto prací přímo vycházet, lze je brát pouze jako inspiraci.

Neměnný zůstává fakt, že identita jedince je vždy úzce spjata s identitou sociální skupiny, ke které se individuum hlásí.²¹ Sebeidentifikace s určitou skupinou, jejím chováním, mravy a zvyklostmi je vlastně formou, jakou se jednatel snaží dosáhnout psychického bezpečí.²² Není sám, žije ve smečce, která ho v případě potřeby může alespoň částečně chránit před nepřízní osudu. Zajímalo mne, o které sociální skupině je tedy možné říci, že se Josef Čermák cítil její součástí. Nebo naopak, vůči které společenské skupině se vymezoval a proč?

Na příkladě Čermákova uvažování je možné sledovat prvky snahy o vyčlenění sebe sama ze světa obyčejných lidí. Doba byla takovému jednání přímo nakloněna. Sociální vrstvy byly daleko prostupnější než v minulosti. Společnost, ovlivněna příběhy slavných a vlivných plebejců (příkladem za všechny byl jistě T. G. M.), kteří získali majetek a moc prostřednictvím vzdělání či podnikatelských úspěchů, si vytvářela novou „šlechtickou“ vrstvu. Válečné události a vznik nového státu (a s ním mimo jiné také související zrušení šlechtických titulů) mohla řada lidí vnímat jako symbolické završení jedné kapitoly, konec starého světa a nevyhovujícího pořádku a počátek světa nového, v němž bude mít každý možnost nového uplatnění. U které společenské vrstvy tedy aktér hledal své místo? A jaké symbolické prostředky využíval k sebe prezentaci a tím i k potvrzování příslušnosti k této skupině?²³

Díky dalším dochovaným písemnostem účetního, úředního a obchodního charakteru nebo úřední i osobní korespondenci²⁴ bylo dále možné sledovat způsoby

---

²⁰ V. BŮŽEK – P. KRÁL – Ondřej JAKUBEC, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009; Ivo CERMAN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008; J. HRDLÍČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2008.

²¹ V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd), *Utváření identity*, s. 6.

²² Luďa KLUSÁKOVÁ, *Prostředí a identita*, in: Karel KUBIŠ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě II*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 5/1999, Studia Historica LII, Univerzita Karlova, Praha 2003, s. 60.

²³ V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd), *Utváření identity*, s. 6.

²⁴ Vše je součástí příloh Čermákovy rodové kroniky, Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, přílohy I – II.

budování Čermákovy kariéry, komunikace v rámci sociálních vztahů a východiska jeho životních strategií.²⁵

V poslední kapitole jsem se na příkladu Josefa Čermáka pokusila o zachycení a zhodnocení obrazu Ruska, který autor zprostředkoval čtenářům svojí kroniky. Zajímalo mne, jak byl tento pohled na toho druhého ovlivněn kulturní i politickou scénou a co stálo za jeho případnou proměnou.

Právě v tomto momentě se střetávají všechny tři přístupy, které byly využívány při práci s pramenem. Zachycování paměti a vytváření obrazu minulost, ale také hledání vlastní identity, srovnáváním a vymezováním sebe sama vůči jiným, to vše je přímo spojeno také s vytvářením určitého obrazu o druhých. A tento obraz je dalším úhlem pohledu, který umožňuje historikovi nahlédnout do vývoje historického vědomí a podvědomí individua vůbec.²⁶

Hlavní metodologickou inspirací mi byla práce *Obraz druhého v historické perspektivě*.²⁷ Autoři se ve svých příspěvcích zaměřených na problematiku identit a stereotypů při formování moderní evropské společnosti snažili o důkladnou aplikaci historických metod. V centru jejich zájmu stály zejména čtyři typy „střetávání se s jinakostí.“²⁸ Prvním byl vztah člověka k prostředí, ve kterém žije (vnímání a vymezování přirozeného a jiného světa), dalším vnímání „jinakost“ uvnitř stejnorodé skupiny (kriminalizace a dekriminlizace určitého činu apod.), třetím typem bylo potom vnímání vnější odlišnosti – diskurz heterostereotypu a autostereotypu (setkávání dvou

---

²⁵ K otázkám životních strategií např.: R. ŠVARŤÍČKOVÁ – SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty – Mensdorffové – Pouilly v 19. století*, Praha 2007; J. DIBELKA, *Obrané strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012.

²⁶ L. KLUSÁKOVÁ, *Stereotyp nebo obraz druhého?* in: L. KLUSÁKOVÁ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1/1995, Studia Historica XLI, Univerzita Karlova, Praha 1997, s. 7-10.

²⁷ L. KLUSÁKOVÁ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1/1995, Studia Historica XLI, Univerzita Karlova, Praha 1997; Karel KUBIŠ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě II*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 5/1999, Studia Historica LII, Univerzita Karlova, Praha 2003.

Druhý díl je volným pokračováním prvního, inspirace seminářem obecných a komparativních dějin ÚSD FF UK (založeno 1994 Miroslavem Hrochem, o zakladatelské roli a činnosti semináře srov.: Pavel KOLÁŘ – Miloš ŘEZNÍK, *Komparativní dějiny v evropské a české perspektivě a jejich místo na univerzitě Karlově: Seminář obecných a komparativních dějin Ústavu světových dějin FF UK v letech 1994-2000*. ČČH 99/2001, s. 402-408.)

²⁸ K. KUBIŠ, *Předmluva*, in: Týž (ed.), *Obraz druhého*, s. 8.

odlišných a do té doby na sobě nezávislých kultur)²⁹ a posledním překonávání jinakosti při setkávání různorodých kultur.³⁰

Obraz Ruska byl ve svých počátcích vytvářen zejména představiteli myšlenek slovanské vzájemnosti a rusofilství.³¹ Inspirovaly je mimo jiné také průchody ruských vojsk přes naše území při napoleonských válkách. Až na výjimky neměli lidé v Čechách o této zemi téměř žádné povědomí a byli fascinováni exotičností kozáků a kavkazských vojáků stojících v řadách carské armády. Obyvatelé, kteří se na rozdíl od Prahy neselekali s přísně cvičenou armádní elitou, ale řadovými vojsky, však nijak neobdivovali drancující a loupeživé bandy.

Josef Jungmann, Antonín Marek a zejména Jan Kollár, Pavel Josef Šafařík, Václav Hanka a zpočátku také František Ladislav Čelakovský³² vytvořili ve svých dílech zcela nekritický a zaslepeně obdivný obraz ruské říše. Důvodem byla hlavně dobová potřeba najít ve svém okolí zastánce před německým útlakem a oporu při prosazování svých národnostních práv.³³ Střízlivění přicházelo částečně s ohlasy polského národního povstání proti Rusku ve třicátých letech a přispívali k němu také autoři, kteří zemi osobně navštívili. Nejvýznamnějším projevem tohoto procitnutí byl článek Karla Havlíčka Borovského *Slovan a Čech* z roku 1846.³⁴

---

²⁹ Autostereotyp je pohledem na vlastní prostředí a společenství, heterostereotyp je pohled zvenčí. Často se zapomíná na existenci kladných stereotypů a výraz je tak spojován hlavně s předsudky a karikaturním nebo schematickým vnímáním sebe i okolí. L. KLUSÁKOVÁ – M. KRÍŽOVÁ – K. KUBIŠ – M. ŘEZNÍK – D. TINKOVÁ, *Namísto úvodu: „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*, in: K. KUBIŠ (ed.), *Obraz druhého*, s. 14.

³⁰ K. KUBIŠ, *Předmluva*, in: Týž (ed.), *Obraz druhého*, s. 7-10.

³¹ Kořeny myšlenky slovanské vzájemnosti se paradoxně nacházejí v Německu, které se v 18. století začalo zabývat velkou východní říší, stále častěji se zapojující do evropské politiky. Čeští slavjanofilové byli ovlivněni zejména tezemi Johanna Gotfrieda Herdera a jeho představami o jazykovém společenství, mladosti a nadějně budoucnosti etnika a jeho „holubičí povaze.“ Slovanstvo se mělo stát nositelem humanity a míru. J. RAK, *Bývali Čechové*, s. 113.

³² Fr. L. Čelakovský záhy přehodnotil své oslavné stanovisko, v roce 1835 zkritizoval protipolskou řeč cara Alexandra, kvůli čemuž byl na popud Václava Hanky a ruské diplomacie sesazen z redaktorského místa v *Pražských novinách* a nakonec byla také ukončena jeho činnost na univerzitě. J. RAK, *Bývali Čechové*, s. 119.

³³ V případě Antonína Marka se jedná hlavně o soubor jeho básní stylizovaných jako dopisy svému učiteli Josefu Jungmanovi: *Marek Jungmanovi* (vydané 1814 a 1820), Běla PRAŽÁKOVÁ, *Antonín Marek (1785-1877): písemná pozůstalost*, Praha 1978; dále: J. KOLLÁR, *Slávy dcera*, (1. vydání 1824) Praha 1971; P. J. ŠAFAŘÍK, *Slovanské starožitnosti: oddíl dějepisný*, Praha 1837; TYŽ, *Slovanský národopis*, (1. vydání 1842) Praha 1955; F. L. ČELAKOVSKÝ, *Ochlas písní ruských*, (1. vydání 1829) Brno 1998.

³⁴ Po svém pobytu v Moskvě, kde působil jako vychovatel a poznal osobně ruskou mentalitu a styl zacházení s příbuznými národy, odsoudil panslavistickou ideu a přiklonil se k austroslavistickému směru. Proziravý byl v tomto ohledu také František Palacký, obávající se rozpadu Rakouska Uherka, který by umožnil ruskému uzurpátorství přivlastnění si dalších území jazykově spřízněných národů. J. RAK, *Bývali Čechové*, s. 121 – 123.

Od poloviny a zvláště pak na sklonku devatenáctého století postupně značně přibývalo Čechů, kteří se do Ruska vydali za prací, poznáním či dobrodružstvím a zanechávali o tom písemné zprávy různého charakteru. Mezi takové cestovatele patřil například Servác Bonifác Heller, Josef Holeček, Karel Kramář, Gabriela Preissová, Vilém Mrštík, Karel Chotek, Jindra Imlauf a také Tomáš G. Masaryk.³⁵ Svou roli hrál samozřejmě i dobový tisk³⁶ a množící se překlady ruských autorů.³⁷

První světová válka a hlavně válečné a revoluční zážitky navrátilivších se ruských legionářů znamenaly velký převrat ve smýšlení o Rusku.³⁸ Pověstinou negativní hodnocení vyvolávalo dojem tmářské, zaostalé země, jejíž obyvatelé trpěli pod nestálostí režimů. Druhým extrémem byly komunistické zvěsti o úspěchu bolševické revoluce. Reakcí na legionářskou literaturu a tyto představy pak byly knihy, které se snažily na tuto záležitost přinést objektivní pohled. Mezi autory takových prací patří Naděžda Melnikovová – Papušková se svým dílem *Rusko zblízka i z dálky*,³⁹ Karel Velemínský⁴⁰ a Josef Eduard Šrom.⁴¹ Jejich výhodou bylo zejména to, že už měli jistou osobní zkušenost také s carským Ruskem, díky čemuž mohli důsledky obou zřízení porovnávat. Knihy vyslanců na oslavu desátého výročí bolševické revoluce v Moskvě Václava Tilleho a Josefa Kopty také přinášejí obraz o Rusku, nicméně pouze takový, jaký jim byl oficiálně představen.⁴² V každém případě jsou tyto práce dílem intelektuálů

---

³⁵ Z jejich díla například: S. B. HELLER, *Život na Rusi*, Praha 1868; TÝŽ, *Pohled na Moskvu*, Praha 1868; J. HOLEČEK, *Zájezd na Rus*, Praha 1896; TÝŽ, *Rusko české kapitoly*, Praha 1891; K. KRAMÁŘ, *Dojmy z Ruska*, Čas 5, 1891; G. PREISSOVÁ, *Obrázky z ruské pouti*, Osvěta 26, 1896, s. 976-983, 1099-1118; V. MRŠTÍK, *Cesta do Ruska (Listy z Nižního Novgorodu 1896)*, Praha 1992 (ve své době vycházely na pokračování německy ve staročesky orientovaném časopise *Politik*, pozn. autorky); J. IMLAUF, *Za ruskou hranicí*, Praha 1906; K. CHOTEK, *Čechové na Kavkaze. Vzpomínky z cest*, Národopisný věstník slovanský 5, 1910, 201-204; T. G. MASARYK, *Rusko a Evropa*, Praha 1996 (první dva svazky vyšly nejprve v němčině v roce 1913, třetí díl existoval do roku 1996 pouze v rukopise).

³⁶ Články a příspěvky o Rusku se objevovaly jednak ve vyložené slovansky zaměřených časopisech jako například *Slovanský přehled a Slovanská vzájemnost*, ale i v literárních časopisech *Lumír* nebo *Osvěta*, zábavných časopisech typu *Světazor*, i politických denících jako byly *Národní listy*. Martin GAŽI, *Cesty na Rus (K českému pohledu na Rusko v druhé polovině devatenáctého a na počátku dvacátého století)*, České Budějovice 1997.

³⁷ Překladatelské projekty Románové knihovny Světazor, Ottovy Ruské knihovny, Ottova knihovna Bedes lidu, Levné svazky novel Františka Šimáčka nebo Besedy slovanské Josefa Barviče. Jan V. NOVÁK – Arne NOVÁK, *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob po naše dny*, Brno 1995, s. 978-979.

³⁸ Radola GAJDA, *Moje paměti*, Brno 2008 (první vydání již roku 1920); Josef KOPTA, *Třetí rota*, Praha 1992 (1. vydání 1929); Rudolf MEDEK, *Pouť do Československa: válečné paměti a vzpomínky z let 1914-1920. I-IV*, Praha 1929, dále dílo Františka Langer a Jaroslava Kratochvíla.

³⁹ N. MELNIKOVOVÁ – PAPOUŠKOVÁ, *Rusko zblízka i z dálky*, Praha 1929.

⁴⁰ K. VELEMÍNSKÝ, *Rusko včera a dnes*, Praha 1929.

⁴¹ J. E. ŠROM, *V říši Stalinově*, Praha 1929.

⁴² J. KOPTA, *Cesta do Moskvy*, Praha 1928; V. TILLE, *Moskva v listopadu*, České Budějovice 2009 – toto vydání je cenné zejména díky předmluvě editorky Dagmar Blümlové, která se věnuje literatuře, jenž byla o Rusku vydaná na konci dvacátých let dvacátého století. Z roku 1929 pochází také práce Josefa Jiráka, přibližující česko – ruské vztahy do roku 1867, J. JIRÁSEK, *Studie vztahů*

s daleko větším politickým, ekonomickým i kulturním rozhledem, než jaký měl Josef Čermák. Poskytují podrobné informace z nejrůznějších oblastí a snaží se je řešit v širších souvislostech. Čermákovi se v jeho kronice naopak podařilo zaznamenat každodennost života v Rusku před i během světové a občanské války. Prameny podobného typu využíval ve své práci částečně například také Martin Gaži.⁴³

Další zlom ve vytváření obrazu o Rusku s sebou přinesla druhá světová válka a osvobození Rudou armádou. I přes to, že střety armády s běžným obyvatelstvem neprobíhaly vždy zcela bez problémů a ve vzpomínkách pamětníků se vojáci často objevují ve spojitosti s nadměrným užíváním alkoholu, výtržnostmi a krádežemi, oficiální poválečná a zejména pak pounorová literatura se nesla v duchu pevné stranické linie a prezentovala Rusko – Sovětský svaz hlavně jako válečného vítěze, ochrannou ruku a příklad hodný následování.⁴⁴ Byla znovu vydávána nejvýraznější rusofilská díla a odkazovalo se na staleté styky obou národů.⁴⁵ Důležité při vytváření tohoto obrazu byla rovněž média a otázky oslav státních výročí a svátků. Jeho násilné prosazování však u obyvatel vzbuzovalo spíše negativní pocity, které vygradovaly během sovětské okupace v létě roku 1968.

Moderní historiografie přinesla nejenom celou řadu publikací věnujících se dějinám Ruska,⁴⁶ ale také přímo obrazu Ruska, který v Čechách existoval. Práce Jiřího Raka a Martina Gažihy byly při mém tvoření výchozí.⁴⁷

Jak bylo dokázáno výše, k česko – ruskému setkávání a prolínání docházelo již po delší dobu. Pro Čermáka proto Rusko nebylo něčím naprosto neznámým. Otázkou tedy bylo to, jak jím představovaný obraz ovlivnily brýle, které mu nasadila společnost prostřednictvím svých obrazů a stereotypů.⁴⁸ Vznik stereotypů, ve společnosti

---

československo-ruských od počátku 19. století do R. 1967, Praha 1929.

⁴³ Jedná se především o druhou část jeho diplomové práce s názvem *Cesty na Rus*, M. GAŽI, *Cesty na Rus (K českému pohledu na Rusko v druhé polovině devatenáctého a na počátku dvacátého století)*, České Budějovice 1997.

⁴⁴ Například: Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny Sovětského svazu (1917-1947)*, Praha 1950; aj.

⁴⁵ Václav ČEJCHAN – Milada RAMPACHOVÁ – Vladimír VYMĚTAL, *1000 let. Kronika československo-ruských styků slovem i obrazem*, Praha 1947.

⁴⁶ Přehledné dějiny Ruska v: Libor DVOŘÁK – Zdeněk SLÁDEK – Milan ŠVANKMAJER – Václav VEBER, *Dějiny Ruska*, Praha 2010.

⁴⁷ J. RAK, *Bývali Čechové*; k tématu vývoje panslavismu u nás dále například: Václav ČERNÝ, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha 1995; a reakce na tuto práci: Vladimír SVATOŇ, *Panslavismus: nebezpečí nebo alternativa evropské kultury? Úvaha nad studií Václava Černého*, *Střední Evropa* 10, 1994, č. 42, s. 54-59; Martin C. PUTNA, *Vývoj a zločiny panslavismu (a) Václava Černého*, *Literární noviny* 6, 1995, č. 21, s. 7; Ivo POSPÍŠIL, *Václav Černý a ruská literatura*, *Slavia* 63, 1994, s. 331-337.

⁴⁸ Stereotyp je zde chápán jako zjednodušený a opakující se obraz, vyvolávající u určité části společnosti předem dané negativní ohlasy, aniž by je k nim vedla nějaká osobní zkušenost s jevem, jeho vytváření je

rozšířených a notoricky známých obrazů, může souviset například s nerovnoměrným vývojem evropské společnosti nebo s odlišnými sociálními i hospodářskými podmínkami života toho druhého. Fungovala tedy představa prosperujícího a zaostalého, která se pak mohla přenést například do obrazu Západu a Východu, Centra nebo Periférie.⁴⁹

Kromě nastínění obrazu, který ve společnosti fungoval a mohl Josefa Čermáka ovlivnit, bylo nutné zaměřit se přímo na ty zdroje informací, se kterými prokazatelně přišel do kontaktu. Čermák byl ve výčtu prostudované literatury a tisku bohužel velmi nekonkrétní. Jeho vlastní pohled bylo proto možné dávat do souvislosti pouze s časopisem *Slovanský přehled*, o němž se jako o jediném skutečně zmiňoval.

Další záležitostí, která mne zajímala, bylo Čermákovu vnímání „toho druhého.“ Hranici jinakosti nebylo v tomto případě potřeba nijak složitě vymezovat. Označení „ti druzí“ nebo „oni“ jsou přirozenou reakcí na jazykové, národnostní a kulturní rozdíly.⁵⁰ Do této role ovšem nebyli stavěni pouze Rusové z pohledu Josefa Čermáka, ale také on sám jako cizinec v jiné zemi. Nastavovali mu Rusové nějaké zrcadlo a byl případně schopen ho vnímat a zachytit?

---

považováno za sebeobranu, která pomáhá třídit podněty a usnadňuje tímto existenci jako takovou. S tím souvisí také jeho trvanlivost a odolnost vůči změnám (počátek diskuze o stereotypech viz. Walter LIPPMANN, *Public Opinion*, New York 1965), téma stereotypů nebývalo u historiků tak oblíbené jako u sociálních psychologů a sociologů. Pokud už historiografie stereotypy studovala, věnovala se především těm národním a etnickým. Definice, pojmy a koncepty si půjčovala právě u výše zmíněných oborů: např. L. KONTLER (ed.), *Pride and Prejudice. National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe: East to West*, CEU History Department, Working paper series 2, Central European University, Budapešť 1995., L. KLUSÁKOVÁ – M. KŘÍŽOVÁ – K. KUBIŠ – M. ŘEZNÍK – D. TINKOVÁ, *Namísto úvodu: „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*, in: K. KUBIŠ (ed.), *Obraz druhého*, s. 11-28.

⁴⁹ L. KLUSÁKOVÁ, *Stereotyp nebo obraz druhého?* in: L. KLUSÁKOVÁ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie*, s. 7-10.

⁵⁰ V moderní evropské historiografii se tématem odlišnosti cizinců zabýval např. Bedřich W. LOEWENSTEIN, *My a ti druzí*, in: Týž, *My a ti druzí, dějiny, psychologie, antropologie*, Praha 1997, s. 59-80; dále se tato problematika často objevuje v sociologicko-historických pojednáních zabývajících se multikulturalismem a integrací menšin např.: I. NEUMANN, *Uses of the „Other“: The „East“ in European Identity Formation*, Minneapolis 1998; B. STRATH (ed.), *Europe and the Other. Europe as the Other*, Brusel 2000; A. TRIANDAFYLIDOU, *Immigrants and National Identity in Europe*, London 2001; aj., L. KLUSÁKOVÁ – M. KŘÍŽOVÁ – K. KUBIŠ – M. ŘEZNÍK – D. TINKOVÁ, *Namísto úvodu: „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*, in: K. KUBIŠ (ed.), *Obraz druhého*, s. 11-28.

1.2 Paměti jako historický pramen

Základním stavebním prvkem této práce se stal pramen označovaný jako osobní, či pramen osobní povahy. Tomuto typu literárního i neliterárního svědectví je společný zejména soukromý charakter a schopnost více či méně vypovídat o myšlenkovém světě a životě pisatele.⁵¹ Zatímco například v německé historiografii se řada badatelů věnovala klasifikaci pramenů osobní povahy a možnostem jejich pojmenování,⁵² v českém prostředí byl tento úkol znesnadňován používáním mnohoznačného slova paměti, kterým řada autorů označovala své rukopisy. Přejímání tohoto pojmenování historiky, nebo literárními historiky, mělo za následek upozadění názvů dalších typů osobních pramenů jako autobiografie, deník, nebo rodinná kronika. Pojem paměti tedy v našem prostředí zahrnuje nejenom události individuem zažité, ale také ty, o kterých se pouze doslechlo či dočetlo a řadí se mezi ně často i takové, které autorovu osobnost téměř nereflktují.⁵³ To ovšem není případ zkoumané rodinné kroniky.

Prameny osobní povahy byly v českém prostředí průběžně edičně zpřístupňovány již od 19. století.⁵⁴ V posledních letech se k nim už po několikáté znovu vrátili zejména historikové raného novověku a skrze inovativní přístupy se snažili o jejich novou interpretaci.⁵⁵ Historiky novějších dějin kvůli přemíře pramenů a v první řadě potřebě editace

---

⁵¹ Josef HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003, s. 15.

Osobní svědectví se dále rozlišují podle toho, jak výrazně se osobnost v prameni projevuje. Benigna von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen Aland von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, Historische Anthropologie 2, 1994, s. 462-471.

⁵² Původně používaný termín *Selbstzeugnisse* nahradil v první polovině devadesátých let pojem *Ego dokumente*, který umožnil zařadit mezi písemnosti osobní povahy i takové prameny, které se vymykaly tradičnímu rozdělení na deníky, memoáry a autobiografie.

Více k této problematice například v: Thomas WINKELBAUER (hg.), *Vom Lebenslauf zur Biografie, Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn-Waidhofen/Thaya 2000.

⁵³ Srov.: J. HRDLIČKA, *Autobiografie*, s. 18.

⁵⁴ Prameny byly vydávány zejména v rámci ediční řady *Archiv český*, kterou vedl František Palacký, František Dvorský, Antonín Rezek, Josef Kalousek, August Sedláček aj., František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997, s. 213-230.

⁵⁵ Ve středu zájmu stály zejména šlechtické ego prameny: Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997; Petr VOREL (ed.), *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1551-1552*, Pardubice 1997; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, in: V. BŮŽEK (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera Historica 6) s. 145-271; Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty mezi léty 1550-*

takových písemností, tento úkol z větší části teprve čeká.⁵⁶ Ti, kteří již začali na ego dokumenty pohlížet moderní historicko - antropologickou optikou, hledají inspiraci především u anglosaské historiografie. Ta se snaží aplikovat nové metody na celou svou pramennou základnu. Nastíněné tendence jsou patrné zejména u badatelů zabývajících se vojenskou historiografií, kteří nově pátrají například po otázkách vytváření kolektivní a individuální paměti. Ve středu jejich zájmu jsou proměny symbolických, výročních, válečných událostí v závislosti na využití v propagandě či reklamě, procesy zapomínání, vytěšňování, zamlčování a celkově ovlivňování paměti kulturním prostředím, uměleckou tvorbou a stereotypy. Objevuje se také například snaha rekonstruovat válečné zážitky napříč sociálními vrstvami.⁵⁷

Ač mě při mé práci nezajímaly výhradně rodové kroniky a genealogické záležitosti, ale spíše způsob zachycení vlastní paměti, přece jen je podle mého názoru vhodné charakterizovat hlavní zkoumaný pramen.

Uložení rodových či rodinných kronik v archivu či muzeu je spíše výjimečností. Bývají většinou považovány za určitou formu cennosti a často jsou součástí dědického řízení. V rodině zůstávají buď do doby vymření potencionálních dědiců, nebo do konce jejich zájmu o rodinnou historii.⁵⁸ Josef Čermák žádal už v úvodu kroniky své potomky, aby zachovali jeho dílo a v případě jejich nezájmu ho poskytli některému archivu či

---

1650, České Budějovice 2002 (= Monographia historica II); J. HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003.

⁵⁶ Vybrané edice a vydané prameny: Dagmar a Josef BLUMLOVI (edd.) *České Budějovice v paměti Josefa Šusty*, Pelhřimov 2004; Cyril ČECH, *Osobnosti Vysočiny (99), Paměti babičky Pozniakové*, Hlas 91, 1994; Josef GRUBER (ed.), *Albín Bráf: Život a dílo*, Díl první, Paměti, Praha 1922; Hanuš JELÍNEK, *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*, Praha 1947. Martin KUČERA, *Můj deník z první světové války, Z. V. Tobolka*, Praha 2008; Františka STOKLÁSKOVÁ, *Paměti Františky Stokláskové, rozené Potůčkové, dcery drobného rolníka a větrného mlynáře Františka Potůčka ze Žeranovic*, Olomouc 2012; Bohumil SVOZIL (ed.), *Konec století, výbor z paměti: (1867-1899), F.V. Krejčí*, Praha 1989; Josef ŠIMEK, *Moje paměti a vzpomínky*, Praha 1927; Josef ŠUSTA, *Léta dětství a jinošství. Vzpomínky I.*, Praha 1947; Rudolf TĚSNOHLÍDEK, *Esquimo Welzl: paměti českého polárního lovce a zlatokopa*, Broumovice 2009.

⁵⁷ Typické je využívání moderních psychologických či psychiatrických poznatků, často je jim však vytýkáno odklání se od metodologie, např.: Nigel C. HUNT, *Memory, War and Trauma*, New York 2010; Jenny MACLEOD (ed.), *Defeat and Memory. Cultural Histories of Military Defeat in the Modern Era*, New York 2008; Susan Rubin SULEIMAN, *Crisis in Memory in the Second World War*, Cambridge 2006; Jay WINTER, *Remembering War. The Great War Between Historical Memory and History in the Twentieth Century*, Yale 2006; aj. Dalibor VÁCHA, *Vzpomínky na události, které se nikdy nestaly. Fámy z let 1914-1920 v paměti československých legionářů*, in: V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (=Opera historica 15) s. 97-128.

⁵⁸ O uložení rodinných kronik v archivech na Vysočině a Jižních Čechách více v: Pavel HOLUB, *Rodinné a rodové kroniky v paměťových institucích okresu Pelhřimov*, Genealogické a heraldické informace 2010, s. 142-146; rodinnými kronikami se zabývá například také: Lucie SWEIRCZEKOVÁ, „... aby nás Pán Bůh při dobrém rozumu zachovati ráčil.“(odraz politických a válečných událostí v rodinné kronice žehuňských mlynářů), ČNM-A 171, 2002, č. 1-2, s. 103-111.

muzeu a informovali o tom eventuální badatele v některém „*rodopisném nebo muzejním časopise českém nebo moravském a v časopise přátel starožitností v Praze*.“⁵⁹

Tradice uchování těchto písemností však u rodiny Čermáků stále trvá. Po smrti posledního potomka Josefa Čermáka, pana Jana Čermáka, zdědil kroniku jeho syn. Kniha samotná byla tedy převezena do místa jeho bydliště, Hradce Králové, přílohy byly prozatím uloženy v Praze.⁶⁰

Rodová kronika Josefa Čermáka je složena ze dvou částí. Na první, rodopisnou část, ve které se autor zabývá genealogií rodu a historií vlastních a příbuzných jmen, navazují jeho osobní paměti. Kroniku dále doplňují čtyři knihy příloh, které obsahují velké množství různorodých písemností, dokládající autorem vyvozené genealogické výsledky a provádějící čtenáře podrobně Čermákovým životem, jeho cestou a pobytem v Rusku a okolnostmi jeho kariéry. Kromě osobních dokumentů, jako jsou například rodné, domovské a oddací listy nebo školní a pracovní vysvědčení, jsou zde uloženy také osobní i úřední korespondence, účetní materiál, stavební plány a nejrůznější potvrzení, dále fotografie, jízdenky a získaná ocenění.

První část sestávající z dějin rodu a jména Čermáků a Jelínků (manželčina rodina), je ještě doplněna o složku, ve které se nacházejí rodokmeny příbuzných i nepříbuzných jmenovců.⁶¹ Snahu o vytvoření historického příběhu rodiny je možné chápat jako výsledek Čermákova zájmu o historii. Podle svých slov byl tímto oborem uchvácen již v mladém věku. Později se stal členem genealogických společností a s badatelskými úmysly často navštěvoval archivy, muzea a samozřejmě také fary po celé republice.⁶² Skutečné, vnitřní důvody, které jedince vedly k sepsání takového díla, bylo však nutné hledat mezi řádky.

Josef Čermák se po více než deseti letech života v zahraničí vrátil do nově vzniklého státu, navíc také do nového města. V Humpolci, kde se v roce 1921 rozhodl žít, nikdo neznal jeho, ani jeho rodinu. Dá se říci, že byl člověkem bez minulosti, bez paměti a tudíž bez identity. Ta původní, nyní ničím nepodložená, se stala neuplatnitelnou. Mohl tak cítit potřebu vytvářet si identitu novou, nebo nějakým způsobem doložit a potvrdit sobě i okolí své předchozí společenské postavení. Rodová

---

⁵⁹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 7.

⁶⁰ Přílohy jsou uloženy u vnučky Jana Čermáka, paní Blanky Čermákové.

⁶¹ Tyto rodokmeny byly rozděleny podle oblastí, archivovány ve zvláštní složce a údajně byly již několikrát využity nepříbuznými jmenovci. Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, nezařazeno.

⁶² „*Pracoval jsem tím způsobem, že jsem příležitostně navštěvoval faru za farou, panské a obecní i zemské archivy v Brně a v Praze. Když mi nedovolovala služba činit výpisy ve dne, navštěvoval jsem je v noci.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 6.

kronika mu k tomu mohla dobře sloužit. Individuální paměť je totiž součástí té rodinné, jedinec bez ní zřejmě nemůže zcela bez problémů fungovat.⁶³ A paměť obecně je jedním z prostředků, který pomáhal zachovat jeho společenský status.⁶⁴

Čermák navíc vysvětloval nápad, sepsat rodovou kroniku především skrze svoje vlastenecké cítění, které chtěl tímto počinem jaksí symbolicky stvrdit.⁶⁵ Podle mého názoru, lze však dle některých pasáží soudit, že Josef Čermák měl pocit určité výjimečnosti, kterou si chtěl potvrdit prostřednictvím nějakého slavného předka. Napsal, že: „(...) *chce věděti, jakou účast měli v dějinách jeho vlastní předkové.*“⁶⁶ Výmluvné jsou rovněž úvodní věty z části vyprávění o rodu Čermáků: „*Mám rád naše příjmení pro jeho českost a starobylost. Svým stáří předčí mnohá jména šlechtická.*“⁶⁷

Samozřejmě, že dalším důvodem bylo také vědomí závažnosti prožitých dějinných událostí. Jako člověk narozený v poslední třetině 19. století měl možnost zažít prudkou proměnu společnosti a životního stylu, světové války a revoluce. Touha informovat další pokolení o minulých pořádcích byla tedy logická: „*Život na Rusi popíšu poněkud podrobněji, poněvadž jsme tam zastali (později již s rodinou) ještě starou, předválečnou, carskou dobu, která zmizela do nenávratna, prožili první světovou válku a ohromný dějinný převrat.*“⁶⁸ S tímto bývá u autorů memoárů často spojen také pocit služby vykonané pro potomky, kteří by díky jejich dílu měli mít možnost poučit se z chyb předchozí generace.

Nelze opomenout ani autorovu potřebu literární tvorby: „ (...) *kéž bych měl takové nadání a vzdělání, abych mohl napsat, co všechno tu vidím a cítím.*“⁶⁹ Lze ji doložit také na ambicích zveřejnit své zápisky knižně nebo alespoň, což se autorovi částečně také povedlo, formou novinových článků.⁷⁰

Čermák se pokusil rekonstruovat svůj život již od raného dětství, které podle jeho slov ukončil nástup na německou Zemskou rolnickou a vinařskou školu ve

---

⁶³ V. BŮŽEK – J. DIBELKA (edd), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15) s. 7.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 5.

⁶⁶ Tamtéž, s. 5.

⁶⁷ Tamtéž, s. 10.

⁶⁸ Tamtéž, s. 219.

⁶⁹ Tamtéž, s. 198.

⁷⁰ Malé části rodinné kroniky byly nakonec zveřejněny až v roce 1980 v časopise *Náš domov*. Nesly název *Český agronom v Rusku*. Paměť však byla redaktory časopisu mírně pozměněna a ideologicky drobně doplněna. Výstřižky těchto článků jsou uloženy v Archivu rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 14.

Znojmě.⁷¹ Pokračoval chronologicky od svého studia, přes první zaměstnání, pobyt v Rusku, návrat do vlasti, život v meziválečném Československu až po okupaci a své stáří. Vzpomínky z Ruska začal uspořádat již brzy po svém návratu, zbylá většina zápisků vznikla však až po druhé světové válce.

Jedná se o popis každodenního života, všestranně zaměřeného a společensky činného muže, který čas od času narušovaly dějinné události. Zřejmě proto, aby čtenář nepřišel o ucelený obraz situace, pokoušel se Čermák často zachytit i jednotlivé oficiální příčiny, které k danému historickému momentu vedly, nebo ho provázely tak, jak je nejspíš znal z novin.⁷² Zvláštní cit měl ovšem také pro změny, které se ve společnosti udály a které dokázal celkem dobře vystihnout.⁷³ Neomezoval se tedy pouze na příběhy své a rodinné, ale snažil se rekonstruovat obraz společnosti, která ho obklopovala v určitých významných historických momentech.⁷⁴ Díky jeho poměrně dobrému vzdělání a rozhledu, který získal prostřednictvím svého aktivního života, jsou jeho vzpomínky na zásadní dějinné události prostorově i informačně pestré a nechybí jim širší kontext. Písemnostem intelektuálů se samozřejmě nevyrovnají, ale i přesto mají svojí hodnotu. U zápisků vzniklých po druhé světové válce je ovšem problémem jejich výrazné ideologické zbarvení, které bude podrobněji rozebíráno v následující kapitole.

---

⁷¹ „*Tím skončilo mé dětství*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 216

⁷² Díky svému zájmu o obor měl poměrně dobré znalosti z historie. O přečtené literatuře se ale bohužel téměř nezmiňoval. Dá se předpokládat, že přehled získával také z tisku. O tom, že byl jeho pravidelným čtenářem, svědčí novinové výstřižky uchované v kronice i přílohách.

O vzniku samostatného státu v roce 1918 Josef Čermák napsal: „*Prožili jsme velkou dobu vítězných bojů celého národa doma i za hranicemi jež si vyžádaly mnoho obětí na životech i utrpení nejlepších lidí, ale dočkali jsme se po třistaleté porobě vzkříšení naší národní a státní samostatnosti. Tehdy, kdy jsme již ztratili veškeré naděje ve slovanské Rusko, kdy Němci uznaná bolševická vláda uzavřela s nimi brest-litevský mír za každou cenu (přitom sledovala svoji revoluční taktiku), a podle německého diktátu byla povinna odzbrojit a vydat jim naše legie, v době slavné legionářské anabáze, dva dny před převratem v Praze, dne 26. října 1918 vyhlásil vůdce zahraničního odboje T. G. Masaryk, potomní prezident Republiky Československé ve Filadelfii samostatnost našeho národa.* Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 330.

⁷³ Čermákova charakteristika revolučního období v Rusku: „*Inteligenci ovládala nejistota z budoucnosti. Někteří kolegové se umlouvali odjet společně na Altaj ve střední Asii, zakoupiti si tam pozemky. Doufali tam nalézt klid. Seč rozpad fronty a politické změny pokračovaly tak rychle, že jejich záměr zůstal jen záměrem a i ve vzdálené Altaji nastal později převrat. Podle možnosti zajížděl jsem do Kijeva k rodině. Začínala se tam projevovat nouze, zvláště u inteligence. Bylo ji možno pozorovat na šuljavkém bazaru, prodávat kusy oděvu, boty, ba i kravaty a jiné věci. (...) Později, s růstem revoluce docházelo k vraždám politickým z nenávisti jedné třídy k druhé.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 308.

⁷⁴ Josef Čermák o začátku 1. světové války v Rusku: *O svátku sv. Anny, 26. července 1914 začala první světová válka. Při čtení mobilizační vyhlášky ruským vojákům v táboře u Svjatošina donášelo se na náš dvorek často skandované a mohutné urá! urá! urá! Nálada obyvatelstva, sympatizujícího se Srbskem byla Rakousku a Německu nepřátelská a u vědomí síly Ruska povzbuzující, optimistická. Rázné pochody vojenských oddílů jdoucích za zpěvu na frontu optimismus ještě zvyšovaly.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 294.

Ve vyprávění o jeho vlastním životě dominovalo zemědělství a záležitosti s ním spojené. Popis způsobu pěstování plodin, okolností sklizní nebo chov včelstva i jiného zvířectva doplňoval jeho vzpomínky již od útlého věku.⁷⁵ Zemědělství, které se evidentně stalo jeho životní náplní, mu pomáhalo překonat i nepříznivé životní situace,⁷⁶ díky čemuž lze nalézt informace tohoto charakteru i v některých jeho vzpomínkách na první světovou válku.⁷⁷

Co bylo ovšem téměř úplně ponecháno stranou Čermákova zájmu, to byla domácí lidová kultura a zvyklosti. V Rusku, kde pro něj byly tyto záležitosti něčím novým a neznámým, byla situace jiná, ale v českých zemích lidovým tradicím nevěnoval prakticky žádnou pozornost. Důvodem jistě nemohlo být to, že by se nikdy s žádným folklorním projevem nesešel. Pro jeho život byly tyto otázky spíše tak samozřejmé nebo nedůležité, že mu nestály za zmínku. Podle mého názoru to může být spojeno také s dobovým chápáním ženským a mužských rolí. Při přípravách oslavy určitého svátku nebo zvyku se daleko více angažovaly právě ženy, což souviselo s obvyklým spojením svátečních událostí s výzdobou, jídlem, ošacením nebo tancem a schopnostmi, díky kterým mohla žena dosáhnout na status dobré hospodyně. Josef Čermák se na druhou stranu dost věnoval otázkám své kariéry, intelektuálním, pracovním nebo třeba obchodních dovednostem, vlastnostem, které lze považovat spíše za mužské. To vše souvisí samozřejmě i s otázkami sebeprezentace, na jejichž základě by bylo možné vytvářet obraz ideální dobové ženy a muže.

Povolání a zájem Josefa Čermáka o zemědělství také ovlivňovaly jeho chápání žitých let. Vnímá střídání ročních období, čas setí, sklizně a dobu zemědělského klidu a naopak téměř vůbec nerefletoval například čas liturgického kalendáře. Neobjevují se u něj ani zmínky o jasném dělení týdne na všední dny a neděle, nebo hodinový harmonogram jeho dnů.

---

⁷⁵ „(...) na mlýnské zahradě bývala úroda švestek (...)“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 178. „Brambory sázivala maminka s lesními dělnicemi na lesních mýtinách a rodiče rozvrhávali jejich úrodu, aby stačily k jídlu i na krmení. Část jich ukládali ve sklepě, ostatní v jámě. Když si našetřili něco peněz, koupili malou bílou kravku za 60 zl, kterou jsem pásával po lesních cestách (...). Kravka nám dávala slušný užitek, chovali jsme ji několik let“ Tamtéž, s. 187-188.

⁷⁶ „Po dlouhé dvouměsíční cestě plně útrap jsem si krátký čas odpočinul. Začal jsem šlechtit ovocná pláňata ve školce (...)“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 335.

⁷⁷ Na rozdíl od legionářských pamětí nereflektuje tolik válečné události, přesný postup fronty a podobně, ale spíše zásobovací, hospodářskou a zemědělskou situaci: „Jakmile jsme však již započali s výmlatkem obilí a dal jsem opravit některé méně poškozené mlýny, měli jsme již vlastní mouku. (...) Zprvu jsme jezdili pro maso daleko za frontu, později jsme chovali sami krávy a dobytek na porážku. (...) Kromě Michailovky sklízeli jsme úrodu z opuštěných polí v celém širokém okolí.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 299.

Jak bylo dokázáno výše, na podobu paměti Josefa Čermáka mělo největší vliv jeho povolání. V případě snahy o porovnání paměti podobného založení by bylo vhodné zaměřit se na osobní pozůstalosti společenské skupiny, kterou by bylo možno nazvat zemědělstí odborníci. Hodnotné by v tomto případě mohly být například písemnosti Jana Brandejse,⁷⁸ Františka Zíky,⁷⁹ Josefa Havlovic,⁸⁰ Jana Kotlanta,⁸¹ nebo Františka Skopalíka.⁸² Nelze vynechat ani některé běžné zemědělce a hospodáře, kteří o svém životě a činnosti zanechali obsáhlejší zprávy.⁸³

Pro doplnění skutečně pestré a rozsáhlé pramenné základny, kterou mi poskytla kronika Josefa Čermáka a zejména k ní náležející přílohy, jsem při své práci dále využívala materiály uložené v Moravském zemském archivu v Brně - Státním okresním archivu v Pelhřimově (dále jen SOkA Pelhřimov). Ve fondu Okresního úřadu v Humpolci jsou uloženy některé písemnosti, které se Josefa Čermáka také zprostředkovane týkají. Bylo zde možné nalézt dokumenty, které rozšířily, či přinesly nový pohled na informace uváděné Čermákem v jeho kronice. Byly spojené zejména se záležitostmi provozu jeho živností a ekonomickou činností vůbec. Sledovat se zde dal také styk Josefa Čermáka s nejrůznějšími úřady a styl jeho úřední komunikace. V materiálech týkajících se spolků, jejichž byl Čermák členem, se mi bohužel nepodařilo objevit konkrétní zmínky o této osobě, na druhou stranu mi ale umožnily nahlédnout do struktury a fungování těchto organizací.

---

⁷⁸ Jan Brandejš (1887-1964), inženýr a úředník ministerstva zemědělství, působící mezi léty 1919-1935 mimo jiné také na Podkarpatské Rusi, Archiv Národního muzea v Praze.

⁷⁹ František Zíka (1869-1931), hospodářský správce velkostatků, předseda mnohých zemědělských družstev, prezident Slezské zemědělské rady a politický a hospodářský pracovník na Opavsku, Zemský archiv v Opavě.

⁸⁰ Josef Havlovic (1915-?), hospodářský úředník, inženýr zemědělství, SOA Plzeň.

⁸¹ Jan Kotlant (1867-?), rolník, expert zemědělské rady Království českého, poslanec, zájem o elektrifikaci a regulaci vodních toků na Královéhradecku. SOkA Hradec Králové.

⁸² František Skopalík (1822-1891), rolnický reformátor ze Záhlinic, SOkA Kroměříž se sídlem v Holešově.

⁸³ Oldřich Brtník – SOkA Kladno, pobočka Velvary; Emanuel Harant – SOkA Kladno, pobočka Unhošť; Adolf Hurych – SOkA Ústí nad Orlicí; Ječn – SOkA Jičín se sídlem v Jeřicích, pobočka Sobotka; Jílkovi – SOkA Olomouc, pobočka Šternberk; Jonášovi – SOkA Šumperk, pobočka Javorník; Josef Kašpar – Okresní vlastivědné muzeum ve Vsetíně; Kolaříkovi – SOkA Benešov; František Krč – SOkA Blansko, pobočka Boskovice; Jan Nepomuk Krouský – SOkA Mladá Boleslav; Lindnerovi – SOkA Olomouc, pobočka Šternberk; Jan Matějka – SOkA Beroun; Vojtěch Medek – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc; Anton Pejšek – SOkA Mělník, pobočka Kralupy nad Vltavou; Josef Pompe – SOkA Šumperk, pobočka Javorník; Jaroslava Pour – Národní zemědělské muzeum – zámek Kačina; Adolf Prokůpek – Národní zemědělské muzeum – zámek Kačina; Schubertovi – SOkA Šumperk, pobočka Javorník; František Zemek – Regionální muzeum v Mikulově aj. viz Jarmila HANZALOVÁ, *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice*, Praha 1995.

2. Sebe prezentace Josefa Čermáka

„Rozlišuj dobrá předsevzetí a činy od špatných. Dobrého následuj, nerozvážného se varuj.“⁸⁴

2.1 Formování osobnosti – názory a postoje

Josef Čermák se narodil 26. října roku 1884 „v poledne o posvícení“⁸⁵ do nepříliš výnosného mlýna v Jevišovicích na Znojemsku. Kvůli zděděným dluhům neměla rodina dostatek financí na modernizaci výroby, čímž drobný mlýn ztratil konkurenceschopnost a nemohl tak zajistit Čermákovým potřebnou obživu. I přes skromné životní podmínky se rodiče malého Josefa údajně těšili značné oblibě ve svém okolí. Na návštěvu do mlýna kromě tetiček, strýců, kmotrů a sousedů často chodily například také dámy „z lepší společnosti“. *„Jevišovské paničky, paní poštmistrová, stavitelová, nadučitelová a j. se chtěly koupat. Podle tehdejších mravů bylo nezpůsobem koupat se dámám v otevřené řece nebo rybníce. Tatínek jim zřídil nad vantrókama v zahradě krytou koupelnu. I tam se ještě koupaly v dlouhých koupacích šatech. Po vykoupání nabídla jim maminka svačinu, ovšem zadarmo. Paničky za to maminku velmi chválily. Byly to zlaté časy místní smetánky. Pěkně se vykoupaly, vytrávily a posvačily.“⁸⁶*

Podobně laděných příběhů obsahovala kronika celou řadu: *„Tatínek (...) pro svou milou povahu, osvojenou mysliveckou znalost a přesnost, stal se tatínek brzy průvodcem hostí hraběnek a později také hostí dalších majitelů panství, po revíru. (...) býval zván na hony, a protože měl dobrého jezevčíka, také do sousedního hostinského panství na lišky. (...) Po zdařilém lovu darovali mu hosté často nějakou památku, např. pěkné a někdy i vzácné dýmky „meršánky“ apod., kterých si vážil a pamatoval si, při jaké příležitosti je dostal.“⁸⁷* Tyto příhody jako by měly čtenáři sdělit, že ač se Čermákovi neřadili mezi členy místní společenské elity, přece jen byli pro své kladné povahové rysy touto skupinou přijímáni a oceňováni. Josef Čermák se tímto způsobem

---

⁸⁴ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, úvodní citát.

⁸⁵ Tamtéž, s. 180.

⁸⁶ Tamtéž, s. 178.

⁸⁷ Tamtéž, s. 187.

možná snažil potvrdit nárok na své poměrně dobré společenské postavení, které získal v dospělosti. V případě jejich rodiny sice nebyla dědičná urozenost, ale schopnost a znalost oboru, vlastnosti, díky kterým mohl člověk prostupovat sociálními vrstvami směrem vzhůru.

Manželství rodičů popisoval Čermák jako příkladné: *Tatínek s maminkou se měli rádi, nikdy nic jeden druhému nevyčítali. I v největší bídě neopouštěla je naděje na obrat k lepšímu. Činili lidem dobře, i když sklízeli někdy nevděk, byli váženi.*⁸⁸ Dalo by se předpokládat, že bylo vzorem pro Josefovy budoucí partnerské vztahy. Čermákovou jedinou ženou byla jeho manželka Božena, rozená Jelínková. Vzali se 18. května 1910 a jejich manželství trvalo až do její smrti v roce 1956.⁸⁹ Josef se prezentoval jako příkladný občan právě i v otázce manželství. O nepovedených a hlavně rozvedených sňatcích svých příbuzných a známých psal s dobově pochopitelnými rozpaky: *„Při návštěvě jeho rodiny v Praze mne zarazil nesoulad mezi manžely, který, jak jsem zvěděl, se stupňoval, až se pro Gustavovu novou lásku manželství rozešlo. Zval jsem Gustava k nám, nepřijel. Stud?“*⁹⁰ Upozorňoval často na nevhodné chování, zvláště ženské⁹¹ a několikrát odkazoval také na nárůst pohlavních chorob v důsledku *„bezcudného života.“*⁹² Zda bylo podobné vyjadřování pouhým zastíracím manévrem pro vlastní poklesky, jak už to v memoárech občas bývá, je bez dalších průkazných materiálů těžko určitelné. Důležitý je vzkaz, který chtěl Čermák zanechat čtenáři – byl jsem slušným člověkem. Toto sdělení potvrzoval například příběhy o své poctivosti. Nelze ovšem za každou takovou historkou vidět pouze jedincovu snahu o dodržování společenských

---

⁸⁸ Tamtéž, s. 179.

⁸⁹ Tamtéž, s. 393 b, manželé spolu měli pět dětí, Božena, Jiřina, Josef a Ludmila se narodili během jejich pobytu v Rusku, syn Jan přišel na svět až Československu.

⁹⁰ Tamtéž, s. 193.

⁹¹ O chování některých dívek během pobytu ruských vojsk v Humpolci v roce 1945: *„Komendantovi, zvláště jeho mladému pomocníkovi, stále se zdálo, že je u nás málo „kultury“; jak oni totiž kulturu rozuměli, málo tance. Proto nařizovali téměř každodenní taneční zábavy, po nichž některé tanečnice hostili ve svých bytech na komandatuře a když se jich nabažili, vyhodili je k ránu za vrata hotelu. Jenda z těchto dívek, vyšetřovaná na komandatuře pro dřívější styky s Němci si při mne za výslechu, jako na omluvu povzddechla: Co všechno člověk pro vlast neudělá!“* Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 383; o ruských vojačkách: *„Jak mi někteří důstojníci a vojáci sdělili, netěší vojačky doma dobré pověsti.“* Tamtéž, s. 385.

⁹² *„Bohužel, že bezcudné chování některých vojáků ohrozilo někdy i rodinné štěstí a zdraví. V čekárnách léčebných ambulancí jsou dosud (r. 1953) vyvěšeny diagramy ukazující ohromné zvýšení pohlavních nemocí, zvláště u žen. V porovnání s rokem 1921 stouplu onemocnění příjící r. 1947 u žen o 140 %, u mužů o 13%.“* Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 384.

pravidel. Mnohdy mohlo jít pouze o jakousi formu msty,⁹³ nebo jeho jednání vedl strach z jasného prozrazení.⁹⁴

Další vlastností řádného občana byla podle všeho také jeho umírněnost v pití alkoholu. Otec měl Josefovi během výchovy vštípit nejenom lásku k přírodě,⁹⁵ ale také opatrný vztah k hospodským radovánkám.⁹⁶ Sám Čermák údajně pijácké zábavy příliš nevyhledával a účastnil se jich spíše ze slušnosti k hostiteli. Když byl například v Humpolci pozván ruským komandantem Žuravlevem na oslavu nastěhování se do nového bytu, poznamenal si: „*Když byla hostina v nejlepším, omluvil jsem se a odešel, neboť jsem věděl, že se oslava skončí až ráno.*“⁹⁷ Příběhy o alkoholových excesech jeho známých měly vždy buď odstrašující charakter,⁹⁸ nebo byly pojaty formou vtipných historek, které vypovídaly o zažitých dobových představách, například o ruském vojsku, a bylo by možno z nich rekonstruovat důvody vzniku těchto stereotypů.⁹⁹ „*Nový komendant Žuravlev byl dobrý člověk, bohužel býval zřídka střízliv. Mezi novými důstojníky byl poručík Popov, který sháněl po Humpolci vše, co se dalo pít. Nevím, zda to byl on nebo někdo jiný, jenž vypil ze školních sbírek gymnázia líh z láhví, v němž byli konservováni salamandři a jiní plazi.*“¹⁰⁰ Důvodem, proč se takto často vyhraňoval vůči pijáckým orgiím, mohla být negativní reference, která informovala budoucího zaměstnavatele v Rusku o tom, že Josef Čermák byl ve svém posledním působišti ve Větrném Jeníkově „*stále v hostinci.*“¹⁰¹ Čermák se domníval, že autorem této pomluvy byl jistý Novák, se kterým měl zřejmě blíže nespecifikované spory. Vysvětlil to slovy: „*Závist mne pronásledovala i několik tisíc kilometrů od domova. Dokud se ke mně nepřestěhovali rodiče, chodil jsem do hostince pouze na stravu a služné mi sotva stačilo*

---

⁹³ Jednou při setbě v Ďáblicích objevil bronzový meč. Pochlubil se s nálezem správci, který si od něj meč vypůjčil a nechtěl vrátit. Josef Čermák tedy napsal do archeologického ústavu, odkud si pro meč poslali. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 212.

⁹⁴ Od komandanta Žuravleva dostal jako dar na rozloučenou perský koberec, na němž bylo vyšito jméno majitele – Městské spořitelny v Humpolci. Nahlásil a vrátil jim tedy tento dar. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 389.

⁹⁵ „*Přírodu, zvláště les, měl tatínek velmi rád. Zalesněné jím stráně kolem mlýna byly jeho chloubou až do smrti.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 180.

⁹⁶ „*Do hostince tatínek nechodil, ač jej maminka někdy sama vybízela. Šel-li o posvícení přece, vrátil se za chvíli a přivedl hosty. (...) bývalo pak u nás při kávě nebo čaji útulno a veselo.*“ Archiv rodiny Čermákovy, Kronika Josefa Čermáka, s. 187.

⁹⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 385.

⁹⁸ „*Za dvacetistupňového mrazu vidím Durnova, jak chodí po dvoře ve sněhu bos. Což zešlel, myslím si. Vyjdu, volám na něho, on se směje. „Co to děláš,“ táži se. „Já za vodku, (...) účetní mi za to dá vodku.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 236.

⁹⁹ Blíže viz kapitola *Obraz Ruska a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka.*

¹⁰⁰ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 384.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 222.

na nedělní malé pivo.“¹⁰² Kvůli tomuto nařčení také zřejmě dbal na to, aby vždy uvedl přesné množství jím vypitého alkoholu, tak aby jeho pití bylo společensky přijatelné a nemohlo svádět k podobným spekulacím.¹⁰³

Josef Čermák nijak konkrétněji nečlenil vyprávění o svém dětství, přiznal, že tak jako většina lidí, pamatoval si z tohoto období pouze útržky, nebo zprostředkoval, co mu vyprávěli třeba rodiče. Zaznamenal například vzpomínku na dráteníka, který k nim dvakrát do roka chodíval, na tatínka, který v létě spával na zahradě a hlídal dozrávající jablka, na nové pepitové šaty a hodinky, od nichž ztratil v písku řetízek, na to jak prchl se svou starší kamarádkou do města na pouť, nebo jak při trhání pampelišek spadl do vody.

Z jeho popisu vlastních dětských chorob a úrazů bylo možné se dozvědět o prostředcích lidového léčitelství, kterým byla zřejmě přisuzována větší účinnost než způsobům oficiální medicíny. Mohla tu však být také souvislost s finanční situací rodiny. „*Když prý mi bylo rok, (...), strhl jsem na sebe talíř vařící polévky a opařil si ruku až do podpaží. Hojila mne pohodná Hochová směsí vápenné vody s olejem a brzy jsem byl vyhojen. V tu samou dobu opařila se kávou Valdova Helenka z Podolí, stejného se mnou stáří. Zavolali k ní doktora a dlouho prý to trvalo, než ji uzdravil. Podruhé mne Hochová léčila, když jsem se uhonil s ochočenou srnkou v zahradě. Příušnice mi vyháněl starý obecní pastýř Urbánek. Nasypal do mísy s vodou oves, postavil na ucho, míchal ovčími nůžkami a zařikával.*“¹⁰⁴

Pověry, kouzla a jakýsi druh lidového „šamanství“ tedy přetrvával, zejména ve vesnickém prostředí, ještě i na sklonku století. Čermák tímto výrokem ale také možná chtěl svým čtenářům sdělit, že byl již od útlého dětství odolný a velice houževnatý a zvládl se vyrovnat se zdravotními problémy i přes to, že ho neošetřoval lékař. Čím byl Josef starší, tím podrobněji se při svém popisu věnoval každodennosti venkovského života.

Finanční situace nakonec donutila rodiče Josefa Čermáka k prodeji mlýna. Otec se stal lesním hajným na jevišovickém panství, kvůli čemuž rodina docela často měnila místo svého pobytu. Z otcovy služby na panství zaznamenal Čermák zajímavou historku: „*Starost způsoboval tatínkovi vždy rozkaz hraběnky, že přijede zítra či pozítří*

---

¹⁰² Tamtéž, s. 223.

¹⁰³ O deputátu z klášterního pivovaru v Hradišti u sv. Hypolita: „*Adjunkt dostával denně 3 litry – z nich jsem si však mimo žní dával vypláceti 2 litry v penězích.* Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa, s. 209; nebo o ruském komandantovi roku 1945: „*Na udobřenou mne přinutil vypít s ním kalíšek vodky.*“ Tamtéž, s. 386.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 181.

na koroptve, aby ji na určitém místě v určenou hodinu očekával. Byla špatným střelcem a po každém výstřelu ujišťovala tatínka, že „padla“. Když o tom tatínek zapochyboval, přela se s ním a kdyby ji byl nenašel, odjížděla by rozladěna, ani by jej nesvezla. Proto tatínek před jejím příjezdem, někdy i den před ním zastřelil několik koroptví, uložil je do brašny a do kapes a když hraběnka po výstřelu tvrdila, že „padla“, nějakou chvíli se s ní přel, že to není pravda, pak šel na oko rozmrzen hledat. Pohodil nepozorovaně koroptev z kapsy do brambor, zavolal psa, aby hledal a ten ji skutečně našel. Hraběnka byla spokojena, že měla pravdu.¹⁰⁵ Z toho vyprávění se zdá, jako by chtěl Čermák vyjádřit jakousi charakterovou převahu otce-prostého zaměstnance nad hraběnkou. Zatímco on zde byl stylizován do role člověka, který skvěle zvládal své zaměstnání a zároveň se dobrovolně stavěl do pozice poraženého, ve smyslu moudřejší ustoupí, o hraběnce mluví jako o hašteřivé dámě, která ani neumí střílet (zde je podle mého názoru také velice důležitá zdánlivě nesouvisející poznámka o perfektní mušce Čermákovy matky, která často vítězila ve střeleckých soutěžích). Ač Čermák představitelky šlechtického stavu vysloveně nehanil, přece jen bylo z jeho vyprávění cítit jakési pohrdání jejich životním stylem. „Ale když pak později zchudly a z Jevišovic se vystěhovaly (...) žila jedna z hraběcích sester někde v Rakousích, druhá v Londýně. V Londýně žila mamincina sestra Antonie. Jedenkráte prý ji hraběnka navštívila, dala jí nějaké květiny a požádala ji, aby je poslala do Jevišovic, do rodinné hrobky, nato se zastřelila.(...) Byl jsem tehdy na velkostatku praktikantem, byl jsem také na jejím pohřbu. Pracovat nedovedla, zhýčkaný panský život a bezpochyby přezírání bohaté anglické šlechty, byly příčiny, proč si vzala život.“¹⁰⁶ Je nutné podotknout, že tyto zápisy vznikaly až za první republiky, tedy v době po zrušení šlechtických titulů a pozemkové reformě, která citelně oslabila šlechtické majetkové držby a zároveň také jejich mocenské pozice. Vymezování se vůči nečeské šlechtické vrstvě bylo jistě společné široké škále obyvatelstva.

V jedenácti letech nastoupil Josef Čermák na měšťanskou školu v Ivančicích. Zdejší učitelé v něm, podle jeho slov, měli probudit národní cítění. Zmiňoval se také o tom, že jeden z jeho vyučujících byl bratrem básníka Petra Bezruče, čímž se mohl snažit poukázat na určitou výjimečnost navštěvovaného ústavu. Kromě toho, že čtenáře přesvědčoval o vysoké úrovni této školy a vzdělání vůbec, neopomněl upozornit také na

---

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 190.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 191.

to, že při studiu musel zároveň pomáhat sestře v domácnosti (tedy pilně pracovat), šetřit a žít velmi skromně.

Po ukončení docházky v Ivančicích nastoupil mladý Čermák na německou Zemskou školu rolnickou a vinařskou ve Znojmě. V této době se autor zřejmě zcela vyhranil proti německému obyvatelstvu. A to dokonce natolik, že jen těžko nesl sňatek svého bratra s Němkou. „*Při ní stal se bratr nejprve národnostně lhostejným, ale za okupace se přidal na stranu okupantů. Od té doby jsem s ním přerušil veškerý styk. (...) R. 1945 jel jsem navštívit Jevišovice. Nahodile jsem se setkal v rozbitém Znojmě s Agnes (bratrova manželka, pozn. autorky). Mluvila německy, já česky. (...) Náhle se zeptala: “Warum sprichst du nicht deutsch mit mir?” „Protože si se za dvacet let, co jsi byla v Jevišovicích, mohla naučit česky! Ostatně, vždyť mi rozumíš!” Rozešli jsme se. Myslím, že nejsem šovinistou, ale taková nevážnost, ba odpor k české řeči mne urazila.*“¹⁰⁷ Podle roku uvedeného v příspěvku je jasné, že byl napsán až po druhé světové válce. Nevraživost vůči Němcům byla tedy zřejmě vygradována válečnými událostmi a lze jen těžko říci, do jaké míry u Čermáka existovala také před válkou. Stylizace do nekompromisního odpůrce Němců-okupantů, mohla mít své kořeny také v obavě, aby on, nebo jeho rodina, nebyli s okupantskou nadvládou spojováni. Nejenom, že se bratr přidal na německou stranu, Josef Čermák byl navíc určitou dobu zaměstnancem protektorátního úřadu.

Česko-německou nesnášenlivost a snad také jistou diskriminaci ze strany Němců však měl skutečně zažít už ve Znojmě a jistě v něm zanechala určité stopy. „*Po školních prázdninách roku 1898 octl jsem se v novém prostředí (...). Úřady školy, divadlo, obchodní štíty se zkomolenými českými jmény, vše bylo německé, ačkoliv většina obyvatel byla česká, nebo českého původu. (...) Vypůjčovali jsme si české knihy, pokud nám kapsa dovolovala, navštěvovali jsme česká ochotnická divadla v Besedě a v neděli po povinné návštěvě německé mše u Dominikánů, chodili jsme na česká kázání ke Kapucínům. To vše nám němečtí profesoři a spolužáci nepřáli. (...) Poctivali nás nadávkami „česká pakáž“, „svinští psi“.*“¹⁰⁸ Josef Čermák zde sám sebe popsal jako hlavního představitele české skupiny, byl německými spolužáky údajně nazýván „*bohmischer Burgermeister – český starosta.*“¹⁰⁹ Často se prý angažoval v různých národnostních sporech. Když byl například na žáky vyvíjen nátlak, aby mezi sebou a na

---

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 194.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 198 - 199.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 199.

ulici mluvili pouze německy, napsal o tomto „bezpráví“¹¹⁰ do ivančického krajinského listu *Zájmy lidu*. Za tento článek mu dokonce hrozilo vyloučení ze školy, které se ale nakonec, díky novinové kampani, neuskutečnilo.

Zároveň s vyhrocováním jeho postojů k německému obyvatelstvu, začal Čermák hledat nového českého spojence ve slovanských národech: „*Přicházelo mi na mysl, že nám někdy v budoucnu mohou pomoci jedině samostatné, svobodné státy slovanské.*“¹¹¹ Aby tento svůj proslovanský názor potvrdil a také veřejně demonstroval, začal se aktivně zajímat o problematiku slovanské vzájemnosti, načítal literaturu o dějinách slovanských národů a překlady děl slovanských autorů, četl časopisy proslovansky zaměřené¹¹² a učil se rusky.¹¹³ Během svého působení na velkostatku v Ďáblicích u Prahy navštěvoval večerní ruské besídky, které pořádal Slovanský klub v kavárně Louvre na Národní třídě. Vzhledem k tomu, že se jich účastnili také rodilí mluvčí, naučil se údajně i dobrý ruský přízvuk.

V Praze se prvně setkal také s dělnickými stávkami a „*socialistickým bojem.*“¹¹⁴ Socialismus později hodnotil jako pokrokovou záležitost, v této době ale viděl v „*internacionalizovaném boji ohrožení národní celistvosti teprve před sto lety probuzeného národa (...).*“¹¹⁵

S praktikami komunistického režimu se blíže seznámil během svého pobytu v Rusku. Vzhledem k tomu, že některé vzpomínky byly dopisovány až po válce, byly již značně ovlivněny nastalou politickou situací v zemi a nelze z nich zcela jasně rekonstruovat Čermákův skutečný postoj vůči této problematice. Byly ovšem velice vhodnou ukázkou jedné Čermákovy životní strategie – jak být ideologicky korektním.

---

¹¹⁰ Tamtéž, s. 200.

¹¹¹ Tamtéž, s. 201.

¹¹² Zejména *Slovanský přehled*. Časopis založený v říjnu 1898, specializuje se na dějiny národů střední, východní a jihovýchodní Evropy. Zpočátku svojí existence informoval čtenáře o aktuálním politickém i kulturním děním ve slovanských oblastech. V šedesátých letech 20. století se stal vědeckým historickým časopisem a od devadesátých let začal být také důsledně recenzován. Časopis *Slovanský přehled* [online] Historický ústav Akademie věd České republiky, [cit 2013-06-05], Dostupné na: <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep>.

¹¹³ O svých jazykových schopnostech potom čtenáře často přesvědčoval, např.: „*Po odchodu sovětských vojsk potkal mne ředitel reálného gymnázia Jahoda a nabídl mi vyučovati na real. gym. Ruštinu. Asi si vzpomněl, která jsem se v Čejově tlumočení proslovu majora Komarova dobře zhostil.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 389.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 212.

¹¹⁵ Tamtéž.

2. 2 Kariéra a životní strategie

Po skončení školní docházky začal Čermák hledat zaměstnání. Jak sám napsal, pro absolventa hospodářských škol to nebylo jednoduché. Před vojenskou službou ve Vídni prošel řadou velkostatků: jevišovickým, proboštvím rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou v Hradišti sv. Hypolita u Znojma nebo velkostatekem v Ďáblicích u Prahy. Zde se dost intenzivně zabýval studiem včelařských příruček a časopisů, zřídil si svůj první samostatný včelínek a spolu se svým známým, učitelem Peyrem, založili včelařský spolek „*Včela Podládevská*.“¹¹⁶ Za vystavené úly, spisek *O včelařském účetnictví*¹¹⁷ a alegorický obrázek včelařky, získal na hospodářské výstavě v Praze, konané od 26. května do 2. června 1907 „*velkou stříbrnou medaili*.“¹¹⁸ O tom, že si tohoto svého úspěchu velice cenil a chtěl se jím i dále prezentovat, svědčí i fakt, že si tuto medaili odvezl s sebou do Ruska.¹¹⁹ Kvůli sporům mezi ním a správcem statku, které vygradovaly, když si jeho nadřizený přisvojil jeho plán na přestavbu kravína, odešel nakonec Čermák na krátkou dobu do Martinic.

Po absolvování vojenského výcviku přijal Josef Čermák místo důchodového adjunkta na velkostatku ve Větrném Jeníkově – „*daleko od lidí, vysoko nad mořem*.“¹²⁰ Ani zde ale nevydržel příliš dlouho. Finanční problémy donutily majitele velkostatku k jeho odprodeji. Čermák se „*nechtěl dočkat nezaměstnanosti, zvláště když rodiče byli na mne odkázáni*.“¹²¹ Měl dojem, že by pro sebe doma nenašel přijatelné místo a že kvůli možnosti lepšího uplatnění a zvýšení životní úrovně bude třeba vydat se pracovat za hranice.¹²²

Začal se tedy vážně zajímat o pracovní pozice v Rusku. Země byla českými a slovenskými emigranty oblíbená již od konce šedesátých let devatenáctého století. Ač se řada z nich musela potýkat s existenčními problémy, byli mezi nimi i takoví, kteří si zde postupně dokázali vybudovat prosperující podniky, a zejména emigranti působící

---

¹¹⁶ Tamtéž, s. 211.

¹¹⁷ Josef Čermák, *O včelařském účetnictví*, Praha 1907.

¹¹⁸ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 211.

¹¹⁹ Tamtéž. Při zpáteční cestě mu byla medaile odcizena v Maďarsku, SOkA Pelhřimov, OÚ Humpolec, prezidiální spis, inv. č. 52/1920.

¹²⁰ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 217.

¹²¹ Tamtéž, s. 218.

¹²² „*Domníval jsem se, že bych doma přiměřené zaměstnání těžko hledal (...), proto jsem zkusil najít místo správce inzercí v petrohradském listě.(...)*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 218.

v oblasti volyňské gubernie byli oceňováni pro své hospodářské schopnosti. Právě příběhy o štěstí nalezeném na Rusi lákaly do země další přistěhovatele. Ti, kteří přišli do Ruska mezi léty 1910-1914, bývají někdy označováni jako „noví Češi.“¹²³

Josef Čermák si podal inzerát v petrohradském listě *Novoje vremja*,¹²⁴ na který mu údajně přišlo několik odpovědí. Nakonec se rozhodl pro nabídku knížete Pavla Nikolajeviče Jengalyčeva, jenž vlastnil velkostatek v Nikolajevce ležící v Simbirske gubernii.¹²⁵ Hlavním důvodem, proč si takto vybral, mělo být přesvědčení, že kníže je „*pokrokovým hospodářem*,“¹²⁶ protože, jak se dočetl v časopise *Venkov*,¹²⁷ měl pěstovat obilí podle nové metody inženýra Děmčinského.¹²⁸ Na svátek svatého Štěpána 1909 odjel Čermák přes Přerov a Varšavu do Petrohradu, na schůzku s knížetem Jengalyčevem, která měla rozhodnout o jeho další profesní i životní kapitole.

V roce 1910 se stal správcem jeho statku v Nikolajevce. Situace zde však nebyla úplně ideální, kníže o statek nejevil příliš velký zájem a zdráhal se uvolnit finanční prostředky potřebné k chodu hospodářství. Když Josef Čermák dostal nabídku z nedalekého statku Kamenka od Aleksandra Valerjeviče Levašova, který měl při sobě navíc zřízenou výrobu ovocných vín a včelín, neváhal, podal výpověď a spolu se svou ženou a dcerou Boženou na statek přesídlil. I zde se ale objevily finanční problémy, spojené tentokrát s nezaplacenou daní. Čermákovi, kterého majitel dokonce žádal, aby vzal vinu za daňový únik na sebe, už s podobnými projekty zřejmě došla trpělivost. Po vzoru známého, hospodařícího poblíž Nikolajevky, se rozhodl pro vlastní pronájem

---

¹²³ Dalibor VÁCHA, *Život v legiích. Českoslovenští dobrovolníci na Rusi 1914-1918*. České Budějovice 2001, s. 38-39; k vystěhovalectví od poloviny devatenáctého století více například v: Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I. 1868-1914*, Praha 1997; k otázce předválečného a válečného života krajanů na Rusi dále: Karel PICHLÍK, *Bez legend: zahraniční odboj 1914-1918: zápas o československý program*, Praha 1991; J. VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů II. (1914-1945)*, Praha 1998; TÝŽ, *Češi v cizině 1850-1938*, Brno 2002; TÝŽ, *Příspěvek ruských Čechů ke vzniku ČSR*, in: kol. autorů, *Demokratické principy vzniku Československa. Sborník referátů z vědecko-osvětové konference k 80. výročí vzniku ČSR*, Brno 1998, s.

57-68; J. VACULÍK, *Ruští Češi v předvečer a v průběhu revolucí roku 1917*, in: Jiří HANUŠ – Radomír VLČEK (edd.), *Interpretace ruské revoluce 1917*, Brno 2007, s. 27-46.

¹²⁴ Ruský deník vycházející 1868-1917 v Petrohradě, poté list ruských emigrantů v Bělehradě. Masarykův slovník naučný, Díl V., Praha 1931, s. 234.

¹²⁵ O prostředí ve kterém Josef Čermák během svého pobytu pobýval více v kapitole *Obraz Ruska a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka*.

¹²⁶ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 218.

¹²⁷ Hlavní denní list Republikánské strany venkova a maloroľnického lidu, založený roku 1906 Antonínem Švehlou. Prvním šéfredaktorem byl Karel Jonáš. Masarykův slovník naučný, Díl VII, Praha 1933, s. 609.

¹²⁸ Metoda ing. Děmčinského, ruského státního rady, spočívala v kopčení obilnin, hlavně ozimů, díky čemuž bylo podpořeno odnožování a také kypření půdního povrchu. Masarykův slovník naučný, Díl II., Praha 1926, s. 149.

menšího statku. V Pskovské gubernii se chtěl věnovat chovu dobytka a mlékaření.¹²⁹ Obětoval tomuto záměru spoustu peněz a úsilí, brzy však zjistil, že není možné zde uživit rodinu, která už čítala tři děti a tchýni. Na omluvu svého unáhleného rozhodnutí uvedl: „*Učinil jsem chybu, zavedla mne důvěřivost. Nepřesvědčil jsem se o stavu najímaného objektu, ani o charakteru dětí pronajimatelky. Na omluvu mohu jen uvést, že mne k ukvapenému jednání donutily poměry v Kamence.*“¹³⁰

Čermák se nakonec i s rodinou přestěhoval do Kyjeva, kde přijal místo pokladníka v české firmě Nejedlý a Ungermann.¹³¹ Podnik se zabýval slévárenstvím a výrobou náhradních součástek k zemědělským strojům. Navzdory očekávání se společenská situace Čermákových v Rusku stále spíše zhoršovala. Přímoú souvislost to mělo nejenom s postavením a platovým ohodnocením Josefa Čermáka, ale také s bytovými poměry. Zatímco zpočátku se stýkali s lidmi téměř ze všech sociálních skupin a vzájemně se navštěvovali, v Kyjevě už nebyli v bližším kontaktu ani s rodinnými příslušníky, které považovali za společensky nadřazené. Ve městě žila s rodinou sestřenice Boženy Čermákové, Anežka Škorová, profesorka konzervatoře a harfenistka, která se svým mužem působila v Kyjevské opeře. O jejich vztahu Josef Čermák napsal: *Byli tu tedy i příbuzní, ale žena s maminkou se považovali pro naše chudé bytové zařízení a pro moji službu pouhého pokladníka s malým měsíčním služným, za společensky jim nerovné, proto nebylo mezi námi upřímnějšího styku.*¹³²

Společenský vzestup Čermákových přišel paradoxně až s první světovou válkou. V Kyjevské gubernii, která spolu s Volyňskou a Podolskou patřila do Jihozápadního kraje, byla vyhlášena 5. srpna 1914. Velitelem Jihozápadního frontu se stal generál Ivanov. Příslušníci nepřátelských států, tj. Německa a Rakouska, byli nyní považováni za zajatce a mohli být vysídleni či vykázáni z místa svého pobytu. Nemohli rovněž úplně volně disponovat se svým majetkem.¹³³ Aby se vyhnuli možným problémům,

---

¹²⁹ Uzavřel smlouvu se Serafimou Nikolajevnou Chmělevou, pronajmul si její statek Vysokoje na 9 let, tj. od 23. 4. 1913 do 23. 4. 1922. Kvůli neudržitelné situaci byl však nucen smlouvu zrušit už 20. března 1914. Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 14.

¹³⁰ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 291.

¹³¹ Firma měla být v této době jediným závodem v Rusku, který vyráběl náhradní díly z kujné litiny, dobře prosperoval a ve větších ruských městech měl mít své zástupce. Za války podporoval český odboj. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 292-293; založena v roce 1898 Tomášem Nejedlým a Antonínem Ungermannem, Václav NEJEDLÝ, *Čeští průmysloví průkopníci*, Velvyslanectví České republiky na Ukrajině. Krajané. [online], [cit 2013-06-05], Dostupné na: http://www.mzv.cz/kyjev/cz/o_ukrajine/krajané/cesti_prumyslovi_prukopnici/index.html.

¹³² Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 292.

¹³³ J. VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů II*, s. 6.

přijali oba manželé Čermákové ruskou příslušnost a stali se kyjevskými měšťany. Děti i tchyně zůstaly i nadále občany Rakouska.¹³⁴

Josef Čermák žádal o místo válečného úředníka Všeruského svazu zemstev, byl přijat a v lednu 1916 vyslán do organizace „*Jugoběžhenec*“¹³⁵ v Novohrad - Volyňsku na likvidaci německých kolonií. Úkolem této skupiny byla organizace transportu německých kolonistů do Povolží a vykoupení jejich nadbytečného majetku. Na jejich místo měli být usazeni běženci z Haliče.

Po vyřešení likvidace v létě 1916 se stal Čermák náčelníkem – předsedou jednoho z agronomických oddílů Jihozápadní fronty.¹³⁶ Znovu si mohl dovolit kočího a sluhu k své i manželčině ruce. Ač údajně kvůli své početné rodině nevstoupil do České družiny,¹³⁷ snažil se alespoň finančně přispívat do jejího fondu¹³⁸ a později vložil také pět set rublů do Revoluční zápůjčky Československého národa, která byla vypsána Československou národní radou v Paříži v roce 1917.¹³⁹ Částka mu byla vrácena ve francouzských francích a stala se základem pro stavbu jeho domu v Humpolci.¹⁴⁰

V rámci svého zaměstnání měl na starosti záležitosti spojené se zabezpečováním zásobování, sklizní a chovem dobytka za postupující armádou a výbor agronomické organizace mu uděloval plnou moc i v nejrůznějších finančních a správních otázkách.¹⁴¹

---

¹³⁴ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 18.

¹³⁵ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 295.

¹³⁶ Organizace měla být pod správou ministerstva zemědělství, přechodně i zásobování, sídlo měla nejprve v Kyjevě, potom v Žitomiru, zmocněncem ministerstva byl Stanislav Lipinski. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 297.

¹³⁷ Česká družina byla oficiálně založena 15. srpna 1914. Měla prostřednictvím vojenské jednotky vyjádřit českou účast a víru v slovanskou vzájemnost. Spadala pod velení ruské armády, podle jejíchž předpisů byla také organizována, velícím jazykem byla ruština a jejím prvním velitelem se stal podplukovník Lotockij. Shromažďovacím místem České družiny byl Kyjev. D. VÁCHA, *Život v legiích*, s. 46-47; Josef Čermáka o České družině: „*Několikrát jsem navštívil vojáky České družiny v zákopech, najedl jsem se s nimi bramborových placek. Konali nebezpečnou službu rozvědků.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 301.

¹³⁸ Finanční základnou České družiny se stal český peněžní ústav v Kyjevě, jehož spoluzakladatelem byl například Václav Klich, podnikatel a majitel pivovaru v Olšance u Čudnova, J. VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I*, s. 25.

¹³⁹ Výnos z této zápůjčky měl být použit pro zabezpečení revolučního československého vojska a odboje. Za vklady, které byly přijímány Československým úvěrovým ústavem v Kyjevě (k tomuto účelu zde byl zřízen Organizační výbor československé revoluční zápůjčky) a finanční expoziturou Odbočky ČSNR pro Rusko v Kyjevě, zodpovídal a ručil budoucí československý stát. Zúročovaly se 5 %. Zápůjčka měla být splacena do 31. prosince 1925. Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, Letáky a upisovací list, příloha č. I, s. 16.

¹⁴⁰ Tamtéž, příloha č. I, s. 16-17.

¹⁴¹ O charakteru svého zaměstnání: „*Někdy to byla i dobrodružná práce. Stávalo se, že mi komendant oznámil zabanovanou vesnici nebo statek, ale než jsem je přijel obhlédnout, byla už zase v rukou Rakušanů a já byl v nebezpečí obstřelu. Nebo jsem objevil v zemi nikoho (v mezifrontě), parní lokomotivu, kterou jsme potřebovali. Vojáci se usnesli, že ji v noci převezou a i nebezpečím o život ji skutečně převezli. Veškeré cesty po frontě a těsně za frontou, např. v postavení dělostřelectva, konal jsem bez jakéhokoliv průkazu, který mi teprve po delší době správa Agrojuzu poslala. Chránil mne jen vojenský stejnokroj.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 297.

Navíc měl povolení pořádat v částech vojska přednášky o zemědělství.¹⁴² Všechna tato potvrzení si Čermák schovával, což lze přikládat jednak snaze mít veškerou svou činnost úředně stvrzenou, a tudíž nenapadnutelnou, a zároveň tyto dokumenty sloužily jako hmotný důkaz jeho řádného zaměstnání v cizině. Byl si dobře vědom špatné pověsti, kterou měli úředníci zajišťující zásobování. Upozorňoval proto často na svoji poctivost v těchto záležitostech a odsuzoval nevhodné jednání některých dalších výše postavených úředníků a jejich honosné hostiny pořádané na úkor vojáků.

V listopadu 1917 vytvořil a podal spolu se spolupracovníky Kolářem a Konopáskem návrh na zásobování Československé armády v Rusku.¹⁴³ Z této písemnosti bylo možno vyčíst hned několik věcí. Šlo zejména o Čermákovo přesvědčení o důležitosti zastávaného úřadu¹⁴⁴ i samotného dokumentu, který byl jako součást vojenského archivu později uložen v Památníku odboje v Praze na Žižkově.¹⁴⁵ Čermák se v zimě roku 1929 obracel na ředitele této instituce s dotazem o zachování návrhu v archivu a žádal o povolení opisu pro sebe a další případné badatele. Tvrdil, že chtěl mít opis pro vlastní památku, spíše si ale ověřoval, zda pracovníci památníku dokázali správně odhadnout a ocenit materiál, který on považoval za významný.

První polovinu revolučního roku 1917 a vůbec i únorovou revoluci vnímal Josef Čermák dosti zprostředkovaně a zřejmě pod vlivem četby legionářské literatury. Svůj životní příběh se opět snažil zasadit do kontextu významných událostí a spíše jen doplňoval načtené informace.¹⁴⁶ Refleктоval zejména postupný rozklad fronty a armády, proti kterému chtěl údajně působit prostřednictvím večerních přednášek o zemědělství: „*Aby přidělení k oddílu vojáci nenásledovali příkladu frontovníků a nerozbíhali se, zainteresoval jsem je večerními kurzy a přednáškami, hlavně z oboru zemědělského. (...) Naše činnost se záhy roznesla a byla vojenskými úřady schvalována.*“¹⁴⁷ To, že svůj

---

¹⁴² Archiv rodiny Čermákovy Praha, příloha č. I, s. 20.

¹⁴³ Tamtéž, s. 22.

¹⁴⁴ V úvodní pasáži bylo o úřadu napsáno: „*V ruské armádě vedle instituce intendantství, zřízeny byly v přifrontových rajonech agronomické organizace, jichž účelem bylo vzdělávati opuštěnou od obyvatelů zemi a takým způsobem napomáhati intendantským částím v zásobování vojska svými plodinami. Že taková instituce odpovídala plně svému účelu, vidno již z toho, že při nynější snaze uvéstí zatížení státní pokladny na nejmenší míru, zůstala tato agronomická organizace nadále existovati v plném svém rozsahu, zatím co mnoho jiných organizací sloužících taktéž zájmům armády, bylo likvidováno.*“ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 22.

¹⁴⁵ Dnes spravován Vojenským historickým ústavem AČR.

¹⁴⁶ Zejména šlo o pětidílnou legionářskou kroniku, vycházející od roku 1922, Otakar VANĚK – Vojtěch HOLEČEK – Rudolf MEDEK, *Za svobodu: Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920*, Praha 1922-1929; více k této problematice v kapitole *Obraz Ruska a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka*.

¹⁴⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 305-306.

vliv na zbíhání vojáků značně přecenil, dokládá tato věta: „*Bohužel, rozklad fronty již tak pokročil, že jsem záhy neměl ani s kým o té organizaci vyjednávat.*“¹⁴⁸

Situaci vycházející z druhé revoluce roku 1917, známé jako Velká říjnová, popisoval už mnohem barvitěji a neomezoval se pouze na vojenské prostředí. To lze přikládat hlavně daleko větší důsledkům a změnám, které s sebou tato revoluce společnosti přinesla.¹⁴⁹ Věnoval se způsobům rozdělování panského majetku¹⁵⁰ i postupnému narůstání strachu, nejistoty a vzájemné nenávisti uvnitř ruské společnosti.¹⁵¹

Od února 1918, kdy se německé armádě stále více dařilo při obsazování Ukrajiny, byl Josef Čermák nucen se skrývat. Nakonec se uchýlil na Kavkaz, kde mu občanská válka bránila vrátit se do Kyjeva k rodině. Setkal se s ní až v srpnu téhož roku.¹⁵²

Správa agronomické organizace v Žitomiru zůstala i přes nové politické poměry téměř nezměněná. Josef Čermák byl pověřen likvidací některých agronomických oddílů na bývalé frontě a stykem s německými a ukrajinskými úřady. Ani oficialita jeho úředního posláni však pro Čermáka nebyla zárukou bezpečnosti. Místní němečtí komendanti usilovali o jeho zatčení: „*Přijel jste v pravý čas,“ pravil (správce skladu určeného k likvidaci, pozn. autorky) „Před několika hodinami byla tu německá hlídka vás zatknout. Vojáci se holedbali, že budete v rajchu kopat uhlí. Dověděli prý se, že jste byl likvidátorem německých kolonií.*“¹⁵³ Čermák vyřešil tuto záležitost nahlášením problému na generálním komendantství, které mu sdělilo, že se nemá čeho obávat a dotyčné místní úředníky vyměnilo.

---

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 306.

¹⁴⁹ Revoluce proběhla 7. listopadu 1917 (25. října dle juliánského kalendáře), více v: Martin MALIA, *Sovětská tragédie*, Praha 2004; Richard PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998; Robert SERVICE, *Lenin. Životopis*, Praha 2002; Orlando FIGES, *Lidská tragédie: ruská revoluce 1891-1924*, Praha – Plzeň 2000.

¹⁵⁰ „*Mužici převzali na velkostatech živý a mrtí inventář, nábytek a zařízení panských domů. Největší potíž měli s rozdělením majetku mezi sebou, ale i to se jim podařilo rozluštit: lichý dobytek odporazili a rozdělili masem, koně, často i čistokrevné, pro něž nebylo píce, uvázali na pokraji lesa a od nich odešli, nebo je pustili „na svobodu“. Skla, zrcadla v panských domech rozbili a když se nemohli o rozdělení nábytku dohodnout, vynesli jej na zamrzlý rybník a zapálili. – Tak se dělo všude v širokém okolí, škody byly ohromné.* Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 308.

¹⁵¹ O společnosti v revoluční době také poznámka č. 73, dále: „*Později s růstem revoluce docházelo k vraždám politickým z nenávisti jedné třídy k druhé. Tak byl před námi, když jsme šli s ženou pro mléko, zastřelen obyvatel naší ulice, Ukrajinec Uljanov. Voják, který jej zastřelil, odcházal od svého činu docela klidně.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 308.

¹⁵² Více o této zkušenosti, stejně jako o dalších aspektech Čermákova života v Rusku v kapitole *Osobní setkání s Ruskem a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka.*

¹⁵³ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 320.

Situace se však nadále zhoršovala a národnostní i občanské boje nakonec přinutily rodinu k návratu do Čech. Zpátky do vlasti se vydali vlakem určeným pro transport československých krajanů 16. ledna roku 1919: „Do Kijeva jsem přijel v sobotu ráno. Město bylo po uličních bojích. Cestou z nádraží jsem se dozvěděl, že pozítří, v pondělí, odjíždí poslední transport krajanů do vlasti. Byl jsem přesvědčen, že se tu žít nedá. Oznámil jsem ženě, že se k transportu přidáme. Zprvu nesouhlasila, domnívala se až se skončí boje, že si najdu opět zaměstnání.“¹⁵⁴ Čermákovi se rozhodovali skutečně dost narychlo, o čemž svědčí i to, že Josef poslal oznámení o ukončení své služby pro Agronomickou organizaci až na cestě. Možná si obával, že by mu bylo bráněno ze zaměstnání i ze země odejít.¹⁵⁵

Poslední vlak s krajaný, jímž však z Kyjeva prchalo i mnoho Rusů, odjížděl z města kolem poledne (čas odjezdu byl stanoven na osmou hodinu ranní) a jeho cílem byl nejprve přístav na řece Dněstr – Tiraspol. Přes šedesát cestujících, které chránilo několik československých ozbrojených vojáků – dobrovolníků, však bylo důrazně varováno před cestou do bolševiky obsazeného města. Vydali se tedy do Oděsy, kde šest týdnů čekali na loď Tigris, jež je dopravila do rumunské Konstanci. Odtud pokračovali vlakem přes Bukurešť a Budapešť. Na území Československého státu se dostali 20. března 1919.¹⁵⁶ O prozíravosti svého rozhodnutí opustit Ukrajinu, informoval Čermák dále: „Někteří krajané, kteří po bolševickém vítězství zůstali na Rusi, zaplatili svou důvěru životy. Tak jsme se později dověděli, že v Kyjevském vězení byl zavražděn obětavý výběrčí příspěvků na Českou družinu, Volf. Jiní krajané a zajatci, přizpůsobili se novým poměrům, zůstali na svých místech, část se jich později vracela domů za zhoršených podmínek a velikých cestovních nesnázích. Těm, kteří vyjížděli za hladomoru, dařilo se nejhůře. Nezřídka umírali cestou sami, nebo jejich děti hladem.“¹⁵⁷

Při průjezdu Maďarskem byli Čermákovi okradeni vojáky. Josef žádal o odškodnění už v únoru 1920, kdy byla vypsána „Náhrada škod způsobených příslušníkům čs. republiky za války a při převratu v Uhrách, Haliči i pohraničních

---

¹⁵⁴ O transportu se měl Čermák dozvědět na nádraží, potvrzení o něm dostal na Komitétu občanů Čsl. republiky v Kyjevě, v němž úřadoval také synovec Čermákova někdejšího zaměstnavatele – Ungermann. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 326.

¹⁵⁵ Těžko říci, zda organizaci poslal skutečnou výpověď, celou situaci totiž shrnul pouze takto: „Odeslal (jsem) správě Agrojuzu pokladní knihu a nepatrnou hotovost několika rublů. Tím jsem chtěl zároveň Agrojuz uvědomit, že opouštím službu.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 327.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 321 – 329.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 330.

*krajích moravských a českých.*¹⁵⁸ Uvedl, že při odjezdu z Kyjeva prodala rodina domácí zařízení za 22 tisíc korun. Všechny peníze ovšem i přes „*veškerou skromnost*“¹⁵⁹ padly za nákladnou dvouměsíční cestu domů. V „*Uhrách*“¹⁶⁰ byli navíc členové jejich transportu týráni Maďary a jemu samotnému byl odcizen zlatý řetízek k hodinkám, stříbrná medaile, stříbrná lžice, garnitura zlatých knoflíčků a stříbrné mince v celkové hodnotě 3200 korun. Toto zcizení nahlásil ihned československému vyslanectví v Budapešti. Své další útrapy spojené s finanční situací shrnul takto: „*Vrátil sem se tedy do vlasti úplně ožebračen, děti byly po namáhavé cestě nemocny skoro celé léto, jejich léčení vyžadovalo velkého nákladu a i nyní nesou ještě následky. Dlouhý čas byl jsem bez zaměstnání, o podporu jsem se nehlásil. Ačkoliv jsem se vrátil domů již 20. března m.r. obdržel jsem nynější mé zaměstnání jako správce rolnického družstva s platem K 600- teprve 20. listopadu 1919. Toto udání mohu svědky potvrditi a prosím, by na patřičném místě bylo zakročeno aby mi byla poskytnuta náhrada za utrpěnou škodu ztrátou oděvu a nejnmutnějších zařízení, následkem čehož zabředl jsem nyní do dluhů v 12 000 K.*“¹⁶¹ Kromě cenností přišel Čermák také o některá svá pracovní vysvědčení z Ruska. V této záležitosti využil svou známost s politikem, který se výrazně angažoval v českých záležitostech na Rusi, Václavem Vondrákem.¹⁶² Považoval ho za vysoce důvěryhodnou osobou a nechal si proto nová potvrzení podepsat přímo od něj.¹⁶³ Vondrák mimo jiné zmiňoval, že je mu známo, že byl Čermák obětí maďarských vojáků, což mohlo být pro dotyčného také jedním z pádných důkazů při dokazování jeho nároků na náhradu.

---

¹⁵⁸ SOKA Pelhřimov, OÚ Humpolec, prezidiální spis, inv. č. 52/1920.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž; náhrada mu byla vyplacena až po dlouhých tahanicích a vyjednáváních v roce 1933. Dostal asi jednu desetinu původně požadované částky. Přezkoumávání a vyplácení těchto náhrad vedl Zvláštní revisní výbor Ústředního sdružení Čechů a Slováků z Ruska. Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 35.

¹⁶² Václav Vondrák, český politik a velkostatkář, aktivně se zapojoval do hospodářských i kulturních záležitostí českých kolonistů na Volyni, od roku 1906 začal vydávat první český časopis na Rusi *Ruský Čech*, založil osadu Čechov v Polesí. Od 1907 důvěrníkem Národní rady čes. pro Rus, od 1908 poslancem volyňského zemského sněmu, za první světové války byl ve službách čs. odboje, 1916 předsedou Svazu čes. spolků, v němž vedl tzv. kyjevskou opoziční skupinu, které byla roku 1917 vyloučena, vstoupil do Rudé armády a od německé okupace Kyjeva byl vězněn. Masarykův slovník naučný, Díl VII, Praha 1933, s. 731.

¹⁶³ Vondrák o Čermákově: „*Dosvědčuji tímto, že p. Josef Čermák z Jevišovic na Moravě, (...) jest mi osobně znám a že sloužil za války ve Všeruském zemském svazu (...) a je mi známo od představených pana Čermáka, jmenovitě od předsedy správy této organizace (agronomické organizace, pozn. autorky), p. Stanislava Lipinského, že sloužil čestně a svědomitě a že pro jeho iniciativní schopnosti a píli, těšil se pan Čermák nejlepší pověsti.* Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 35.

Po návratu z Ruska nastěhoval Čermák rodinu do malého domku na Rozkoši, vesnici náležející k Humpolci a nacházející se asi dva kilometry východně nad ním. Sám se vydal do Prahy hledat nové zaměstnání. Byl přesvědčen o svých schopnostech a hodnotě praxe získané během života v zahraničí a měl zřejmě zájem najít skutečně prestižní místo. Z toho důvodu vstoupil také do *Svazu velkostatkářských úředníků a zřízenců*.¹⁶⁴ O existenci tohoto svazu se údajně dozvěděl z novin a lze jen spekulovat, zda v nich bylo zmíněno také jméno jeho předsedy Antonína Chloupeka. Čermák tvrdil, že setkání se spolužákem z rolnické školy bylo pro něj překvapením, dalo by se ale předpokládat, že se do organizace vypravil právě kvůli vidině případných konexí. Začal zde tedy vypomáhat, za „*nevelké měsíční služné, které stačilo pouze na mou obživu, nikoliv pro rodinu*“.¹⁶⁵ Vzhledem k tomu, že svaz měl opravdu informace o uvolněných pracovních pozicích a Čermák věřil, že mu pomůže nějakou získat, přistoupil i na takové podmínky: „*Záleželo mi najít prostřednictvím Svazu zaměstnání, proto jsem rád nabídku přijal*“.¹⁶⁶ S doporučením poslance Josefa Hyrše¹⁶⁷ z Okrouhlice se ucházel dokonce o místo na ministerstvu zemědělství, ovšem bezvýsledně. Jeho plán nevyšel a Čermák se proto vrátil do Humpolce, kde se uvolnila pozice správce Rolnického družstva.

V tomto zaměstnání měl Čermák na starost výkup a odbyt zemědělských produktů. Chudé družstvo však příliš neprosperovalo a muselo se potýkat s mnoha potížemi. Sám Josef Čermák byl vždy velkým zastáncem družstevnictví, jehož původním cílem bylo chránit vesnické obyvatelstvo před konkurencí velkostatků, cenovými manipulacemi ze strany obchodníků a zpracovatelských podniků a mělo usnadnit získání bankovních úvěrů a celkově tak zrychlit mechanizaci a modernizaci v zemědělství. Charakter meziválečného zemědělského družstevnictví byl však poněkud rozporuplný. Do vedení družstev se totiž postupně dostávali zámožnější a vlivnější

---

¹⁶⁴ Svaz vznikl 19. února 1919 v Praze sloučením zaměstnaneckých spolků, působících na šlechtických velkostatech, např. Svazu zaměstnanců Schwarzwenberských, Svazu zaměstnanců Colorado – Mansfeldských, Svazu zaměstnanců Lichtensteinských nebo Svazu moravských úředníků velkostatku. Předsedou se stal zemědělský inspektor Antonín Chloupek. Svaz se hojně věnoval spolkové činnosti a v prosinci 1919 byl sloučen s Odborem úředníků velkostatku – Svazem, fungujícím při Jednotě čs. soukromých úředníků a byl přejmenován na Ústřední svaz velkostatkářských úředníků a zřízenců čsl. František ČAPKA, *Agrární odbory v českých zemích v letech první republiky*, in: Josef HARNA – Blanka RAŠTICOVÁ (edd.), *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*, Uherské Hradiště 2010 (= Studie Slováckého muzea 15), s. 127 – 136.

¹⁶⁵ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 330.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Josef Hyrš (1849-1921), český agrární politik, 1918-1920 člen revolučního Národního shromáždění, od roku 1920 senátorem, zájem o hospodářské povznesení Českomoravské vysočiny a menšin. Masarykův slovník naučný, Díl III., Praha 1927, s. 412.

členové rolnické vrstvy a velkostatků, kteří díky svým konexím postupně ovládali družstevní ústředny a svazy a upravovali si podmínky hospodaření ke svému prospěchu.¹⁶⁸

Problémy humpoleckého Rolnického družstva začaly už po uvolnění válečných vázaných dodávek, kdy ztratilo celou řadu dodavatelů a nebylo proto schopno konkurovat Hospodářskému družstvu pěstitelů zemáků (od roku 1925 Sativa) a Svazu pěstitelů zemáků v Německém Brodě. Právě tato družstva si díky svým finančním možnostem a známostem naopak mohla dovolit určovat a přizpůsobovat podmínky výkupů podle svých potřeb a vyvíjela také snahy o sjednocení všech družstev Českomoravské vysočiny pod svoji správu. Ke sloučení humpoleckého družstva s Hospodářským družstvem pěstitelů zemáků došlo v červenci 1924 a Josef Čermák se stal správcem místní filiálky.

Rodině Josefa Čermáka brzy přestala vyhovovat velikost domku i jeho vzdálenost od Humpolce, kam Josef docházel za prací a děti do školy, proto se rozhodli vystavět si dům ve městě. Pouštět se do stavby jako soukromá osoba, nebylo v poválečné době rozumné a ve většině případů ani finančně možné. Aby stát podpořil bytovou výstavbu, uděloval na základě zákona o stavebních ruchu č. 281/1919 Sb. z. a n. a č. 92/1920 Sb. z. a n., státní podporu a záruku obcím a obecně prospěšným stavebním sdružením. Stavební náklady se tak většinou dělily na běžnou, úročenou půjčku, půjčku se státní zárukou a vlastní podíl stavebníka, který musel být u rodinných domů alespoň 10 %.¹⁶⁹ Čermák se tedy stal členem Úřednického stavebního družstva v Humpolci, díky čemuž se mu podařilo tuto podporu získat. Jeho vlastní vklad se skládal z vrácené národní půjčky a drobných úspor. Svou spořitelní knížku ukázal před začátkem stavby členům výboru Rolnického družstva, aby „předešel podezírání, že jsem se obohatil z podniku.“¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Vrcholným orgánem zemědělského družstevnictví byl Centrokooperativ (Svaz jednot hospodářských družstev). Založený v roce 1921 na podnět agrární strany ministerstva zemědělství. Sdružoval postupně až 90 % družstevnictví a svazů a stal se jejich zájmovým a revizním úřadem. Václav PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, Brno 2004, s. 139-144; k družstevnictví více například v: Blanka RAŠTICOVÁ (ed.), *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*, Studie Slovákého muzea 7, 2002; Lidmila NĚMCOVÁ - Václav PRŮCHA, *K dějinám družstevnictví ve světě a v Československu*. Studie z hospodářských dějin, č. 13, Praha 1999; L. NĚMCOVÁ a kol., *Vybraná kapitoly z českého družstevnictví*, Praha 2002.

¹⁶⁹ Dana NOVOTNÁ, *Zákulisí bytové výstavby za 1. republiky*, Urbanismus a územní rozvoj 4, Praha 2012, s. 9 - 13.

¹⁷⁰ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 338.

Družstevní domky, vzniklé ve stejné etapě jako dům Čermákových, byly vystavěny stavitelskou firmou Bořivoje Kociana,¹⁷¹ dle plánů smíchovského architekta Jana Trnky.¹⁷² Domy základního typu A mohly být v případě zájmu a schválení ještě dále upravovány. Protože měl Čermák v plánu zařídit si vlastní živnost, nechal dům ze tří čtvrtin podsklepit a vytvořil si tak pro podnikání vhodné prostory. Do budoucna zřejmě počítal také s obýváním podkroví, čelní stěna podkrovní komůrky byla totiž silná 45 centimetrů místo obvyklých 10 - 15 centimetrů (tzv. zeď na půl cihly). V této době nebylo obýváním podkrovních prostor příliš obvyklé, zůstávaly nevytápěné a tepelná izolace pomocí tloušťky zdiva, tak nebyla potřeba. Hlavním rozdílem byla velká dřevěná zasklená veranda na zděných pilířích. Stavba probíhala na místě číslo popisné 672 v Pelhřimovské ulici od dubna do listopadu 1922.¹⁷³

Již v lednu stejného roku získal Čermák živnostenský list pro výrobu ovocných šťáv a vína.¹⁷⁴ Ačkoliv si pro tento podnik vytvořil také vlastní reklamu,¹⁷⁵ zpracovával ovoce nejenom z Humpolecka, ale také Pelhřimovska a Havlíčkobrodsko a jeho odběratelé byli údajně s kvalitou spokojeni, byl pro vysokou konkurenci ze strany okresní moštárny donucen po třech letech s podnikáním skončit. Jako soukromník totiž, na rozdíl od ní, musel z výroby odvádět daň.¹⁷⁶

Po likvidaci moštárny využíval sklep pro výrobu voskových mezistěn a jiných včelařských potřeb. Také pro tuto činnost si později zařídil živnostenský list.

Tento podnikatelský záměr oznámil v únoru 1931, kdy se stal členem Obchodního grémia v Humpolci.¹⁷⁷ Velitelství četnické stanice v Jevišovicích vydalo Čermákovi doklad o jeho svéprávnosti a zachovalosti a v září 1931 byla jeho živnost na

---

¹⁷¹ Pro firmu Bořivoje Kociana, architekta a stavitele se sídlem na Letenském náměstí 14 v Praze, nebylo působení na Vysočině zřejmě nijak neobvyklé. V polovině roku 1927 jí byla například zadána stavba nové budovy Výzkumného ústavu bramborářského v Havlíčkově Brodě (tehdy Státní výzkumný ústav bramborářský v Německém Brodě, založený Ministerstvem zemědělství 5. července 1923), Výzkumný ústav bramborářský Havlíčkův Brod [online], [cit 2013-06-05], Dostupné na: http://www.vubhb.cz/_t.asp?f=ustav/default.htm.

¹⁷² Jan Trnka, architekt působící v Praze na Smíchově, vytvářel návrhy pro všechny členy stavebního družstva této etapy. Kromě toho, se Trnka účastnil také například soutěže o výstavbu budovy Obchodní akademie v Berouně a se svým návrhem „Červený trojúhelník“ se umístil na třetím místě. Návrh byl zakoupen za 1000 Korun. Stavitel, 2, Praha 1920-1921.

¹⁷³ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 337-341; Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 36.

¹⁷⁴ SOKA Pelhřimov, OÚ Humpolec, podací protokol, kniha č. 297.

¹⁷⁵ Na letáku s reklamou Čermákova výrobku stálo tmavě modrým písmem: „Žádejte Čermákův bezalkoholný jablčný punč s medem – Zahřívá, nerozčiluje“ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., nezařazeno.

¹⁷⁶ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 340.

¹⁷⁷ Tato povinná sdružovací instituce vytvořená na základě živnostenského řádu, vznikla v Humpolci v roce 1886, *Památník vydaný k padesátiletému jubileu Obchodního grémia v Humpolci: 1886-1936*, Humpolec 1937.

provozování obchodu se včelařskými potřebami schválena. I toto podnikání ovšem provázely problémy. Zpoplatněná výroba voskových mezistěn totiž spadala do řemeslnické živnosti voskařské, pro kterou neměl Josef Čermák náležitou kvalifikaci v podobě odborného vzdělání. Čermákovi nepomohlo ani dokazování jeho způsobilosti k obdobným úkolům, prostřednictvím ověřeného opisu dekretu odborného učitele včelařství, který zaslal Okresnímu úřadu již v únoru 1931. V tomto dopise také zdůrazňoval své letité zkušenosti. Aby úřady přesvědčil a zároveň i případně omluvil svoji nepovolenou činnost, odkazoval na své finanční výdaje, které podnikání provázely i jistou společenskou prospěšnost svého jednání. Napsal, že pro jeho včelařství, čítající přes 100 včelstev, by bylo finančně neúnosné kupovat, nebo primitivně vyrábět voskové mezistěny. Proto si pořídil speciální a dost nákladný lis. Aby nahradil své ztráty, byl nucen pracovat i pro ostatní včelaře. Upozorňoval také na to, že zaměstnával jednoho „*nekvalifikovaného, prostého dělníka*“,“¹⁷⁸ což prý v době tehdejší nezaměstnanosti považoval zvláště za důležité.¹⁷⁹ Obchodní živnostenská komora v Praze, s přihlédnutím k vyjádření Jednoty výrobců mýdla, sody, svíček, voskového zboží atd., i přes jeho argumenty rozhodla, že Čermákovi živnostenský list pro tuto činnost nepatří. V říjnu roku 1933 ho tedy vrátil, vzdal se svého obchodu a žádal, „*aby toto laskavě bylo vzato na vědomí při vyměřování daní*.“¹⁸⁰ Zajímavá byla reflexe této záležitosti v kronice. Událost pro něj byla zřejmě dost nepříjemná, snad i ponižující, protože se k ní vůbec nevyjadřoval. V této souvislosti uvedl pouze, že mezistěny pro včelaře vyráběl výměnou za vosk.

Na včelaření však nezanevřel. Včely, kterým věnoval veškerý svůj volný čas, pro něj nebyly pouze koníčkem, ale také zdrojem financí: „*Výtěžek býval dosti slušný. (...) Požívání medu nebylo obvyklé, těžko jej bylo prodat i po 8 korunách za 1 kilo. Byla tu i velká konkurence cizího medu, také zámořského. Přece však nám pomohly včely vydržovat dvě, později i tři děti na studiích mimo Humpolec, ve kterém střední školy nebylo*.“¹⁸¹

Kromě včelstva u domu vlastnil také několik kočovných úlů. Pro tento styl včelaření mu byl inspirací jeho pobyt na statku v Kamence.¹⁸² V našem prostředí prý

---

¹⁷⁸ SOKA Pelhřimov, OÚ Humpolec, inv.č. 745, kart. 165.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 344.

¹⁸² „*Doma jsem prostudoval kdejakou příručku, českou i německou. Všechny byly pro naše a západoevropské poměry. Zde jsem poznal jiný druh úlů, jiný způsob včelaření a také jinou pastvu. (...) Po*

nebylo kočování včel na pastvu příliš rozšířené, protože zde chyběly vhodné úly. Josef Čermák si proto pro tento účel předělal vrchem přístupný úl, zvaný amerikán.¹⁸³

Včelaření bylo pro Čermáka také prostředkem, který mu pomáhal v jeho kariérním i společenském růstu. Stal se delegátem humpoleckého včelařského spolku a byl zvolen do výboru Zemského Ústředí včelařských spolků v Praze. Později byl jmenován odborným učitelem včelařství pro obvod sestávající z měst Humpolec, Habry, Chotěboř, Přibyslav, Ledec nad Sázavou, Havlíčkův (tehdy Německý) Brod, Polná a Štoky.¹⁸⁴

Účastnil se také celé řady výstav na okresní i celostátní úrovni, ze kterých si přivážel čestná ocenění. Na včelařské výstavě v Praze z 2. až 10. června 1927 spolu s ním dokonce vystavovala i manželka a synové.¹⁸⁵ Jako delegát Ústředí se zúčastnil i výstavy v Poznani nebo včelařského vědeckého kurzu v Dole u Prahy.¹⁸⁶ Po tomto vzoru potom organizoval kurz v Německém Brodě, na který pozval i Antonína Schönfelda, prvního ředitele Státního Výzkumného včelařského ústavu.¹⁸⁷ Pořádal také řadu přednášek a některé jeho články měly být otištěny v bulharském včelařském časopise.¹⁸⁸

Zaměstnání u Rolnického družstva nevyhovovalo Čermákovi již delší dobu, navíc poté, co odmítl návrh ředitele Sativy, inženýra Stanislava Hořičky,¹⁸⁹ aby přijal

---

lípové snůšce vozili jsme včely, všech 200 úlů na tělegách v noci na pohankovou pastvu.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 281-282.

¹⁸³ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 48.

¹⁸⁴ Pro X. obvod byl jmenován dekretem z 3. června 1922, vydaným Zemských ústředím včelařských spolků pro Čechy. Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha II. s. 43.

¹⁸⁵ Josef Čermák st. vystavoval diagram založení a stavbu spolků v X. obvodu, který měl na starosti jako odborný učitel včelaření, statistika Českomoravské vysočiny, mapa X. obvodu, diagram snůšky z let 1926-1927, diagram kočování, dva úly Amerikány, medonosné stromy a keře v zimní rouše, medy, jablečný punč s medem, škůdci včel – včelojed, žluna, krůta, kachna, vážka, včelí hnízdo; Josef Čermák ml. - Šupinky vosku vypocené včelami; Jeníček Čermák - Největší škůdcové včeliček; Božena Čermáková - Medové pečivo, Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka příloha č. II., s. 47.

¹⁸⁶ Kurzy byly pořádány Státním Výzkumným včelařským ústavem, založeným v roce 1919 a sídlícím od roku 1922 v usedlosti zvané Na Dole. Prvním ředitelem byl Antonín Schönfeld (1869-1958), vybraná díla: *Anatomie, morfologie a fisiologie včely medonosné*, Praha 1955; *Aparát žihadlový a jed včeli*, Brno 1913; a spolu s Rudolfem Pytlíkem sepsal také: *Rybářské výzkumnictví a jeho úkoly*, Praha 1929 aj., Výzkumný ústav včelařský v Dole [online], [cit 2013-06-05], Dostupné na: <http://www.beedol.cz/>.

¹⁸⁷ Viz poznámka 186.

¹⁸⁸ Přesný název článků, ani rok vydání nebyl uveden ani dohledán, Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 344.

¹⁸⁹ Ing. Stanislav Hořička byl v druhých poválečných letech souzen za spolupráci a kolaboraci s Němci. V roce 1942 se měl přihlásit k německému občanství, veřejně odsuzovat atentát na Heyricha a hanobit Edvarda Beneše. V květnu 1947 byl za své činy odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Kutné Hoře na 1 rok těžkého žaláře. Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky [online], Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, Tisky, [cit 2013-06-05], Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0634_00.htm.

místo v Chotěboři a společnosti prodal svůj rodinný domek, přestal být on i někteří další úředníci k Čermákovi přátelští. „*Jak se choval ke mně ředitel, tak se chovali i ostatní úředníci centrály, kteří přáli příbuznému předsedy Dra Sovy Brabcovi, jenž mne měl v Humpolci vystřídat a náš domek měl mu sloužit za byt.*“¹⁹⁰

V roce 1932 proto Čermák odešel do Medokomise. Tento podnik vznikl z iniciativy Zemského ústředí včelařských spolků (ZÚVč) a měl řešit stále klesající odbyt domácího medu. Problémy s výnosností prodeje medu začaly už kolem roku 1928, který je považován za počátek takzvané agrární krize. Mezi léty 1928-1929 totiž klesly prodejní ceny zemědělských výrobků a zároveň stoupaly výrobní náklady, čímž se snižovala efektivnost zemědělství.¹⁹¹ Během nástupu hospodářské krize se situace samozřejmě ještě více zhoršovala a domácí výrobci již nebyli schopni čelit konkurenci levnějšího medu, který na trh přicházel ze zahraničí.¹⁹²

Místo v Medokomisi bylo Čermákovi nabízeno již v prvních letech provozu. Zprostředkovatelna prodeje medu a včelařských potřeb však byla už od začátku prodělečná, kvůli čemuž údajně s přijutím váhal. Nesouhlasil také s patronací ZÚVč nad Medokomisi a navrhoval, zřídit ji na družstevním základu. Návrh se mu ovšem nepodařilo prosadit a tak: „*založil jsem pomocí několika „přátel“ – jak se mezi sebou včelaři oslovují – krajské včelařské družstvo v Havl. Brodě jako příklad svépomoci, a ve spolkovém časopise vybízel jsem včelaře k zakládání podobných družstev, které by měly za úkol hledati odbyt medu nejprve ve svém okolí, a později se spojit v Ústřední družstvo v Praze. Avšak družstevní myšlenka nenašla v různorodém včelařském národě pochopení, na můj článek jsem nedostal ani jedinou odezvu.*“¹⁹³ Toto vyjádření nacházející se v kronice, však vzniklo až po druhé světové válce, to znamená v době, kdy už měl neúspěch v tomto podniku dávno za sebou a snadno se mu tak předstírala prozíravost a neblahé tušení. V dopise, ve kterém oznamuje svůj odchod ze Sativy však uvedl, že nabídku zpočátku nepřijal, protože: „*(...) jsem chtěl poválečná léta, ve kterých jsem ztratil hodně zdraví a majetku, ztráviti ve vlastním domku (...) a věnovati se*

---

¹⁹⁰ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 347.

¹⁹¹ Zhoršený odbyt přispěl například také ke snížení produkce mléka, cukrovky, kukuřice nebo vlny, lnu a surového hedvábí. V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 166; celkový rozsah výroby se však snížil až v polovině třicátých let, kdy došlo k vyčerpání vlastních zemědělských rezerv. Tamtéž, s. 296.

¹⁹² Josef Čermák se zmiňoval hlavně o „*zámořském, maďarském aj. medu, který uváděly do prodeje různé židovské firmy na Slovensku, jakož i dobře zavedená firma Dlouhý – Med – Soběslav v Praze.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 355.

¹⁹³ Tamtéž.

výchově dětí; kromě toho, neměl jsem potřebného kapitálu na složení záruky jmění ZÚVč do Medokomise vloženého.¹⁹⁴

Také důvody konečného přijetí se v kronice a pracovní výpovědi lišily. V (s odstupem času sepisované) kronice stálo, že nakonec rozhodla jeho obava, že pokud dojde ke zrušení Medokomise, na dlouho dobu se zastaví organizovaný odbyt medu. Všichni členové včetně starosty mu navíc slibovali podporu a také to pro něho byl nejvhodnější způsob rozvázání pracovního poměru se Sativou. Jistou roli hrály zřejmě také útoky na jeho ješitost. Poznamenal si, že: „*Starosta a téměř všichni členové výboru ZÚVč domýšleli se, že mám obchodní nadání (...)*“¹⁹⁵ V pracovní výpovědi ovšem napsal, že: „*obrat podniku (Medokomise, pozn. autorky) se za poslední rok zvětšil, takže vyžaduje nyní sílu, která by se mu plně věnovala a není mi více možno jako funkcionář tyto práce dále vykonávat. (...) Od času, kdy jsem odřekl převzetí tohoto podniku do vlastní režie, změnil se však moje rodinné poměry, mám nyní dvě děti, které ukončily odborné vzdělání, nemohu je však za nynější, všude panující protekci snadno a přiměřeně jejich vzdělání umístiti. Převzetím uvedeného podniku naskýtá se mi příležitost dáti oběma v něm zaměstnání, a proto ucházel jsem se nyní o podnik sám.*“

¹⁹⁶ Josef Čermák viděl zřejmě v Medokomisi značný potenciál a nepřipouštěl si vrcholící hospodářskou krizi.

Jako záruku při převzetí podniku musel Čermák složit padesát tisíc korun. V kronice uvedl, že pro tyto účely použil pojistku v hodnotě třicet tisíc, která byla původně určena jako věno pro dcery.¹⁹⁷ Ve výše zmiňované výpovědi ovšem napsal, že jeho pojistka činila pouze dvacet tisíc, třicet se mu tedy nedostávalo a prosil „*co nejuctivěji o pomoc ve formě odstupného neb pod., abych těmto podmínkám mohl dostáti a založiti si samostatnější postavení, abych mohl zaopatřiti děti.*“¹⁹⁸ Josef Čermák se zřejmě nechtěl úplně vzdát svých úspor a snažil se získat alespoň nějakou rezervu. Sativa mu nakonec vyplatila dvanáct tisíc šest set korun jako odměnu a dalších deset tisíc osm set korun jako bezúročnou půjčku,¹⁹⁹ kterou se zároveň jistila, že Čermák nebude na Humpolecku provozovat konkurenční činnost.²⁰⁰

---

¹⁹⁴ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 50.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 356.

¹⁹⁸ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 50.

¹⁹⁹ V kronice je uvedeno, že od Sativy dostal deset tisíc z úřednického fondu a deset tisíc jako půjčku, ovšem úročnou. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 356.

²⁰⁰ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 50.

Josef se tedy spolu s rodinou přestěhoval do Prahy, přízemí svého domu v Humpolci pronajímal, podkroví si zatím nechával k případnému užívání. Byt získal v nových prostorách Medokomise a kanceláři ZÚVč v Křemenské ulici číslo 6. Dcera Jiřina převzala v podniku vedení účetnictví. Už od počátku měl Josef Čermák problémy zejména s opozicí ZÚVč v podobě redaktora Včelařských rozhledů, Františka Eichnera. Ve svém časopise Čermáka několikrát křivě obviňoval,²⁰¹ kvůli čemuž na něj Josef také dvakrát podal žalobu.²⁰²

Odbyt medu se Čermák snažil podpořit všemožnými způsoby. Po seznámení s inženýrem Josefem Kulmanem, držitelem patentu na výrobu trvanlivého medového těsta,²⁰³ se rozhodl zavést si spolu s ním a jeho manželkou společnost „*Medokom*“,²⁰⁴ která měla patentovaný polotovar vyrábět. Najali si místnost v holešovickém mlýně a každý do podniku vložili dalších třicet tisíc korun. Čermák je uhradil z provozního kapitálu Medokomise a její medové zásoby.

Reklamu prováděl Čermák prostřednictvím přednášek k ženským spolkům z celé Prahy, které zval do nově otevřené Medokomise. O „*Medokom*“²⁰⁵ však i přesto nebyl větší zájem. Med pro jeho výrobu byl dražší než cukr v běžném těstě a hospodyně v době krize jen těžko hleděly na jeho větší hodnotu. Nepodařilo se jim prodat ani prvních deset metrů. Výrobu se snažili rozjet také na pečení perníků nebo vojenského komisárku, avšak marně. Čermákovi propadla záruka, kterou Medokomisi složil, a kromě domu, který později pro jistotu nechal přepsat manželku a dceru Jiřinu,²⁰⁶ přišel téměř o všechnen svůj majetek, včetně včelstev. Své dluhy splácel ještě několik let. V Medokomisi nakonec skutečně došlo ke združstevnění.²⁰⁷

Po odchodu z tohoto podniku se Čermákovi přestěhovali na Vinohrady do Jagellonské ulice a Josef si hledal zaměstnání s takovým příjmem, který by mu umožnil splácet dluhy z Medokomise a zároveň uspokojivě uživit rodinu.

Hospodářskou krizi třicátých let se mnohé západoevropské země, Československo nevyjímaje, snažily řešit mimo jiné také státními zásahy do

---

²⁰¹ Napsal například, že Josef Čermák kupoval levný slovenský med za šest korun a prodával ho jako domácí po dvanácti korunách, apod. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 357.

²⁰² Protokol z Krajského soudu v Praze je také uložen v Archivu rodiny Čermákovy, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 50.

²⁰³ Patentový spis č. 36130, Úřad průmyslového vlastnictví [online], Spisy, [cit 2013-06-05], Dostupné na: <http://spisy.upv.cz/Patents/FullDocuments/36/36130.pdf>.

²⁰⁴ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 357.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 40.

²⁰⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 357 – 360.

hospodářství. Vrcholem těchto zásahů v zemědělsko-potravinářské oblasti bylo založení obilního monopolu v roce 1934 pod názvem Československá obilní společnost (dále jen ČOS).²⁰⁸ Jednalo se o uzavřenou akciovou společnost, která pod vedením agrárníka Ladislava Feierabenda²⁰⁹ zajišťovala veškerý domácí i zahraniční obchod s obilninami, mlýnskými výrobky a krmivem a určovala jejich výkupní i prodejní ceny. Zemědělci po celé republice byli povinni prodávat obilniny pouze ČOS.²¹⁰ Pro vytvoření evidence a kontroly zemědělců byli společnostmi najímáni revidenti, kteří objížděli hospodářství po celé republice a zjišťovali jejich stav a výnosnost. Na místo revidenta byl přijat i Josef Čermák. Požadovanou záruku v hodnotě čtyřiceti tisíc za něj složil jeho švagr Josef Jelínek.

ČOS zachránila mnohá malá zemědělství, ale často byla také značně kritizována a zcela odmítána. Monopolním systémem, který stanovoval ceny i podle regionů, byli znevýhodněni zejména zemědělci z Moravy a ještě více ze Slovenska a Podkarpatské Rusi.²¹¹ Čermák si tuto skutečnost musel dobře uvědomovat, proto se snažil ve svém vyprávění z cest po Zakarpatí odvádět pozornost na popis přírody a prostředí. Pokud už psal o zrevidovaných podnicích, zaměřoval se spíše na velice nuzné případy,²¹² nebo židy.²¹³ Poukazoval také na chvályhodné činy revidentů. V hraničním městě Tačevu

---

²⁰⁸ Vznik Československé obilní společnosti (ČOS) souvisel s vládními protikrizovými opatřeními a zřízením obilního monopolu v červenci 1934 (vládní nařízení neslo název Nařízení o úpravě obchodu s obilím, moukou a mlýnskými výrobky a některými krmivem). Jednalo se o umělou regulaci cen daných výrobků státem, tak, aby byla zajištěna minimální rentabilita hospodaření. ČOS byla ale povinna odkoupit od zemědělců veškeré nabízené zboží. Vedl ji člen agrární strany, podnikatel a tehdejší ředitel Kooperativy - Ladislav Feierabend. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938) Díl II.*, Praha 2002.

²⁰⁹ Ladislav Karel Feierabend (1891-1969), agrárník a člen nejrůznějších hospodářských organizací: od 1917 tajemníkem Ústřední jednoty českých hospodářských družstev, od 1930 ředitelem Kooperativy (obchodní ústředí hospodářských družstev agrárníků), v představenstvu Centrokooperativy a místopředseda Exportního úřadu. Ministrem zemědělství v druhé vládě Jana Syrového, Rudolfa Berana a Aloise Eliáše, zapojen do odbojové organizace Politické ústředí, po emigraci do Anglie v roce 1940 se stal státním ministrem a poté ministrem financí exilové vlády. Po válce vstoupil do Národně socialistické strany, roku 1948 znovu emigroval, zapojen do vysílání Hlasu Ameriky. Magda BILÍKOVÁ (ed.), *Ladislav Karel Feierabend, Politické vzpomínky I. – III.*, Brno 1994-1996; Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana: její rozmach a zánik*, Brno 1998; Jan GEBHART - Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha, Litomyšl 2004.

²¹⁰ V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 297-298.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² „Přijeli jsme do vísky severně od Užhorodu, zastavili jsme se před mlýnem. (...) Prohlédl jsem si kolo, bylo na rozpadnutí, šroťáček, a ubíráme se do chalupy sepsat protokol. (...) Pozorujeme, že mnoho obyvatel je tělesně i duševně zakrnělých. Na prahu jizby zahradil nám zápach cestu. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 364-365.

²¹³ „Byli jsme na revizi židovské olejárny. Udržená, vychrtlá a špinavá židovka ukazovala nám zařízení (...) mezitím obsluhovala v krámě i vařila. Po světnici procházel vypasený, vymydlený žid, nás si ani nevšiml, stále jen brblal své modlitby. Nedalo mi to, zeptal jsem se židovky, kdo onen pán je. „Tho je můj muž. On je velmi pobožný, nic nedělá, jen se stále modlí.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 367; o revizi u židovských rodin v Trnavě: „V Trnavě, v jejímž okolí

chodili na večere do sousední rumunské Černé Tisy. Jídlo prý bylo velice chutné a zároveň i levné: „*Když jsme se večer vraceli, vozily se na našem břehu děti na kolotoči. Ovšem jen ty, které měly peníze, ostatní na koníčky pouze žádostivě hleděly. Jeden kolega, z radosti, že jsme dobře a levně povečeřeli, zaplatil majiteli kolotoče na dvě hodiny provoz, aby se i chudé děti mohly povozit.*“²¹⁴

O tom, že revidenti nebyli příliš oblíbeni ani v samotných Čechách, svědčí i Čermákova příhoda, kdy se v jednom mlýně na Klatovsku žertem vydával za obchodníka se šicími stroji: „*Fuj, to jsem se lekla,*“ *odlehčila si panímáma,* „*já myslila, že jste revident.*“²¹⁵ Sám Josef Čermák čtenáře ale přesvědčoval, že on díky svému přístupu a povaze neměl nikdy s lidmi větší problém a poradil si i s duševně nemocným mlynářem: „*Není prý vyloučeno, že by nám mohl přičinit úraz. Požádal jsem starostu o asistenci, nebo aby s námi poslal úředně pověřenou osobu. Po dlouhém rozmýšlení šel s námi obecní radní. Šel jsem odhodlaně do mlýna. Mlynáři jsem řekl, že si jdu prohlédnout zařízení mlýna, které si sám zdokonalil, potom jsem projevil zájem s podáváním hlášení o poplatcích apod. Mlynář byl velmi ochotný. (...) v dobrém jsme se rozešli. I protokol podepsal.*“²¹⁶

Díky cestování, při kterém projel celou republiku od Šumavy až do Užhorodu, ho práce značně těšila a také dobře živila. Dalo se při ní také prý ušetřit na dietách, jízdě i ubytování. Měl navíc možnost věnovat se rodinné genealogii.

Po vyhlášení protektorátu byla společnost přejmenována na Výsadní obilní společnost a byli do ní přijati němečtí komisaři a také několik revidentů německé národnosti. U zbylých zaměstnanců, Čermáka nevyjímaje, byly prováděny zkoušky znalosti německého jazyka. Komisaři však prý byli celkem slušní a „*nepožadovali na nás ani pozdrav zdvižením ruky s obvyklým „Heil Hitler!*“²¹⁷ Pokud si Čermák chtěl své místo udržet, byl navíc povinen složit slib Vůdci a Říši. To, že tento akt neměl potřebu nijak výrazně komentovat²¹⁸ nebo omlouvat, dosvědčuje, že podobná zkušenost byla

---

se daří výborný sladovnický ječmen, (...) sladovny jsou, vlastně byly, židovské. Majitel jedné z největších nevedl dosud žádné předepsané záznamy, byli jsme u něho první revisí. (...) „Nhy já žádné nemám. Nemám žádné knihy zapotřebí. (...) Mám prokurista a ten to nosí šeko v hlavě.“ Tamtéž, s. 368; „Jak nás žid s židovkou a dětmi uviděli, spustili již na dvoře ohromné lamento. „My nic nedělat, my šeko v ordnung, není potřeba revis!“ volali od dědečka po nejmladšího vnuka jeden přes druhého.“ Tamtéž, s. 368.

²¹⁴ Tamtéž, s. 366.

²¹⁵ Tamtéž, s. 370.

²¹⁶ Tamtéž, s. 371.

²¹⁷ Tamtéž, s. 374.

²¹⁸ Poznamenal si pouze: „*Osobně mi neznámý okresní komisař vepsal do legitimace, že jsem slib složil*

společná širší škále obyvatelstva a nebyla proto brána jako přímý důkaz kolaborace nebo spolupráce s Němci. Proto mu také Národní výbor v Humpolci v listopadu 1945 vydal bez větších okolků potvrzení o jeho politickém i národnostním chování během okupace.²¹⁹

Čermák navíc tvrdil, že v této době prováděli téměř všichni čeští revidenti svou práci ledabyle, zamlčovali větší problémy a naopak zveličovali pouze nepatrné přestupky. Za tento přístup byl také se svým kolegou Aloisem Šťastným vyslýchán gestapem. V září 1940 totiž na žádost ředitele Hospodářského družstva v Domažlicích, Vojtěcha Sedláka, nezrevidovali přebytek šesti a půl vagónu žita.²²⁰ Byl údajně určen pro místní obyvatele, kterým hrozilo odebrání potravinových lístků kvůli odtud pocházejícímu studentovi Smudkovi, jenž při zatýkání zabil německého policistu, a uprchl. Sedlák však byl později zatčen za urážku Wehrmachtu a při vyslýchání zaměstnanců vyšla najevo i tato záležitost. „*Za krátký čas jsme byli vyzváni telefonicky do pověstného Petschkova paláce k výslechu. Před tím jsme si dali s kolegou Šťastným slovo, že budeme stůj co stůj zapírat, třeba bychom stáli již pod šibenicí. Vyslýchali nás jednoho po druhém, kdy a kde jsme se seznámili s ředitelem Sedlákem, zda jsme s ním udržovali korespondenci (moje upozornění o chystané inventuře měli tedy v rukou – Čermák ředitele anonymně upozorňoval na chystanou revizi německých komisařů, pozn. autorky), proč jsme neuvedli přebytek obilí v protokole, proč jsme neprovedli revizi filiálek družstva.*“²²¹ Po domluvě nakonec Čermák i Šťastný při výslechu uvedli, že se domnívali, že obilí je z takzvaného odlehčovacího skladu a nepodléhá tudíž inventuře.²²² Byli propuštěni, ale zatím neměli vyhráno. Pokud by je ředitel Sedlák vězněný v Drážďanech prozradil, byli by ztraceni. „*Hodinu po hodině jsem čekal zatčení. Teplejší prádlo jsem vozil na každý případ sebou. Když jsem byl doma, naslouchal jsem, zda některé kolem jedoucí v noci auto nezastavilo. Do Petschkova*

---

a věc byla bez ceremonie složení slibu vyřízená.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, rodinný archiv, s. 374.

²¹⁹ Tamtéž Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 54; o životě za protektorátu více: J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996; Pavel MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, Praha 2002.

²²⁰ Vagón je stará hmotnostní jednotka užívaná v zemědělství, představuje 10 tun. Pozn. autorky.

²²¹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 375.

²²² Čermák uvedl, že tento nápad vymyslel přímo při výslechu a „*vyšetřující policejní důstojník byl odpovědí značně překvapen.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 376.

paláce byli jsme voláni ještě dvakrát. K policejní budově mne doprovázela Jiřinka a Josef. Pro případ, že bych byl trýzněn, dávala mi Jiřinka žiletku.“²²³

Sedlákovi údajně sjednala Kooperativa v Drážďanech německého obhájce a jeho rozsudek měl být zmírněn žádostí o milost. Když mu však byla předložena k podpisu, měl prohlásit, že: „*mu Hitler může políbit p---l.*“²²⁴ V říjnu 1941 byl za pokoutný obchod s obilím, zpronevěru a ilegální činnost popraven. Čermákův podíl na činu zůstal utajen.²²⁵

Jeho postavení ve společnosti však bylo od této doby značně nejisté a nakonec byl také propuštěn. Využil však drobného zranění hlavy, které si způsobil při kontrole neosvětleného skladiště nárazem do trámu. Lékař, kterému ukázal již dávno zahojenou jizvu po havárii auta, ho uznal nemocným. Společnost proto prodloužila výpovědní lhůtu a starala se o jeho nové umístění. Bylo mu nabídnuto místo důchodního na velkostatku v Horoměřicích, Čermákovi už však nestáli o další stěhování a vrátili se proto zpátky do Humpolce. Josef začal dojíždět do Německého Brodu, kde krátce působil v Rolnickém družstvu.²²⁶ Dle svých vlastních slov ale předstíral nespavost, bolest a točení hlavy, a tak dlouho navštěvoval lékaře, až byl uznán jako invalidní důchodce.²²⁷

Po osvobození, při kterém spolupracoval jako tlumočnick s ruskou komandaturou,²²⁸ začal vyučovat ruštinu na humpoleckém gymnáziu a zpočátku také na měšťanské a pokračovací škole v Humpolci. Velice aktivně se zapojoval do poválečného veřejného života a pomáhal budovat výsadní postavení Sovětského svazu ve společnosti.²²⁹ „*O své vůli*“²³⁰ složil v říjnu 1946 zkoušku z ruského jazyka na Karlově univerzitě²³¹ a po obnovení *Odbočky Svazu československo – sovětského*

---

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Byl zde zaměstnán od února 1944. Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 52.

²²⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 377.

²²⁸ Také o této činnosti mu bylo vydáno potvrzení: „*(...) v době přebývání při Vojenském velitelství města Humpolec od 11. 5. 1945 do 22. 7. 1945 ve službě tlumočnicka plnil všechna nařízení Vojenského velitelství čestně a svědomitě. Občan Čermák přinesl svoji blahodárnou práci nemalý příspěvek k posílení přátelství mezi přátelskými národy Sovětského svazu a Československé republiky.*“ Podepsán vojenský velitel Žuravlev a jeho zástupce pro politické záležitosti Komarov, Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 54.

²²⁹ O situaci v poválečném Československu více: Jaromír PROCHÁZKA, *Poválečné Československo 1945-1989*, Praha 1991; Karel KAPLAN, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990; K. KAPLAN, *Československo v letech 1948-1953, 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*, Praha 1991.

²³⁰ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 398.

²³¹ Vysvědčení uloženo v Archivu rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 56.

*přátelství*²³² v Humpolci, učil bezplatně její členy, pomáhal pořádat večerní besedy v hostinci *Na Baronce*²³³ a nakonec byl zvolen předsedou tohoto svazu. Byl zapojen také do tzv. lidových kurzů ruštiny, při kterých vyučoval zaměstnance pošt a bezpečnosti a v rámci Okresního osvětového výboru přednášel po okolních vesnicích při nejrůznějších vzpomínkových i vzdělávacích akcích.

Jako člen Odbočky Československých legionářů se zúčastnil v červenci 1947 čtvrtého manifestačního sjezdu Čsl. obce legionářské, při kterém mu bylo umožněno osobně se setkat s Janem a Alicí Masarykovými: „(...) *byl jsem mezi několika sty bratry pozván ministrem zahraničí Janem Masarykem na recepci, pořádanou v zahradách Černínského paláce. Jan Masaryk s Alicí Masarykovou uvítali nás každého zvlášť. Jan Masaryk mezi řečí se vyjádřil jemu vlastním žertovným způsobem, že v případě, kdyby byl z tohoto domečku – ukázal na Černínský palác – vyhnán, uchýlil by se k některému bratru legionáři.*“²³⁴

Ač byl paradoxně vždy pouze vojínem v záloze a bojů se nikdy přímo neúčastnil, přece ve své kronice věnoval Čermák nejvíce prostoru právě Čsl. obci legionářské. Doklady o členství v ostatních spolcích a jednotách jako byl například Sokol, Jednota slavných českých rodů, Rodopisná společnost v Praze, Musejní společnost v Humpolci nebo Klub přátel českého jazyka se nacházely v kronice jen výjimečně a případné zmínky byly většinou jen velice stručné. O mnohých bylo možné se dozvědět až díky spolkovým legitimacím, které jsou uloženy v přílohách. Tu už ovšem Josef Čermák neorganizoval.²³⁵

Hlavní hnací silou Čermákova životního jednání byla snaha o jeho finanční a společenský postup. V ekonomické oblasti své zájmy často střídal a jen málokdy se mu skutečně dařilo. Své sociální postavení ovšem dokázal posilovat prostřednictvím vhodně zvoleného, politicky žádaného jednání. Velká část jeho kroniky, vyjma většiny

---

²³² Svaz československo – sovětského přátelství (SČSP) byl založen 22. února 1948 na I. Manifestačním sjezdu - sloučením Společnosti pro kulturní a hospodářské styky se SSSR (založena v roce 1925) a Svazu přátel SSSR (založen 1931). Prvním předsedou byl profesor Zdeněk Nejedlý. Po ROH druhá nejmasovější organizace. Snahy popularizovat sovětskou vědu, kulturu a literaturu. Pořádal besedy, zájezdy do Sovětského svazu a kurzy ruštiny. Správa nakladatelství Svět sovětů. O činnosti svazu v sousedním okrese Havlíčkův Brod: Martina PRCHALOVÁ, *Činnost Svazu československo-sovětského přátelství v okrese Havlíčkův Brod v letech 1948-1960*, Pardubice 2012.

²³³ Ulice Hálkova, čp. 102, dnešní Kozlovna Na Baronce, pozn. autorky.

²³⁴ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 390.

²³⁵ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 58.

vzpomínek z Ruska, byla psána až po druhé světové válce a byla tedy viditelně přizpůsobena ideologickým vzorcům.

S touto Čermákovou strategií souvisela například otázka jeho náboženského vyznání. Od rodiny žijící na sklonku 19. století na moravském venkově by se dala očekávat mnohem větší horlivost v projevech víry, než jakou jim Čermák přiznával. Vyjádření měla pouze prostý a v souvislosti s církví spíše negativní charakter: „*Rodiče chodívali v neděli a ve svátek do kostela na kruchtu. Za svého mládí tam tatínek zpíval. Také na svátky svých rodičů chodívali tatínek s maminkou do kostela. Tatínek byl věřícím, ale faráře rád neměl.*“²³⁶ Jeho nepřiliš vřelý vztah ke katolické církvi, mohl mít samozřejmě už jistou souvislost s odklonem nově vzniklého Československého státu od Říma po roce 1918, ale vzhledem k době vzniku zápisků, tj. v padesátých letech minulého století, by se dalo spíše předpokládat, že chtěl Čermák vytvořit ze sebe a svých rodinných příslušníků kádrově přijatelné osoby. Zdá se, že svůj text částečně přizpůsoboval tehdejší stranické linii: „*Důstojníci byli sympatičtí lidé. Protivným byl mi pouze drzý, zrzavý poručík – žid, (...). Ve svém pokoji měl kdesi ukradenou pozlacenou monstranci. Domníval jsem se, že i komendant byl žid, ale byl jsem překvapen, když jednu sobotu vzkázal děkanovi, že chce být přítomen nedělní bohoslužbě.*“²³⁷ Josef Čermák se mohl snažit tímto opatrným antisemitským vyznáním vyjádřit své pochopení pro směr, který nastolila komunistická strana na počátku padesátých let a zároveň odkazoval na to, že nejenom on, ale i komendant chodil občas do kostela, proto by to neměla být věc hodná perzekuce.

Podobně se stavěl také k samotným ideologickým a politickým otázkám. Nezacházel do podrobností a přímo sám sebe ani politicky nedefinoval,²³⁸ jeho přístup měl jen jaksí přirozeně vyplynout z jeho povahy a případně krýt jeho jednání. Takto se vyjadřoval o družstevnictví první republiky: „*Družstevnictví jsem považoval za vzájemnou pomoc zemědělců: obchod, honící se za nadprůměrným ziskem, považoval jsem za nemorální. Družstva byla však postavena na obchodních základech. (...)*

---

²³⁶ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 184.

²³⁷ Tamtéž, s. 383; podobné vyjádření o židovském řediteli, na velkostatku v Jevišovicích: „*Ředitel měl všechny statkové produkty, mléko, máslo, drůbež, zvěřinu, mouku bezplatně k dispozici a mně vydělával.*“ Tamtéž, s. 207; nebo opět Žid, jako záškodník zemědělské produkce: „*Burza byla téměř výhradně v rukou židovských obchodníků a židovských makléřů, kteří bez zřetele na zemědělskou produkci veškerý obchod, podle svých vlastních výhod usměrňovali.*“ Tamtéž, s. 345.

²³⁸ Ke své politické příslušnosti během první republiky se vyjádřil takto: „*Až do prohlédnutí*“ byl členem Agrární strany. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 347.

Činovníci našeho chudického družstva byli menší rolníci, hledající v družství jen osobní prospěch. ²³⁹

Zajímavé bylo rovněž jeho vyjádření z roku 1954/5. Zdá se, jako by ze strachu z perzekuce vlastní osoby, či rodiny, chtěl politicky korigovat některé své předchozí výroky o bolševické revoluci v Rusku a socialismu vůbec. Tak například: *„Zaostalost lidu, zaviněná carským režimem byla příčinnou, že revoluce byla prováděna činy až zvířeckými. Doznávám však, že měkčím způsobem nebylo by při zaostalosti lidu nikdy k sociálnímu převratu došlo.(...) Neomlouvám se, že jsem byl proti hrozné občanské válce. Mne vedla na Rus idea slovanství, jejíž opětování jsem bohužel v carském Rusku nenašel.* ²⁴⁰ Nutno podotknout, že po uvolnění poměrů v roce 1956, zhodnotil Čermák politickou situaci znovu, tentokrát už bez viditelnějších obav. Sám sebe ovšem v tomto vyprávění prezentoval jako osobu unášenou režimem, bez jakéhokoliv zlého úmyslu. *„Přihlásili jsme se proto za členy KSČ. Byla to chyba. Při lásce k Rusku scházel nám kritický postoj Havlíčkův a Masarykův. I oni měli Rusko rádi, ale strážlivě. Později jsme toho litovali.* ²⁴¹

Humpolečtí komunisté, školní inspektor Sonský a okresní osvětový inspektor Ladislav Kopáč²⁴² měli údajně využít Čermákovy agilnosti v přednáškách Okresního osvětového výboru, Odbočce Svazu československo - sovětského přátelství a Čsl. legií a v předvečer převratu 24. února 1948, ho pozvali do ustavující schůze okresního akčního výboru Národní fronty, *„o jejíchž cílech mne neinformovali.* ²⁴³ Z tohoto důvodu se účastnil prověrek, o kterých se však vyjadřoval se značnou nelibostí, protože byl v řadě případů, zřejmě neprávem, považován za iniciátora návrhů, které měly dotyčné odstranit z veřejného života. O sesazení ředitele gymnázia: *„Protestoval jsem, dokládaje, že Koblre, pokud je mi známo, nikdy se nesociálně nechoval a vyučování mému předmětu – ruštině, byl vždy příznivý. (...) Bylo mi trapné, dokazovat mu, že jsem se ho zastal, což si vysvětloval jako neupřímnost.* ²⁴⁴

Vedení prověrek nebyl ušetřen ani u svých spolkových zájmů: *„Ve schůzi odbočky čsl. legionářů vzdal se na dobu prověrky členů opatrnický její předseda Zabloudil, a navrhl mne za předsedu, ač byl sám také členem Akčního výboru. Po*

---

²³⁹ Tamtéž, s. 345.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 332.

²⁴¹ Tamtéž, s. 391.

²⁴² V letech 1931-1947 působil jako ředitel Základní školy v Čejově, SOkA Pelhřimov, OÚ Čejov, Obecní kronika, nezpracovaná část.

²⁴³ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 392.

²⁴⁴ Tamtéž.

*delším jednání jsem volbu přijal. Nebyli jsme politickou organizací, znal jsem všechny členy, proto jsem se snadno prověrky zhostil. Kromě jednoho člena, jenž byl vězněn pro styk s Němci, nikdo nebyl vyloučen. V příští schůzi převzal řed. Zabloudil opět předsednictví. Asi po třech schůzích Akčního výboru nebyl jsem do něj zván.*²⁴⁵

Čermák například také ospravedlňoval své přednášky v pražském a brněnském rozhlasu. První proběhla v říjnu 1945 a byla o zakládání zemědělských družstev.²⁴⁶ Ostatní byly údajně nepolitické a týkaly se nejenom zemědělství, ale také například rodopisů a archivních materiálů.²⁴⁷

Kromě vyučování ruštiny se věnoval také překladatelské činnosti. Přeložil čtyři povídky kirgizského spisovatele Kasymaly Bajalinova, větší *Žapar a Žamila* byla Světem sovětů vydána knižně.²⁴⁸ Překládat přestal „*pro tendenční obsah sovětských knih, ani odborných nevyjímaje.*“²⁴⁹

S přibývajícimi léty a zčásti také kvůli nesouhlasu s politickým vývojem se postupně úplně distancoval od původních společenských aktivit a uzavřel se v kruhu rodiny. Na sklonku života si už mohl dovolit odvážnější soudy a situaci v zemi shrnul takto: „*Životní úroveň po únorovém převratě poklesla a teprve po několika letech se ponenáhlu poněkud zlepšuje v rodinách, z nichž oba manželé nebo dospělejší děti jsou zaměstnány. Pouze muž nemůže početnější rodinu, jak tomu bylo dříve, uživit. Zaměstnání žen bývá často na úkor jejich zdraví nebo rodinného štěstí. (...) O dalších nepopulárních zásazích státu do soukromí jednotlivce i rodin (...), jakož i o kladech nového zřízení (...), bude jistě jedenkrát proneseno veřejné mínění, proto o nich pomlčuji.*“²⁵⁰

---

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ „*Nepropagoval jsem v ní dosud neznámé pozdější JZD, nabádal jsem hlavně zaměstnance velkostatků k zakládání družstev na půdě, na níž dosud pracovali jako dělníci. Domníval jsem se, že malozemědělci založí sami dobrovolně zemědělská družstva za účelem snadnější a dokonalejší práce, větší rolníci budou používat společně větší stroje (...) a že zůstanou samostatnými zemědělci, leč by po dohodě někteří svá hospodářství spojili.* Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 392.

²⁴⁷ Ve středu 9. ledna 1946 od 17 – 17.15 hod. byla Československým rozhlasem Praha vysílána jeho přednáška „*Něco o rodopisech – budiž jim věčná pamět.*“ Četl ji hlasatel. Korespondence od Československého rozhlasu uložena v Archivu rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II. s. 57.

²⁴⁸ Kniha vydána v roce 1951 v Praze. Smlouva s nakladatelstvím Svět Sovětů uložena v Archivu rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 57. V online katalogu Národního muzea v Praze a Vědecké knihovny v Olomouci je překladatel knihy zaměněn za literárního historika, editora a překladatele Josefa Čermáka narozeného v roce 1928 v Roztokách u Jilemnice (pozn. autorky)

²⁴⁹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 393b.

²⁵⁰ Tamtéž. 395.

Vystoupit ze strany a ostatních spolků mu umožnila zejména vážná srdeční choroba, prodělaný infarkt a dlouhá doba jeho léčení. Zemřel dva roky po své manželce 4. ledna v roce 1958.

Důležitou roli v životě Josefa Čermáka hráli nejenom příslušníci jeho rodiny, ale také přátelé a známí. Zmiňoval se o nich již ve vzpomínkách ze školních let. Jeho nejlepším přítelem byl v této době jistý Jožka Charvát: „(...) syn ředitele školy a školního inspektora, potomní dirigent orchestru Národního divadla v Praze.“²⁵¹ Odkazy na významné a úspěšné známe, mohly v tomto případě znamenat snahu o zvýšení prestiže vlastní osoby.

Další přátelství, která v době studií pěstoval, byla založená na vědomí příslušnosti ke stejné skupině: „Cizí prostředí ve škole, někdy i v bytech u německých rodin způsobilo, že se čeští studenti cítili opuštěni, přimkli proto k sobě přátelštěji. Vyhledávali jsme i přátelství s českými žáky německé reálky a keramické školy.“²⁵²

Čermák dále navazoval nové sociální vztahy prostřednictvím svých zájmů, především včelaření. Prostředkem, který sloužil k udržování přátelství a známostí, byly kromě četné korespondence také osobní návštěvy nebo pozvánky na různé společenské akce.²⁵³

V Martinicích u Brna se Čermák seznámil se spisovatelem Vilémem Mrštíkem²⁵⁴ a jeho bratrem Aloisem. „Asi dvakrát jsem Viléma navštívil. Byl včelařem. Alois, učitel mne jedenkrát pozval na nějakou taneční zábavu, snad o pouti, do hostince.“²⁵⁵

Několikrát ho do Humpolce přijel navštívit také Josef Švec, člen ukrajinského direktoria vzniklého v listopadu 1918 a stojícího proti ruskému hejtmanství.²⁵⁶ Byl totiž také včelařem a zajímal se o Čermákovo včelařské hospodářství.²⁵⁷

---

²⁵¹ Tamtéž, s. 192.

²⁵² Tamtéž, s. 199.

²⁵³ „Slíbil mne častěji navštívit (...), Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 238.

²⁵⁴ Vilém Mrštík (1863-1912), prozaik a autor románů *Pohádka Máje* nebo *Santa Lucia*, jeden z představitelů kritické generace devadesátých let, prosazoval ruské realisty, a z ruštiny také často překládal. V zájmu této práce je hlavně jeho dílo *Cesta do Ruska. Listy z Nižního Novgorodu 1896*, které bude blíže rozebráno v kapitole *Obraz Ruska a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka*. Vilém Mrštík se spolu s bratrem Aloisem (1861-1925) zasloužil o kulturní povznesení vesnice Diváky, která se díky nim stala jakýmsi centrem moravské kultury. Radko PYTLÍK, *Vilém Mrštík. Osud talentu v Čechách*, Praha 1989.

²⁵⁵ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka s. 213.

²⁵⁶ Olexandr BOJKO – Vladimír GONÉC, *Nejnovější dějiny Ukrajiny*, Brno 97, s. 41.

²⁵⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 464.

Ne každý známý byl ovšem vítaným hostem. Po svém přistěhování do Nikolajevky se jel Čermák seznámit se svým sousedem, smírčím soudcem Ivanem Nikolajevičem, o němž se potom dozvěděl, že už několik let nežije se svou ženou, ale s učitelkou, dcerou porodní asistentky své ženy. Tento fakt, byl zřejmě tak skandální, že když k nim přijel v létě „*oplatit návštěvu, žena se mu vyhnula.*“²⁵⁸

Zásadní pro Čermáka byly také známosti, které mu nějakým způsobem napomáhaly v jeho kariérním i osobním životě. Konexe mu pomohly například při vojenském odvodu v Rusku,²⁵⁹ nebo častokrát také při hledání nového zaměstnání.²⁶⁰

Josef Čermák měl díky svému čilému společenskému a hlavně spolkovému životu celou řadu přátel a známých, které si až na výjimky považoval a udržoval si je snad také s vědomím možné budoucí potřeby jejich vlivu. Častokrát se na ně s žádostí o pomoc obracel. Také toto je možné vnímat jako součást jeho životní strategie.

V této kapitole byla důkladně představena osobnost Josefa Čermáka. V centru zájmu stály životní názory a postoje, které autor vyjadřoval skrze své paměti. Jejich prostřednictvím se buď vyhraňoval vůči některým sociálním skupinám, a nebo naopak, se díky nim cítil být jejich součástí. Byla zde také snaha najít důvody a kořeny tohoto smýšlení, momenty, které v životním příběhu vytvářejí zkušenost a ovlivňují tím tak vývoj osobnosti. Dále byla pozornost kladena na způsoby budování Čermákovy kariéry a jeho životní strategie. Předvedena byla také jeho komunikace v rámci sociálních vztahů.

Aktér se zde snažil o potvrzení statutu výjimečnosti sebe i svojí rodiny prostřednictvím rodové kroniky. Prezentoval se jako člověk hluboce morální a pracovitý, se smyslem pro čest a spravedlnost, jehož nejvyšší vírou byla idea národa. Oproti tomu se vyhrazoval vůči zhýralému životu šlechty a nepřímo tak sebe a svou

---

²⁵⁸ Tamtéž, s. 238.

²⁵⁹ Cizinci, jako Josef Čermák, kteří přijali ruskou příslušnost až po třicátém věku, patřili podle zákona až do druhé výzvy, tzn. byli prozatímně v záloze. Čermáka však při odvodu chtěli poslat rovnou na frontu: „*Co teď? Můj představený, pověřenec ministerstva zemědělství Stanislav Lipinski byl znám s poslancem Václavem Vondrákem (...) jel jsem proto k poslanci Vondrákovi poradit. Zastal jsem však pouze vojenského zástupce u Správy Svazu Čechů a Slováků, Tučka. Tuček zpravil o tom telefonicky praporčíka „České družiny“ radu Hejduka, ten odpověděl, abych k němu ihned přijel. Jel pak se mnou k odvodní komisi ve vojenské uniformě státního rady (generální hodnost). Komise spatřivši Hejduka vstala, vzdala mu čest. (...) Aktivní vojenská služba byla mu odročena do 1. dubna 1918.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 296-297.

²⁶⁰ V příloze o Čermákově zaměstnání v Rolnickém družstvu v Havlíčkově Brodě roku 1944 je zmínka o tom, že se o toto jeho umístění zasadil Čermákovův přítel, ředitel družstva, Dolejší. Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. II., s. 52.

rodinu dosazoval na jejich místo. Kromě starobylosti rodu, který byl základním znakem aristokracie, Čermákovi měli navíc ještě vynikající vlastnosti a češství.

Prostředky, které uplatňoval při budování své kariéry, byly přizpůsobeny spíše než ekonomickému vývoji, politické situaci. Příběh Josefa Čermáka ukazuje významné momenty první poloviny dvacátého století na životě obyčejného člověka a představuje způsob, jakým ovlivňovaly jeho jednání i to, jak se s nimi dokázal vyrovnat.

3. Obraz Ruska a jeho reflexe v kronice Josefa Čermáka

„Těžkým se stává domov – otvírá se svět. Stačí jen obrat té myšlenky a nic už se nezdá být na světě vábnějšího než neznámé dálky, zapadlé kraje, cizí lidé, různý svět...“²⁶¹

Počátky Čermákova zájmu o Rusko je třeba spatřovat již v čase jeho studií na německé Zemské rolnické a vinařské škole ve Znojmě. V této době existovaly v českých zemích dva proudy, které formovaly národní představy o Rusi. Oba navazovaly na myšlenky panslavismu, jejich stanoviska se však vzájemně výrazně lišila.

Představitelem prvního proudu byl zastánce českého politického realismu – Tomáš. G. Masaryk.²⁶² Do centra jeho pozornosti se Rusko dostalo mimo jiné také díky dílu významných ruských autorů,²⁶³ jejichž ucelené překlady přinášela čtenářům konce devatenáctého století například vydavatelská činnost Románové knihovny Světozoru a Ottovy Ruské knihovny.²⁶⁴ Typické bylo také zveřejňování částí přeloženého díla

---

²⁶¹ Jan VLADISLAV, Vilém MRŠTÍK, *Cesta do Ruska (Listy z Nižního Novgorodu 1896)*, Praha 1992, s. 7.

²⁶² Viz. jeho dílo: *Slovanské studie – Slavjanofilství I. V. Kirjejevského*, Praha 1885; *O Kollárovi*, Praha 1893; *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, Praha 1895; *Naše nynější krize*, Praha 1895; *Karel Havlíček*, Praha 1896; *Národnostní filozofie doby nejnovější*, Praha 1905; *Problém malého národa*, Praha 1905; *Rusko a Evropa*, vydáváno postupně od roku 1913 (1. vydání v němčině); aj. Některé tyto prameny byly nejnověji postupně vydávány Masarykovým ústavem Akademie věd v Praze v edici Spisy TGM: Jiří BRABEC (ed.), *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*, sv. 6, Praha 2000; Jana SVOBODOVÁ (ed.), *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*, sv. 7, Praha 1996; Jiří FRANĚK – Zdeňka FRAŇKOVÁ – Jan POCHMAN – Vladimír SVATOŇ – Vratislav DOUBEK – František KAUTMAN (edd.), *Rusko a Evropa I-III*, sv. 11-13, Praha 1995-1996; Jiří GABRIEL – Helena PAVLINCOVÁ – Jan ZOUHAR (edd.), *Slovanské studie a texty z let 1889-1891*, sv. 20, Praha 2007.

²⁶³ Výrazný ohlas v české učené společnosti vzbudila zejména díla Fjodora Michajloviče Dostojevského nebo Lva Nikolajeviče Tolstého. Mnohým domácím autorům byla inspirací a proběhla nad nimi řada polemik. Více v: Jan BARTOŠ, *Běsovové: [Životní drama Dostojevského]*, Praha 1914; T. G. MASARYK, *Studie o F. M. Dostojevském = Étude sur F. M. Dostojevskij*, Praha 1932; František KAUTMAN, *Boje o Dostojevského*, Praha 1966; TÝŽ, *F. X. Šalda a F. M. Dostojevskij*, Praha 1968; TÝŽ, *F. M. Dostojevskij: věčný problém člověka*, Praha 2004; M. GAŽI, *Cesty na Rus*; aj; srov.: Danuše KŠICOVÁ, *Ruská literatura 19. a začátku 20. století v českých překladech*, Brno 1988, Miroslav Zahrádka a kol., *Slovník rusko-českých literárních vztahů*. Ústí nad Orlicí 2008.

²⁶⁴ V redakci Ruské knihovny se postupně vystřídali Josef V. Kalina, Jaromír Hrubý, Pavel Papáček a Vincenc Červinka, vyšly zde spisy N. V. Gogola, I. S. Turgeňeva, I. A. Gončarova, M. J. Saltykova – Ščedrina, F. M. Dostojevského, L. N. Tolstého, kromě toho také Puškinova proza, díla A. P. Čechova, V. G. Korolenka, M. V. Kristovského, N. Š. Leškova aj. Další díla významnějších ruských prozaiků pak v roce 1909-1911 přinesla Knihovna slovanských autorů, kterou vedl překladatel Stanislav Mínařík. J. V. NOVÁK – A. NOVÁK, *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*, Brno 1995, s. 978-979.

formou fejetonu či samostatné přílohy v časopisech jako byl Lumír, Čas, Světozor, Květy aj. nebo denním tisku. Výraznou měrou se na obnovení zájmu o slovanství i samotné Rusko podílel také vleklý spor o pravost rukopisů, který v této vlně podnítili právě přívrženci realismu.²⁶⁵ Tomáš G. Masaryk chápal, že slovanskou ideu už nelze stavět na slepém obdivování a uctívání ruské říše. Uvědomoval si, jak málo pozornosti je věnováno skutečně objektivnímu poznání této země a snažil se o nápravu formou vlastního kritického zhodnocení Ruska. I v tomto směru dokázal Masaryk zásadně zapůsobit na své okolí.²⁶⁶ Josef Čermák ho ctil jako politika, především v souvislosti s jeho vlivem na osamostatnění Československa, což dokládá řada odkazů v kronice²⁶⁷ a znal i jeho názory na Rusko a slovanskou myšlenku. Přesto jimi nebyl ovlivněn: „(...) nemohl jsem opustit myšlenku slovanské vzájemnosti ve smyslu našich buditelů a ruských slavjanofilů Chomjakova, bratří Kirjejevých, Aksakových, Samarina, Košeleva aj.²⁶⁸ (...) Při lásce k Rusku chyběl nám kritický postoj Havlíčkův a Masarykův.“²⁶⁹

Svým postojem se Josef Čermák daleko více přikláněl k druhému proudu, takzvanému novoslovanství. Tento proud, který byl reakcí na zesílený rakouský (germánský) a maďarský tlak, si nepřipouštěl hroucení slovanské myšlenky, které na konci devatenáctého a počátku dvacátého století způsobily vrcholící problémy uvnitř i vně slovanských států. Jeho hlavním zastáncem a představitelem se stal Karel

²⁶⁵ J. V. NOVÁK – A. NOVÁK, *Přehledné dějiny literatury české*, s. 826-870.

²⁶⁶ M. GAŽI, *Cesty na Rus*, s. 157-161, srov.: J. RAK, *Bývali Čechové*, Jinočany 1994; V. ČERNÝ, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha 1995.

²⁶⁷ V pasáži o vyhlášení Československé samostatnosti cituje řadu Masarykových výroků a je zde uvedena také fotka T. G. Masaryka, který předčítal „*deklaraci Samostatnosti Československého státu*“, Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josef Čermáka, s. 330-331.

²⁶⁸ Představitelé ruského slavjanofilství. Odmítali přejímání západoevropských vzorů, žádali brát je jako inspiraci pro vlastní ruský vývoj. Zaostalost v některých oblastech neměla být problémem, ale specifickým projev. Snaha publikovat svoje myšlenky ve vlastním tisku, který byl pro zákazy cenzury častokrát znovuobnovován pod jiným jménem a třeba i zaměřením: *Moskovskij sbornik*, *Russka beseda*, *Parus*, *Deň*, *Moskva*, aj.

Alexej S. Chomjakov (1804-1860), jeden ze zakladatelů ideje slovanství, dílo: *Katechetický výklad učení o církvi*, Přerov 1895; *O podstatě hlavních křesťanských vyznání*, Přerov 1896; aj., Ivan Vasilijevič Kirejevskij (1806-1856) a jeho bratr Petr Vasilijevič (1808-1858), starší z bratrů byl spoluzakladatelem slovanské myšlenky, Konstantin Sergejevič Aksakov (1817-1860) a bratr Ivan Sergejevič Aksakov (1823-1886) - vydavatel a redaktor mnohých slavjanofilských listů, cesty po Evropě, návštěva Prahy, Jurij Fjodorovič Samarin (1819-1896). *Ottův slovník naučný*, díl XXIII, Praha 1905, heslo Slavjanofilství, s. 350-351.

více v: T. G. MASARYK, *Slovanské studie – Slavjanofilství I. V. Kirjejevského*, Praha 1885; Radomír VLČEK, *Ruský panslavismus - realita a fikce*. Praha 2002; V. ČERNÝ, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha 1995; R. VLČEK, *Rusko v politických koncepcích T. G. Masaryka a K. Kramáře*. 80. léta

19. století – 1918/1919, in: Petr PROKŠ a kol., *České země a moderní dějiny Evropy*, Praha 2010, s. 59-74; Vladimír SVATONĚ, *Slovanská myšlenka a ruské slavjanofilství. Několik poznámek o dávné otázce*, in: TÝŽ, *Z druhého břehu. Studie a eseje o ruské literatuře*, Praha 2002, s. 316-323; Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2006, s. 30-305; aj.

²⁶⁹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josef Čermáka, s. 391.

Kramář,²⁷⁰ jenž se v letech 1905-1914 snažil docílit hospodářské i politické spolupráce mezi Slovany Rakousko – Uherska. Doufal ve federalizaci říše a postupné vymanění se z habsburského vlivu a nadvlády. Chtěl přimět Rakousko – Uhersko a Rusko k partnerství, pod jehož křídly by se mohly slovanské státy volně rozvíjet. Vytvoření takového stavu ovšem bránil nejenom nezáměr samotného Ruska a Rakouska – Uherska, který dalo nejvýrazněji najevo v roce 1908 při anexi Bosny a Hercegoviny, ale také palčivé konflikty mezi jednotlivými slovanskými národy. Idea utichala pod vlivem nevyřešeného polsko – ruského problému a vůbec neschopnosti jakékoliv dohody mezi státy.²⁷¹

Ke slovanským myšlenkám přivedl Josefa Čermáka hlavně útlak ze strany německého obyvatelstva, který zažil během studií ve Znojmě. Právě tady se měl přiklonit k představě samostatných slovanských států.²⁷² Zájem o všeslovanskou a panruskou ideu u něj dosvědčovalo, kromě údajné četby cestopisů, dějin slovanských národů a literatury slovanských autorů, které však nedoložil výčtem žádných konkrétních děl,²⁷³ hlavně jeho studium ruského jazyka. Protože začínal jako samouk, měl zpočátku problémy se správnou výslovností. Naučil se ji až při svých návštěvách Slovanského klubu v pražské kavárně Louvre, při kterých měl možnost konverzovat také s rodilými mluvčími.²⁷⁴

Josef Čermák postupně zaujímal negativní postoj vůči monarchii, který vygradoval během rakouskou – srbského konfliktu:²⁷⁵ „*Rakousko vchovalo z italského potomka dobrého Rakušánka* (o majiteli velkostatku ve Větrném Jeníkově Franzi con Magnonim, pozn. autorky), *což jsem záhy poznal při příležitosti jakési návštěvy, tuším*

---

²⁷⁰ Spekuluje se o tom, na kolik jeho nekritický postoj ovlivnil jeho svazek s Ruskou – Naděždou Nikolajevnou Abrikosovou, rozenou Chludovou (1862-1936), srov.: Jan BÍLEK – Luboš VELEK (edd.), *Karel Kramář (1860-1937) Život a dílo*, Praha 2009; Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář: první československý premiér*, Praha 2007; Jana ČECHUROVÁ – Dana STEHLÍKOVÁ – Miroslava VANDROVCOVÁ: *Karel a Naděžda Kramářovi doma*. Praha 2007.

²⁷¹ M. GAŽI, *Obraz Ruska*, 157-161; V. ČERNÝ, *Vývoj a zločiny*, s. 91-99.

²⁷² Viz též kapitola *Sebeprezentace Josefa Čermáka*.

²⁷³ Kromě svrchu zmiňovaného Slovanského přehledu uvedl o svém studiu problematiky slovanské vzájemnosti pouze: „*Vyhledával jsem každou zmínku o slovanské vzájemnosti v různých časopisech, zvláště ve „Slovanském přehledu,“ četl jsem dějiny Slovanů, překlady slovanských literatur a začal jsem se učit rusky.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 201.

²⁷⁴ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 212; Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 11.

²⁷⁵ Jednalo se o tzv. celní válku Rakousko – Uhersko – Srbskou v letech 1906-1911 více v: Lubomíra HLAVÍKOVÁ – Tomáš CHROBÁK – Jan PELIKÁN – Jan RYCHLÍK – Miroslav TEJCHMAN – Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ, *Dějiny Srbska*, Praha 2013; Aleš SKŘIVAN, *Císařská politika. Rakousko – Uhersko a Německo v evropské politice 1906-1914*, Praha 1996; Martin WIHODA – Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Dějiny Rakouska*, Praha 2007; Čeněk SLEPÁNEK, *Srbsko od prvního povstání 1804 do dnešní doby*, Praha 1913.

*gratulace. Bylo to právě v době, kdy Rakousko pomýšlelo na nějaký vojenský zákrok proti svému malému sousedu Srbsku. Vyjadřoval se o Srbsku velice urážlivě s nadutostí rakouského obrlajtnanta. Se zřejmou radostí mi sdělil, že mohu každou chvíli očekávat povolávací lístek. A my zatím s přítelem učitelem Svobodou se domlouvali, jakým způsobem dostali bychom se bez nebezpečí do srbských řad proti Rakousku.“*²⁷⁶ Právě tato celní válka vedla u Čermáka k dalšímu zidealizování Ruska: „*Rakouská zápletka se Srbskem se sice brzo uklidnila, ale od té doby pomýšlel jsem stále častěji na můj dávný ideál, ještě ze školní lavice, vzdálenou, bílou, mátušku Rus.*“²⁷⁷ To, že byly Čermákovy představy o Rusku založeny na celkovém naivním národním povědomí, dosvědčuje i Josefova zmínka o jeho první žádosti o místo na Rusi, kterou podával po svém vojenském výcviku na počátku roku 1908 na ruském velvyslanectví ve Vídni. Tehdejší velvyslanec, který měl dle Čermákova dojmu již značné zkušenosti s podobnými žádostmi, Josefa upozornil, aby dříve než nějaké místo v Rusku přijme, dojel se do země osobně podívat, aby poznal skutečnou realitu tamního života. Čermáka taková odpověď vyvedla z míry: „*Byl jsem poněkud rozčarován, ale později, když jsem na Rusi žil, uznal jsem, že jeho rada byla správnou.*“²⁷⁸

Tyto naivní představy podporovaly také proslovansky zaměřené časopisy. Slovanský přehled byl rovněž jediným zdrojem informací, o kterém bylo na základě Čermákova písemného svědectví možno dokázat, že s ním skutečně osobně přišel do kontaktu. Časopis se mezi léty 1900-1910, které autorka této práce považovala za klíčové ve formování Čermákových proslovanských názorů, věnoval stejnou měrou všem slovanským národům. Články pojednávaly o aktuálních problémech, politické, hospodářské, náboženské i kulturní situaci z celého slovanského světa. Pravidelně se zde objevovaly příspěvky zahraničních autorů, mimo jiné také v podobě tzv. „*Listů z.*“²⁷⁹ O Rusku časopis sice přinášel poměrně objektivní informace, autoři příspěvků neskrývali problémy sužující zemi, v konečném vyznění ale jakoby lákali čtenáře k jejich nápravě. Často bylo upozorňováno například na to, že Rusko sice má jistý kapitál, se kterým ovšem neumí vhodně disponovat, stejně tak jako nezvládá efektivně hospodařit, zejména v zaostalých zemědělských oblastech. Pomoci mu ale měli cizí kolonisté, o nichž bylo údajně známo, že se v Rusku mají daleko lépe než domorodci.²⁸⁰

²⁷⁶ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 11.

²⁷⁷ Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 11.

²⁷⁸ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 213.

²⁷⁹ Dopisy zahraničních přispěvatelů například z Petrohradu, Bělehradu, Krakova apod. (pozn. autorky)

²⁸⁰ Čeněk SLEPÁNEK, *Národohospodářské otázky v Rusku*, Slovanský přehled 13, č. 4-6, 1910-1911,

Takové ponoukání mohlo být jedním z podnětů, který Josefa Čermáka nakonec přesvědčil k cestě a životu na Rusi. Že byl podobnými články skutečně ovlivněn a mohl se (nadneseně řečeno) považovat za zachránce či učitele ruského lidu, dokládá i jeho vzpomínka z cesty do Petrohradu. Ve vlaku ho měl jeho spolucestující, jistý vychovatel žádat: „*Prosím Vás však o něco. Budete žít na našem ruském venkově. Nedovedete si představit, kolik je tam bídy a nevědomosti. Můžete, budete-li chtít, velmi mnoho pro lid učinit. Většina jeho je negramotna. Ovšem staré již gramotě nevyučíte. Což však, kdybyste našel nějaký vhodný způsob učít jejich děti?*“²⁸¹ Těžko říci, na kolik byla tato příhoda skutečná a jak moc se do ní promítly právě příspěvky ve Slovanském přehledu, které informovaly o zoufalém stavu ruské gramotnosti a volaly po kvalifikovaných učitelích, třeba i ze zahraničí.²⁸²

Dalo by se předpokládat, že touhu po životě v Rusku u Josefa Čermáka podnítily také příběhy o úspěchu krajanů žijících na Rusi²⁸³ a cesty jeho známých a přátel do země. Vydal se tam například jeho přítel z dob znojenských studií Vojtěch Mornstein, který mu z Rusi také několikrát psal.²⁸⁴ Zkušenost se zemí měl i Vilém Mrštík, se kterým se Čermák seznámil při svém krátkém působení v Martinicích na počátku roku 1908. Jeho dílo pojednávající o cestě do Ruska sice Josef Čermák nereflektoval, autorce této diplomové práce však posloužilo k porovnání některých zásadních bodů vytvářejících obraz Ruska, který oba muži ve svých písemných svědectvích přinášeli. Ač spolu s realitou života na Rusi přišlo vystřízlivění z idealistických představ i u Josefa Čermáka, přece jen je zde považován za jejich představitele. Oproti tomu byl Vilém Mrštík vyznavačem ruských realistických kritiků a při svém studiu práv a jazyků na pražské univerzitě navštěvoval Masarykův neoficiální „*ruský kroužek*“.²⁸⁵ Jeho dílo by tedy bylo možné pokládat za daleko kritičtější pohled na Rusko. To dokládají i cenzurní zásahy, které byly provedeny redakcí německy psaného, procarsky orientovaného, staročeského deníku *Politik*.²⁸⁶ Mrštík byl redakcí tohoto listu vyslán do Ruska v létě 1896 jako zpravodaj na Všeruskou průmyslovou výstavu, konanou téhož

---

s. 227-232; Alois ČERNÝ, *K poznání Ruska*, Slovanský přehled 10, č. 2, 1908-1909, s. 66-70.

²⁸¹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 221.

²⁸² Např.: A. I. ALEKSANDROV, *Současný stav národního vychování v Rusku*, Slovanský přehled 9, č. 1-2, s. 7-14, 63-68.

²⁸³ K hospodářskému životu krajanů na Rusi např.: J. VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I.*, Praha 1997, s. 16-28.

²⁸⁴ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 212.

²⁸⁵ Svě první překlady z ruštiny uveřejnil v roce 1884, blíže R. PYTLÍK, *Vilém Mrštík: Osud talentu v Čechách*, Praha 1989, s. 22-23, 48.

²⁸⁶ Založený roku 1862, do roku 1878 jej řídil J. S. Skrejšovský. V roce 1907 změněn název na *Union*, roku 1919 deník přestal vycházet. Masarykův slovník naučný, Díl V, Praha 1931, s. 846.

roku v Nižním Novgorodě.²⁸⁷ I když se do Ruska vydával bez jakýchkoliv iluzí, přece jen byl tamní situací upřímně otřesen. Vyjádřil se dokonce, že po této zkušenosti by snad stal i dobrým Rakušanem a doporučoval domácím panslavistům a vůbec všem, kteří byli nespokojeni se životem ve své zemi, vydat se do Ruska na zkušenou: „*Chtěl jsem psát hymny za Rusko a budu psát litanie. Zadobře je se podívat do světa, má-li kdo svůj domov rád, má ho pak [rád] dvojnásob. Rusko je ta poslední velmoc na světě, která by nás k závisti snad nutila, že nejsme v něm. Bůh zaplať, že ne. Bůh nedej, aby se tak jednou stalo. Do novin nemohu vůbec psát, kličkovat, tančit mezi vejci nechci, lhát nemám proč (...). Oddechnu si, až překročím ruské hranice. Skoro mě bere pokusná stát se od této cesty dobrým Rakušanem, dobrým Rakušanem ovšem v tom smyslu, jak já to myslím, který vlastně neexistuje.*“²⁸⁸

Vilém Mrštík nenašel v Rusku téměř nic pozitivního, za každým případným kladem viděl pouze ruskou vypočítavost a zálibu v luxusu, obžerství a megalomanství. Josef Čermák musel být z reality života v Rusku dosti rozčarován. Přesto ho dokázal přijmout, vytěžit pro své potřeby a v některých případech dokonce i ocenit.

---

²⁸⁷ V cestopisných črtech bratrů Mrštíků: Vlastimil VÁLEK – Milena HONZÍKOVÁ (edd.), *Okouzlené putování*, Brno 1977, nebyl už rukopis uveden vůbec, více o cenzurních zásazích a charakteru písemnosti v doslovu editora díla *Cesta do Ruska* Jana Vladislava, J. VLADISLAV (ed.), *Vilém MRŠTÍK, Cesta do Ruska (Listy z Nižního Novgorodu)*, Praha 1992, s. 145-157.

²⁸⁸ Nedatovaný dopis Růženě Vystavělové v Kloboukách, psaný někdy na začátku července 1896, kdy Vilém Mrštík odjížděl z Nižního Novgorodu, citováno dle J. VLADISLAV (ed.), *Vilém MRŠTÍK, Cesta do Ruska (Listy z Nižního Novgorodu)*, Praha 1992, s. 148.

3. 1 První ruské dojmy

První cesta Josefa Čermáka na konci roku 1909 vedla do Petrohradu, kde se měl setkat se svým budoucím zaměstnavatelem, knížetem Jengalyčevem. Jízdenka druhé třídy z Přerova přes Varšavu do Petrohradu ho měla stát přibližně devadesát korun. Tak jako většinu cestovatelů, které Rusko hostilo, zajímala i Čermáka v první řadě jeho krajina. Protože zemi poznával v mrazivých lednových dnech, připadala mu smutná, jednotvárná a neživá. Na jaře 1910, kdy si do Ruska odvážel svoji novomanželku, byl už ale uchvácen prostředím kolem řeky Volhy: „*Vlakem jsme odjeli z Moskvy Nižního Novgorodu, odtud parníkem do Kazaně a z ní do Ardatova. (...) Mohutná Volha protéká hned divokou krajinou, hned zase kolem zahrad na pravém břehu, mezi nimiž vykukují vesničky s cerkvami se zelenými nebo červenými střechami a třpytícími se báněmi. Na levém břehu rozprostírají se nekonečné louky vystřídávané lesním porostem.*“²⁸⁹

Popis krajiny Viléma Mrštíka je umělecky samozřejmě na úplně jiné úrovni, to ovšem nic nemění na faktu, že ani ona ho v Rusku nedokázala příliš okouzlit. Cestu z Varšavy do Petrohradu, která o třináct let později nezaujala ani Čermáka, shrnul takto: „*Kdo ještě cítí, že nemiluje dosti svou českou krásnou zem, (...) nechať jede na Rusko linií Varšava – Moskva – Novgorod – Petrohrad a zpět. Jediná Litva probudí jej na chvíli z úporné dřímoty jednotvárných kontur a jakmile ta splyne za vlak, zase ty věčně stejné pruhy borů promísené kmeny bílých bříz, suchá pastvíska a písečná země stěhující se za sebou.*“²⁹⁰

Vilém Mrštík se na život v Rusku díval s daleko větším nadhledem i rozhledem, kvůli čemuž si nedokázal nevšimnout propasti, která zela mezi zoufalou životní úrovní venkovského lidu a zhýralým životem marnotratných ruských velkoměst. Pochopil rovněž velice záhy, že Rusové neměli o náš malý národ téměř žádný zájem, a navzdory domácím idealistickým představám, i samotná povědomost o naší národní existenci byla jen velice malá.

Josef Čermák se nadbytečným přepychem ruských měst příliš nezabýval. Petrohrad pro něho byl strohým, úřednickým městem, Moskva mu však učarovala: „*Zde*

---

²⁸⁹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 255.

²⁹⁰ J. VLADISLAV (ed.), *Vilém MRŠTÍK, Cesta do Ruska (Listy z Nižního Novgorodu)*, Praha 1992, s. 48-49.

v mátušce Moskvě jsem pocítil, že jsem skutečně na Rusi. Zajímalo mne všechno.“²⁹¹
V místní české pivnici, která byla v sousedství domu časopisu Ruské slovo, se také sešel s několika krajany.²⁹²

Překvapením prvních dní pro něj bylo kromě drahoty oděvů, které potřeboval nakoupit, také ruské jídlo a způsob jeho servírování: „*Abych okusil ruské pokrmy, zašel jsem navečer do lepší restaurace, objednal jsem si boršč a ještě nějaký pokrm. Podle mého úsudku přinesl mi sklepník, (říkali mu „člověk“) zeleninovou polévku s masem a uzenkami a přistavil koněvku smetany. Chvilí jsem byl v rozpacích, jak se to jí. Odporoval jsem od ostatních hostí, že boršč smetanou zabělují.*“²⁹³ Nadšen nebyl ani z proslulé ruské zimy: „*Stupeň zimy se nedal odhadnout, ale byla hrozná. Kočí měl černý ovčí tulup (kožich) bez knoflíků, přepásaný šálou, s velkým ohrnutým límcem, pořádnou beranici a prosté válenky. Můj polušubok (krátký hospodářský kožíšek) a odějalo (pokrývka na nohy), byly proti takovému mrazu nedostatečné.*“²⁹⁴

Ani rozpaky z mrazivého počasí a nakonec i ze samotného knížete Jengalyčeva nedokázaly zvrátit Čermákovo rozhodnutí nechat se na Rusi zaměstnat. Statek Nikolajevka již čekal na jeho příjezd.

---

²⁹¹ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 226.

²⁹² Tamtéž, s. 227.

²⁹³ Tamtéž, s. 224.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 227.

3. 2 Každodenní život na Rusi

Statek Nikolajevka se nacházel v Simbirské gubernii, která se rozkládala na pravém břehu řeky Volhy.²⁹⁵ Gubernie byla rozdělena na osm újezdů pojmenovaných po jejich hlavních městech: Kurmyš, Ardatov, Alatyr, Bujinsk, Karsun, Sengilej, Syzraň a Simbirsk.²⁹⁶ Zdejší rozlehlé stepi v oblasti kolem Povolží trápila čas od času velká sucha předznamenávající neúrodný, a tudíž hladový rok. Jemná černozem vyžadovala speciální zacházení. Přijímala totiž hlavně zimní vláhu, kvůli čemuž bylo nutné pole osít hned, jak slezl sníh. O ovsu zde platilo pořekadlo: „*Do bláta mne zasej, kníže ze mne bude.*“²⁹⁷ Statek patřil do venkovské oblasti kolem města Porjeckoje, nejbližší vlaková stanice ve městě Ardatov byla od Nikolajevky vzdálena asi šedesát kilometrů.

K Nikolajevce náležel ještě nedaleký dvůr Pavlovka, zhruba 180 hektarů orné půdy, louky kolem říčky Kiše a tři pozemky s lesním porostem na břehu řeky Sury, které se však nacházely pětadvacet až čtyřicet kilometrů od něj.²⁹⁸ Jeho správní a hospodářské budovy nebyly příliš udržované a dobře na tom nebyla ani zvířata zde chovaná. Koně a hovězí dobytek přežívali v žalostných podmínkách. Kromě stálých služebníků, kočího, hlídačů a kuchařek, najímali se v hlavní sezóně, tj. od dubna do října také polní dělníci z okolních vesnic. Statek potřeboval i vlastního poštovního posla, který pro poštu dojížděl dvakrát týdně do města Porjeckoje. Petrohradské a moskevské časopisy a dopisy měly přicházet čtvrtý den po odeslání, pražské jedenáctý.²⁹⁹

Josef Čermák se postupně sžíval s místním obyvatelstvem. Vypozoroval, že kvůli svému oděvu budí na první pohled dojem cizince a rozhodl se proto místnímu způsobu odívání přizpůsobit. Doporučená švadlena mu pomohla vybrat vhodné látky na

---

²⁹⁵ Plocha gubernie byla zhruba 49,5 tisíc kilometrů čtverečních, počet obyvatelstva kolem roku 1900 činil přes jeden a půl milionu duší. Národnostní složení bylo pestré, kromě Rusů se zde nacházeli také Mordvíni, Tataři, Baškirové a Čuvaši. Podnebí bylo mírné a půda úrodná. Pěstovalo se zde žito, oves, pohanka, pšenice, hrách, čočka a brambory, ale také tabák a dařilo se zde i ovocnářství. Ottův slovník naučný, díl XXIII, Praha 1905, s. 180-181.

²⁹⁶ Simbirsk, dnešní Uljanovsk: tehdejší sídlo biskupa a gub. úřadů. Založeno roku 1648, bylo důležitým opěrným bodem zdejší ruské kolonizace. Od roku 1928 součástí Středněvolžské oblasti. Ottův slovník naučný, díl XXIII, Praha 1905, s. 180-181; Masarykův slovník naučný, Díl VII, Praha 1933, s. 460.

²⁹⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 235.

²⁹⁸ Tamtéž, 223.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 236; Čermákovy měli odebírat časopis Venkov, „*Burševija vědomosti, Ruské Slovo, Selskij chozjaju a Nivu s bohatými knižními přílohami.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 262.

rubášky, černý hedvábný šál na přepásání a také odpovídající vybavení do domácnosti.³⁰⁰ Při jeho asimilaci mu značně pomohla také schopnost léčit dobytek. Protože zvěrolékař bydlel od Nikolajevky poměrně daleko, ve městě Jarykově, léčil si Čermák nemocné hospodářské zvířectvo sám: „*Záhy se to rozneslo po vsích a nebylo potom dne, ve kterém by mužící nepřinesli svá onemocnělá zvířata k prohlídce a na léčení. S pláčem přede mnou klekali, nohy objímali, což jsem ovšem zakázal.*“³⁰¹ Mělo to dojít tak daleko, že byl nucen stanovit si i hodiny, ve kterých zvířata přijímal, a často ho venkované žádali, aby léčil také je.³⁰²

Stejně jako Vilém Mrštík, přesvědčil se i Josef Čermák, že Rusové v těchto končinách neměli o Čěších téměř žádné povědomí. Kníže Jengalyčev měl sice Čermákovi sdělit: „*Vím, že vy Češi se necítíte být v Rakousku spokojeni.*“³⁰³ Prostý lid však o zemi a jejích obyvatelích věděl jen málo. Vypovídá o tom například historka o Čermákově nepříteli bystré služebné Fioně: „*Jednou jsem hledal čepici, našel jsem ji pod postelí, kam zapadla, a tu mi řekla Fiona: „Já věděla bárin, že je čepice pod postelí, ale myslila jsem, že je u vás zvykem dávat ji pod postel.*“³⁰⁴ Dalším důkazem byla Čermákova vzpomínka na koncert pořádaný učitelským seminářem v Porjeckoje, na jehož programu byla také česká hymna: „*Měl jsem velkou radost, přijel jsem. „Kde domov můj“ zpívali rusky i česky. Po ukončení jsem účinkujícím poděkoval, bohužel, že nevěděli, že je to hymna bratrského slovanského národa, zpívali ji jen jako píseň s pěknou melodií.*“³⁰⁵

Aspekty ruského života,³⁰⁶ tak jak je Josef Čermák poznal a zhodnotil, by se u něj daly rozdělit zhruba do tří kategorií. V první byly prosté místní zvyky spojené s výrazy slušnosti a úcty k hostitelům, které automaticky přejímal. Jednalo se například o mytí rukou, před tím než si dotyčný potřásl s hostitelem a pokřižování se a uklonění k ikoně při vstupu do místnosti.³⁰⁷ V další kategorii se nacházely zvyklosti, které si Josef dokázal zvláště oblíbit. Patřilo mezi ně zejména ritualizované pití čaje,³⁰⁸ návštěvy

---

³⁰⁰ Tamtéž, s. 241.

³⁰¹ Tamtéž, s. 245.

³⁰² Tamtéž., s. 245-246.

³⁰³ Tamtéž, s. 223.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 234.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 241; lépe na tom s povědomím o Čěších nebyli ani místní učitelé: „*Tak jsem mne ptala rogožská učitelka (...) co to je za náboženství (české), v které žiji gubernii apod.*“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 237.

³⁰⁶ Reflektoval i způsob a specifika života ostatních etnik, se kterými se na Rusi setkal – Tatarů nebo Čuvašů aj.

³⁰⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 239.

³⁰⁸ „*Hned při příjezdu do Nikolajevky jsem si všiml, že pod slovem čaj, rozumí se nejen sklenice čaje, ale*

tzv. báně (koupelna spojená se saunou, pozn. autorky)³⁰⁹ nebo koncerty a taneční zábavy, při kterých se ovšem neholdovalo alkoholu.³¹⁰

Poslední kategorie místních zvyklostí už Čermákovi příliš příjemná nebyla. Jednalo se především o pijácké zábavy provázející například oslavy svateb.³¹¹ Vadilo mu také nedůsledné dodržování hygieny při přípravě pokrmů.³¹²

V každém případě byl Josef Čermák otevřen novým podnětům, které mu Rusko nabízel, a snažil se je co nejhodnotněji využít. Na oplátku i on poskytoval venkovanům své zkušenosti a představoval jim české zvyklosti převážně ve způsobu hospodaření.³¹³ Také toto je velkým rozdílem mezi přijímáním Ruska Čermákem a Vilémem Mrštíkem, který na jeho životním stylu dokázal najít jenom málo pozitivního.

K obecným poměrům života na Rusi se Josef Čermák příliš nevyjadřoval. Zemědělské záležitosti dával vždy do souvislosti s vlastním hospodařením a průmysl byl úplně mimo okruh jeho zájmu. Také na politickou situaci se až do propuknutí první světové války příliš nesoustředil. Zprostředkovával vzpomínky svých známých na revoluci roku 1906, sám se případně omezoval na pouhé konstatování o vypovězení té

---

i velké množství různých zákusků: chleby, másla, zavařenin, sýrů, zavařených ryb, kaviár, vodka nebo oblíbená jeřabinka, sladkosti, suchárky domácí nebo nejčastěji po celé Rusi známých firem „Einem“ nebo „Žorž Bornam.“ Rozumí se, že jsem také podle tohoto zvyku zařídil. (...) Čaj nalévala každá hostitelka s vážností, možno říci přímo povýšeností a tato práce se pokládala za čest. Nikdy jej nenalévala služebná. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 239.

³⁰⁹ *„V sobotu jsem jezdil do báně (koupelny) na Pavlovku. (...) Koupající postříkal nažhavené kameny v peci vodou, čímž zvýšil vlhkost a teplotu vzduchu podle své vůle a ulehnuv na chladnější spodní nebo horké vrchní lehátko se vypotil (...) U mužů bylo obyčejem, že se koupala celá rodina i s dětmi pohromadě. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 242; jedno využití báně však bylo pro Čermáka nepochopitelné: „V selských rodinách sloužila báň také místem slehnutí rodiček. Slehnutí bylo považováno za něco nečistého, z neznalosti hygieny v dusnotě vyčerpáním sil často i umíraly. „Bůh tomu chtěl,“ říkali potom všichni malomyslně. Tamtéž.*

³¹⁰ *„Po koncertě byla volná zábava, mládež tančila kozáčka (...). Všechno pro mne bylo nové, zajímavé.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 241.*

³¹¹ *„Rád jsem přijal pozvání Kosova ze Šuvalovky na svatbu jeho syna, abych poznal obyčej. Bohužel, že jsem k nim přijel až druhého dne, svatba trvala totiž celý týden, a to že již nebylo možno s nikým ani pohovořit, jak byli všichni svatebčané, žen nevyjímaje, zpiti. Se sebezapřením políbil jsem se podle zvyku s novomanžely. Utřeli stůl a pohostili mne čajem. – V koutě žalovala harmonika, lidé něco blábolili, páchlo zde vodkou, čajem, machorkou a nečistotou. Obdaroval jsem novomanžele a ubíhal odtud. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 244.*

³¹² *„Ztratil jsem přece trochu chuť od té doby, kdy jsem ze zvědavosti odkryl kád' s připravovaným kvasem a našel na povrchu plovající tarakány, snažící se zachytit stěny a jednou mi dokonce jeden velký, bezpochyby všech táta vyplaval při míchání smetany do kávy a na povrch. O kvasu říkala Matrena (Čermáková kuchařka, pozn. autorky), že to nevadí, že se musí stejně ještě scedit, ale od té doby jsem kvas ani kávu více nepil. O čaji jsem se ve sklenici mohl přesvědčit, že je čistý. Zato však chtěla Matrena pozvat báťušku – popa, aby vysvětlil kád' na vodu, když se v ní utopila myš. Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 241.*

³¹³ Pro místní venkovany například nebylo zvykem zužitkovat při vepřové zabíjačce také krev a vnitřnosti: *„Divili se, že zužitkujeme krev i vnitřnosti.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 258; neúspěšně se také pokoušel zavést kratší, ale intenzivnější pracovní dobu na poli: „Chtěl jsem za požadavku intenzivnější práce pracovní dobu zkrátit. Dělníci uvítali moje rozhodnutí s radostí. (...) Zvyk se nedal vykořenit, pokus selhal, po týdně jsme přešli ke starému způsobu.“ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 260.*

či oné osoby z domovské gubernie. Jedna jeho vzpomínka byla také na návštěvu bohaté dámy, která podporovala synovce vypovězeného do zahraničí – V. I. Lenina. Zajímavý byl popis Čermákova zaměstnavatele - knížete Jengalyčeva. Je na něm patrné jisté ideologické zabarvení, které podle mého názoru získalo až při dopisování paměti po druhé světové válce. Josef Čermák o ruském šlechtici často psal jako o vykořisťovateli a zachytil také příběh o tom, jak kníže propustil svého věrného a oddaného zaměstnance, otce sedmi dětí: „*Sromov byl zničen. Vypůjčil si na cestu a zajel k němu do Petrohradu.*

„*Co ode mne chceš“ tázal se ho kníže.*

„*Vaše Jasnosti, jak jste se mohl rozhodnout mne propustit, vždyť vám poctivě sloužím od svého dětství. Odvolejte váš příkaz, slitujte se nad mými dětmi.*“

„*Právě pro ně jsem ti dal výpověď; nemohu trpět, aby se všechny živily na mém statku.*“

„*Což vaše svědomí, Jasnosti?*“

„*Svědomí je tu.....*“ *poplácal si kníže na kapsu.*³¹⁴ Dotyčný zaměstnanec se nakonec utrápil a zemřel na souchotiny a jeho početná rodina skončila v bídě. Ukázka samozřejmě mohla mít reálný základ, lidské utrpení prostého, poctivě pracujícího člověka v kontrastu s lhostejným vykořisťovatelem zde však bylo vygradováno až do ideologických stereotypů.

Protože Vilém Mrštík neměl možnost a vlastně ani zájem poznat každodennost ruského života, soustředil se, jak již bylo řečeno, na obecnější situaci. Psal ve svých listech docela podrobně o růstu hospodářské síly v Rusku, za kterým však viděl hlavně snahu zbavit se zbytku Evropy. Varoval před smělostí a rozpínavostí ruské povahy, která bude chtít uchvátit co největší množství půdy, ne kvůli slovanským ideálům, ale pro svůj vlastní prospěch.³¹⁵

Josef Čermák se (na rozdíl od Mrštíka) snažil pohlížet na specifika ruského života skoro vždy z té lepší stránky. Tak například náboženské projevy obyvatelstva sice pokládal za teatrální, na druhou stranu ale oceňoval ruské církevní zpěvy.³¹⁶ Zalíbení našel také v lidových oslavách hlavních křesťanských svátků: „*Přiblížila se Pascha – velikonoce. Matrena (...) naložila všechny své kuchařské výrobky s vejci na*

---

³¹⁴ Tamtéž, s. 230.

³¹⁵ J. VLADISLAV (ed.), *Vilém MRŠTÍK, Cesta do Ruska (Listy z Nižního Novgorodu)*, Praha 1992, s. 123-141.

³¹⁶ „*Basý některých církevních zpěváků jsou nedostupné, dojemné jsou zpívané pašijové žalmy.* Archív rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 237.

tělegu, odjela do Rogožky na půlnoční pobožnost a posvětit jídla. Pobožnost v cerkvi byla slavná a zvony zněly ještě celý týden. Když báťuška pronesl o půlnoční mši „Christos vokres,“ odpověděli věřící „voistinus vokres,“ líbali kříž, potom se navzájem celovali. Poceloval jsem báťuškou, d'áčkem, učitelkou, d'áčkovou dcerou Mášou a mnohými známými a vrátil jsem se domů. Odpoledne přijeli hosté a tak jsem svátky strávil příjemně. “³¹⁷

Co Josef Čermák nemohl přehlížet, to byla skutečně špatná úroveň vzdělání místního obyvatelstva. Sám se snažil přispívat k jejímu zlepšení, například najmutím učitele na Nikolajevku, svoje pokusy ovšem často hodnotil jako marné: *„Někteří prosili o noviny. Nemyslete však, probůh, ke čtení! K zavnutí sypké machorky ke kouření. “³¹⁸*

Po odchodu do Pskovské gubernie³¹⁹ na statek Vysokoje poznal Josef Čermák skutečnou bídu a lopotu ruského života způsobenou nepříznivými životními podmínkami. V důsledku toho začal mnohem víc přemýšlet nad problémem moskevského (a vůbec městského) nezájmu o špatnou životní situaci na venkově. Pochopil již údajně ruské úsloví: *„Moskva slzám nevěří. “³²⁰* Možnosti hospodaření zde byly daleko horší, což se odráželo i na místních poměrech: *Lid zde žil mnohem hůře než v Simbirské gubernii. Mnozí muži odcházeli za prací do měst, polní a domácí práce ponechávali ženám a dětem. Nedivil jsem se, že Čuvaši (etnikum, které Čermák poznal v Simbirské gubernii, jeho příslušníci se z velké části věnovali včelaření, pozn. autorky) žijící v odlehlých končinách, neměli příjmení, ale překvapilo mne, že zde pod Petrohradem a blízko Moskvy, neměli mnozí lidé příjmení také; nazývali se pouze křestním jménem a jménem po otci (...). Vysloužili vojáci si přinášeli přízviska, která se časem zapomínala. “³²¹*

V Kyjevě se rodina zase daleko více přiblížila známým rodným poměrům a také krajanům. Kyjevská gubernie patřila spolu s Volyňskou a Podolskou do Jihozápadního kraje. Místní životní styl byl velice podobný tomu evropskému. Důvodem byla kratší vzdálenost od hranic s evropským světem a také četní přistěhovalci, kteří do oblasti

---

³¹⁷ Tamtéž, s. 249.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Pskovská gubernie se nacházela ve středním Rusku, její podnebí bylo drsné a nestálé a půda jen velice málo úrodná. Nehostinnou oblastí procházela dráha z Varšavy do Petrohradu, po níž cestoval Čermák i Mrštík. Její plocha byla asi 44, 2 tisíc kilometrů čtverečních, žilo zde přes milion a sto tisíc obyvatel ruského, ale i estonského a lotyšského původu. Gubernie byla zrušena v roce 1927, oblast přičleněna k tehdejší leningradské oblasti nacházející se blízko estonsko – lotyšských hranic. Ottův slovník naučný, Díl XX, Praha 1903, s. 912-915; Masarykův slovník naučný, Díl V, Praha 1931, s. 1076.

³²⁰ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 288.

³²¹ Tamtéž, s. 291.

přicházeli i z českých zemí.³²² V důsledku toho neměl již Josef Čermák potřebu informovat čtenáře nijak obsáhle o zdejší situaci. Nebyla už pro něj evidentně ničím neobvyklým nebo překvapivým.

První světovou válku v Rusku reflektoval Josef Čermák, tak jak u něj bylo zvykem, hlavně z hlediska svého zaměstnání. Popisoval, jakým způsobem vykonával zadané úkoly a jak se snažil starat o zásobování armády. Informace o vojenských manévrech a vývoji válečných událostí doplňoval až později a podle mého názoru pod vlivem legionářské literatury. Dokládá to jeho příběh o náčelníkovi dalšího z agronomických oddílů, jistém Čechu Hanušovi, který si na pomoc při konfliktu se soupisovou komisí a ozbrojenými vesničany u velkostatku v Leščanách pozval vojáky oddílu technické roty I. československé husitské střelecké divize. Tento případ, při kterém bylo zabito několik vesničanů, byl v legionářské kronice *Za svobodu*³²³ údajně popsán jen velmi neúplně.³²⁴

Život za války nebyl pro zdejší obyvatele ani Josefa Čermáka nijak růžový, obyvatelstvo trápil nedostatek a hospodářské i politické problémy. Skutečný rozklad společnosti však přišel až s druhou revolucí roku 1917 a následnou občanskou válkou.³²⁵

Poté, co německá armáda začala na jaře 1918 na západní frontě se všeobecnou ofenzivou,³²⁶ byl Josef Čermák kvůli svému bezpečí nucen odjet s Československou národní radou a naším vojskem na východ do Pirjatína. Později se uchýlil k příbuzným svého známého na Kavkaz. Strach o vlastní život i životy rodinných příslušníků, který Josef Čermák zažil během svého skrývání, ho postupně nutil k přemýšlení o návratu do vlasti. Situace se neuklidnila ani po jeho návratu z úkrytu v srpnu 1918: „*Politická a tím i hospodářská a bezpečnostní situace Ukrajiny čím dál tím více se horšila. Bolševismus se rozmáhal, další a další vesnice se k němu buď dobrovolně přidávaly, nebo byly násilím zabírány.*“³²⁷ Hruzně válečné výjevy nakonec Čermáka přesvědčily k opuštění Ruska: *Cestou (po Kyjevě) jsem viděl v poloprázdných ulicích koňské zdechliny, na křižovatkách ulic opuštěná děla, bylo cítit zápach krve, mrtvolý lidí již byly odklizeny.*³²⁸

---

³²² J. VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I.*, s. 4-15.

³²³ O. VANĚK – V. HOLEČEK – R. MEDEK, *Za svobodu: Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920*, Praha 1922-1929.

³²⁴ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 306-307.

³²⁵ O. FIGES, *Lidská tragédie*, s. 552-647.

³²⁶ R. SAK, *Anabáze*, s. 15-28.

³²⁷ Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 322.

³²⁸ Tamtéž, s. 327.

I když byl přesvědčen o svém rozhodnutí, jehož správnost se mu v průběhu času také potvrzovala, přece jen si občas po Rusku zasteskl. Ovlivnila ho šířost a rozmanitost země a jen těžko přivykal stíněnosti života v Čechách: *Po dlouhém pobytu v Rusku, v docela odlišných poměrech, zdál se mi život doma velmi úzkým až tíěrným.*³²⁹

Ohlasy ruského pobytu doznávaly v rodině Josefa Čermáka i po jejich návratu do Československa. Kromě některých stravovacích návyků se objevovaly například ve hrách Čermákových dětí. Dcera Jiřina vzpomínala, jak si spolu sourozenci v dětství hrávali na menševiky a bolševiky, pochodovali s dřevěnou puškou a zatýkali se s povellem „*Ruki verch!*“³³⁰ Rodinu také často navštěvovali ruští emigranti. Bylo jich prý mnoho a byli „*smutní a pohublí.*“³³¹

S Rusy se potom Josef Čermák setkal ještě jednou – při osvobozování Humpolce Rudou armádou v květnu 1945, kdy se stal jedním z tlumočnicků ruské komandatury.³³² I když oslavoval sovětské válečné úspěchy a pro uvítání armády si připravil proslov, z pobytu ruských příslušníků ve městě nebyl příliš nadšen. S ruskými sklony k alkoholu se setkal již během svého života na Rusi, vojáci vyčerpáni hrůzami války však měli až příliš velkou žízeň: „*Vojáci komandatury i projíždějící městem žádali neustále vodku. Veškerý líh z lihovarů byl již vyčerpán, prameny vodky vyschly, nebyla.*“³³³ Pod vlivem alkoholu pak byly páhány výtržnosti a byl ohrožován majetek i zdraví místních obyvatel. Tato zkušenost následně ve společnosti vedla k vytvoření nepřilíš pozitivního, někdy až karikurního obrazu osvoboditele – ruského vojáka.

---

³²⁹ Tamtéž, s. 336.

³³⁰ Tamtéž, s. 464.

³³¹ Tamtéž.

³³² Kromě něj byli tlumočnický v Humpolci také váleční běženci ing. Ivan Vasilijevič Rájevský a Mudr. Vasil Malczyk a také ing. Kubrt, Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 382.

³³³ Tamtéž, s. 385.

4. Závěr

Život první poloviny dvacátého století sebou přinášel řadu nových okolností a podnětů, které zásadně ovlivňovaly způsob lidského bytí. Dveře do světa byly otevřeny, stačilo vstoupit. Společnost a poměry v ní se proměňovaly do té doby nevídanou rychlostí, možnosti se zdály být netušené. Spolu s narušením pevné společenské struktury však zákonitě musela přijít také krize identity. Vzruch a nestálost neposkytovaly člověku potřebný úkryt uvnitř společenské skupiny. Protože se domnívám, že hledání vlastní identity a sociální příslušnosti je průvodním jevem života člověka bez ohledu na období, ve kterém žije, snažila jsem se touto cestou přispět k pokusům o rekonstrukci myšlenkového světa individua dvacátého století.

Ač byl můj původní záměr s kronikou Josefa Čermáka poněkud jiný, záhy jsem zjistila, jak hluboce dokáže tento pramen vypovídat o jeho vnitřním světě. V první řadě jsem pátrala po důvodech a způsobu zachycování vlastní paměti. Ta se zde ovšem nevztahovala na kolektiv, tak jak zvykem v pracích, jejichž tématem je v poslední době právě velice frekventovaná paměť.³³⁴ Důvodem sepsání memoárů bylo u Josefa Čermáka především hledání a znovu vytváření identity ztracené kdesi v ruské stepi. Bylo dokázáno, jak moc pro něj byla jeho identita důležitá, jakým stylem o ni pečoval a jak mu sloužila v prosazování jeho životních záměrů.

Fascinovala mne také provázanost Čermákovy životní poutě s významnými dějinnými událostmi. Bylo zajímavé sledovat, jaký měly dopad na člověka od prvního mínění obyčejného. Josef Čermák měl osobní zkušenost s první světovou válkou, ruským revolučním rokem 1917 a následnou občanskou válkou, hospodářskou krizí, druhým válečným světovým konfliktem i komunistickým převratem v Československu v roce 1948. Díky jeho schopnosti vhodně se přizpůsobit, kterou ovšem není možné zaměňovat za kolaboraci s jakýmkoliv režimem, dokázal téměř bez újmy proplout těmito divokými vodami a dokonce čas od času také profitovat.

---

³³⁴ V českém prostředí jsou to nejnověji v úvodu zmiňované práce: J. ŠUBRT – Š. PFEIFEROVÁ, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádán.*, Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy 2010, č. 1, s. 9 – 29; M. HLAVAČKA – A. MARÉS – M. POKORNÁ (edd.), *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011; R. SLABÁKOVÁ – ŠVAŘÍČKOVÁ, *Mýtus šlechty u nás a v nás: paměť a šlechta dvacátého století*, Praha 2012.

V druhé části své diplomové práce jsem se snažila nastínit obraz Ruska fungující v českých zemích na počátku dvacátého století. Byly představeny dva hlavní směry, které zde v této době existovaly a jejich prostřednictvím určen oponent, se kterým byl Čermákův pohled srovnáván. Podobně je laděna také práce Martina Gažiho. Můj výsledek je tedy o poznání stručnější, ale hlavně se nezabývá důkladným rozbořením českých písemných zmínek o Rusku, ale pokouší se přinést pohled na toho druhého a na okolnosti střetávání, poznávání a přijímání nebo odmítání vlastního a cizího, tak jak je tato problematika představena v díle L. Klusákové a K. Kubiše.³³⁵

Rozsáhlý pramen však dle mého názoru ještě nebyl zcela vyčerpán, prostřednictvím této diplomové práce jsem se spíše snažila o jeho uvedení do badatelského povědomí. Případné možnosti vidím zejména v důkladnějším zaměření se na další prameny, které by mohly osvětlit některé informace, které Josef Čermák uvádí a kterým literatura zatím nevěnovala příliš mnoho prostoru. Jedná se především o záležitosti spojené s odjezdem Čermákových z Ruska a Josefovou ekonomickou aktivitou (zejména v souvislosti s Medokomisí). Na příkladě Čermákových vzpomínek na občanskou válku v Rusku by také bylo možné rekonstruovat válečný zážitek a prožitek individua.

---

³³⁵ L. KLUSÁKOVÁ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1/1995, Studia Historica XLI, Univerzita Karlova, Praha 1997; K. KUBIŠ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě II*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 5/1999, Studia Historica LII, Univerzita Karlova, Praha 2003.

5. Seznam pramenů

5. 1 Nevydané prameny

Státní okresní archiv Pelhřimov

Okresní úřad Humpolec – prezidiální spisy; podací protokoly; záležitosti spolků a živností

Obecní úřad Čejov, Obecní kronika, nezpracovaná část.

Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové

Kronika Josefa Čermáka.

Archiv rodiny Čermákovy Praha

Přílohy kroniky Josefa Čermáka I. – II.

5. 2 Edice pramenů

BILÍKOVÁ, Magda (ed.), *Ladislav Karel Feierabend, Politické vzpomínky I. – III.*, Brno 1994-1996.

ČEJCHAN, Václav, *Dějiny Sovětského svazu a československo-sovětských vztahů v dokumentech II. (1790-1900)*, Praha 1964.

FRANĚK, Jiří – FRAŇKOVÁ, Zdeňka – POCHMAN, Jan – SVATOŇ, Vladimír – DOUBEK, Vratislav – KAUTMAN František (edd.), *Rusko a Evropa I-III*, sv. 11-13, Praha 1995-1996.

GABRIEL, Jiří – PAVLINCOVÁ, Helena – ZOUHAR, Jan (edd.), *Slovanské studie a texty z let 1889-1891*, sv. 20, Praha 2007.

GAJDA, Radola, *Moje paměti*, Brno 2008.

HAVEL, Rudolf – VÍŠKOVÁ, Jarmila, *Jan Kollár, Slávy dcera*, Praha 1971.

HOLEČEK, Josef, *Zájezd na Rus*, Praha 1896.

KRAMÁŘ, Karel, *Paměti*, Praha 1938.

Památník vydaný k padesátiletému jubileu Obchodního grémia v Humpolci: 1886-1936, Humpolec 1937.

PRAŽÁKOVÁ, Běla (ed.), *Antonín Marek (1785-1877): písemná pozůstalost*, Praha 1978.

RYŠAVÝ, Šimon (ed.), *František Ladislav Čelakovský, Ohlas písní ruských*, Brno 1998.

ŠAFAŘÍK, Pavel Josef, *Slovanský národopis*, Praha 1955.

TILLE, Václav, *Moskva v listopadu*, České Budějovice 2009.

VLADISLAV, Jan, *Vilém Mrštík, Cesta do Ruska. Listy z Nižního Novgorodu*, Praha 1992.

5. 3 Periodika

Slovanský přehled (1900-1910).

Stavitel, 2, Praha 1920-1921.

6. Literatura

ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

BÍLEK, Jan – VELEK, Luboš (edd.), *Karel Kramář (1860-1937) Život a dílo*, Praha 2009.

BOJKO, Olexandr – GONÉC, Vladimír, *Nejnovější dějiny Ukrajiny*, Brno 97, s. 41.

BURKE, Peter, *Historie jako sociální paměť*, in: týž, *Variety kulturních dějin*, Praha 2006, s. 50-67.

BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15).

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel – JAKUBEC, Ondřej, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

CORNELISSEN, Christoph, *O výzkumu kultúry pamäti v západnej a východnej Európe*, in: CORNELISSEN, Christoph – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jiří (edd.), *Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*, Ústí nad Labem 2007, s. 23 – 42.

ČAPKA, František, *Agrární odbory v českých zemích v letech první republiky*, in: HARNA, Josef – RAŠTICOVÁ, Blanka (edd.), *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*, Uherské Hradiště 2010 (= Studie Slovákého muzea 15), s. 127 – 136.

ČEJCHAN, Václav – RAMPACHOVÁ, Milada – VYMĚTAL, Vladimír, *1000 let. Kronika československo-ruských styků slovem i obrazem*, Praha 1947.

ČERNÝ, Václav, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha 1995.

Děmčinského metoda pěstování obilí, Masarykův slovník naučný, Díl II., Praha 1926, s. 149.

DIBELKA, Jaroslav, *Obrané strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012.

DOSTÁL, V. Vladimír, *Agrární strana: její rozmach a zánik*, Brno 1998.

DRESSEL, Gert, *Historische antropologie. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weinmar 1996.

DÜLMEN, V. Richard, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy*, Praha 2002.

DVOŘÁK, Libor – SLÁDEK, Zdeněk – ŠVANKMAJER, Milan – VEBER, Václav, *Dějiny Ruska*, Praha 2010.

FIGES, Orlando, *Lidská tragédie: ruská revoluce 1891-1924*, Praha – Plzeň 2000.

GALANDAUER, Jan, *2. 7. 1917 - Bitva u Zborova: česká legenda*, Praha 2002.

GALANDAUER, Jan, *6. 7. 1915 - Pomník mistra Jana Husa: český symbol ze žuly a bronzu*, Praha 2008.

GAŽI, Martin, *Cesty na Rus (K českému pohledu na Rusko v druhé polovině devatenáctého a na počátku dvacátého století)*, České Budějovice 1997.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha, Litomyšl 2004.

HALBWACHS, Maurice, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

HANUŠ, Jiří – VLČEK, Radomír (edd.), *Interpretace ruské revoluce 1917*, Brno 2007.

HERBEN, Jan, *T.G. Masaryk. Život a dílo prezidenta osvoboditele*, Praha 1946.

HLAVAČKA, Milan – MARÉS, Antoine – POKORNÁ, Magdalena (edd.), *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011.

HLAVÍKOVÁ, Lubomíra – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan – RYCHLÍK, Jan – TEJCHMAN, Miroslav – VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej, *Dějiny Srbska*, Praha 2013.

HOLUB, Pavel, *Rodinné a rodové kroniky v paměťových institucích okresu Pelhřimov*, Genealogické a heraldické informace 2010, s. 142-146.

HORSKÝ, Jan – NEŠPOR, R. Zdeněk, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj – časopis pro kulturní dějiny 6, 2004, č. 1, s. 61 – 81.

HRDLIČKA, Josef, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003.

JIRÁSEK, Josef, *Rusko a my, Dějiny vztahů československo-ruských od nejstarších dob do roku 1914 I.-IV.*, Praha-Brno 1945-1946.

Josef Hyrš, *Masarykův slovník naučný*, Díl III., Praha 1927, s. 412.

KAPLAN, Karel, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990.

KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948-1953, 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*, Praha 1991.

- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918-1938) Díl II.*, Praha 2002.
- KAUTMAN, František, *F. M. Dostojevskij: věčný problém člověka*, Praha 2004.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1/1995, Studia Historica XLI, Univerzita Karlova, Praha 1997.
- KRUSENSTJERN, Benigna, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen Aland von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, Historische Anthropologie 2, 1994, s. 462-471.
- KUBIŠ, Karel (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě II*, Acta universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 5/1999, Studia Historica LII, Univerzita Karlova, Praha 2003.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.
- KŠICOVÁ, Danuše, *Ruská literatura 19. a začátku 20. století v českých překladech. kapitoly z dějin literárních vztahů*, Brno 1988.
- MALIA, Martin, *Sovětská tragédie*, Praha 2004.
- MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, Praha 2002.
- NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.
- Novoje vremja, *Masarykův slovník naučný*, Díl V., Praha 1931, s. 234.

NOVOTNÁ, Dana, *Zákulisí bytové výstavby za 1. republiky*, Urbanismus a územní rozvoj 4, Praha 2012, s. 9 - 13.

NOVÁK, Jan – NOVÁK, Arne, *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*, Brno 1995.

NORA, Pierre, *Mezi pamětí a historií*, In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998.

OPATA, Jaroslav, *Filosof a politik T. G. Masaryk. 1882-1893*, Praha 1990.

PETRÁŇ, Josef, *Dvacáté století v Ouběnicích*, Praha 2009.

PFÄFF, Ivan – ZÁVODSKÝ, Vladimír, *Tradice česko-ruských vztahů v dějinách. Projevy a doklady*, Praha 1957.

PIPES, Richard, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998.

Politik, časopis, *Masarykův slovník naučný*, Díl V, Praha 1931, s. 846.

PRCHALOVÁ Martina, *Činnost Svazu československo-sovětského přátelství v okrese Havlíčkův Brod v letech 1948-1960*, Pardubice 2012.

PROCHÁZKA, Jaromír, *Poválečné Československo 1945-1989*, Praha 1991.

PRŮCHA, Václav a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, Brno 2004.

Pskovská gubernie, *Ottův slovník naučný*, Díl XX, Praha 1903, s. 912-915.

PYTLÍK, Radko, *Vilém Mrštík. Osud talentu v Čechách*, Praha 1989.

RAK, Jiří, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha 1994.

SAK, Robert, *Anabáze: drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Praha 1996.

SERVICE, Robert, *Lenin. Životopis*, Praha 2002.

Simbirská gubernie, *Ottův slovník naučný*, díl XXIII, Praha 1905, s. 180-181.

Simbirsk, Ujlanovsk, *Masarykův slovník naučný*, Díl VII, Praha 1933, s. 460.

SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko – Uhersko a Německo v evropské politice 1906-1914*, Praha 1996.

SLABÁKOVÁ – ŠVAŘÍČKOVÁ, Radmila, *Mýtus šlechty u nás a v nás: paměť a šlechta dvacátého století*, Praha 2012.

SLABÁKOVÁ – ŠVAŘÍČKOVÁ, Radmila, *Rodinné strategie šlechty – Mensdorffové – Pouilly v 19. století*, Praha 2007.

Slavjanofilství, *Ottův slovník naučný*, díl XXIII, Praha 1905, s. 350-351.

STORCHOVÁ, Lucie (ed.), *Conditio humana – č(i) historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*, Ústí nad Labem 2007.

SWEIRCZEKOVÁ, Lucie, „... aby nás Pán Bůh při dobrém rozumu zachovati ráčil.“ (odraz politických a válečných událostí v rodinné kronice žehuňských mlynářů), ČNM-A 171, 2002, č. 1-2, s. 103-111.

SYLLABA, Theodor, *T.G. Masaryk a revoluce v Rusku*, Praha 1959.

ŠŤASTNÝ, Vladislav, *Masaryk a české rusofilství*, Slovánský přehled 55, 1969, s. 134-139.

ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy 2010, č. 1, s. 9 – 29.

TŘEŠTÍK, Dušan, *Češi a dějiny v postmoderním očištění*, Praha 2005.

Václav Vondrák, *Masarykův slovník naučný*, Díl VII, Praha 1933, s. 731.

VACULÍK, Jaroslav, *Češi v cizině 1850-1938*, Brno 2002.

VACULÍK, Jaroslav, *Dějiny volyňských Čechů I. 1868-1914*, Praha 1997.

VACULÍK, Jaroslav, *Dějiny volyňských Čechů II. (1914-1945)*, Praha 1998.

VÁCHA, Dalibor, *Život v legiích. Českoslovenští dobrovolníci na Rusi 1914-1918*. České Budějovice 2001.

Venkov, časopis, *Masarykův slovník naučný*, Díl VII, Praha 1933, s. 609.

VLČEK, Radomír, *Ruský panslavismus - realita a fikce*. Praha 2002.

VLČEK, Radomír, *Rusko v politických koncepcích T. G. Masaryka a K. Kramáře. 80. léta 19. století – 1918/1919*, in: Petr PROKŠ a kol., *České země a moderní dějiny Evropy*, Praha 2010, s. 59-74.

WINKELBAUER, Thomas (hg.), *Vom Lebenslauf zur Biografie, Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn-Waidhofen/Thaya 2000.

ZAHRÁDKA, Miloslav a kol., *Slovník rusko-českých literárních vztahů*. Ústí nad Orlicí 2008.

7. Internetové zdroje

Časopis Slovanský přehled [online] Historický ústav Akademie věd České republiky, [cit 2013-06-05],

Dostupné na: <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep>.

NEJEDLÝ Václav, *Čeští průmysloví průkopníci*, Velvyslanectví České republiky na Ukrajině. Krajané. [online], [cit 2013-06-05],

Dostupné:

http://www.mzv.cz/kyiv/cz/o_ukrajine/krajane/cesti_prumyslovi_prukopnici/index.htm.

Výzkumný ústav bramborářský Havlíčkův Brod [online], [cit 2013-06-05],

Dostupné na: http://www.vubhb.cz/_t.asp?f=ustav/default.htm.

Výzkumný ústav včelařský v Dole [online], [cit 2013-06-05],

Dostupné na: <http://www.beedol.cz/>.

Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky [online], Digitální knihovna, Ústavodárné NS RČS 1946-1948, Tisky, [cit 2013-06-05],

Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0634_00.htm.

Úřad průmyslového vlastnictví [online], Spisy, [cit 2013-06-05],

Dostupné na: <http://spisy.upv.cz/Patents/FullDocuments/36/36130.pdf>.

8. Seznam příloh

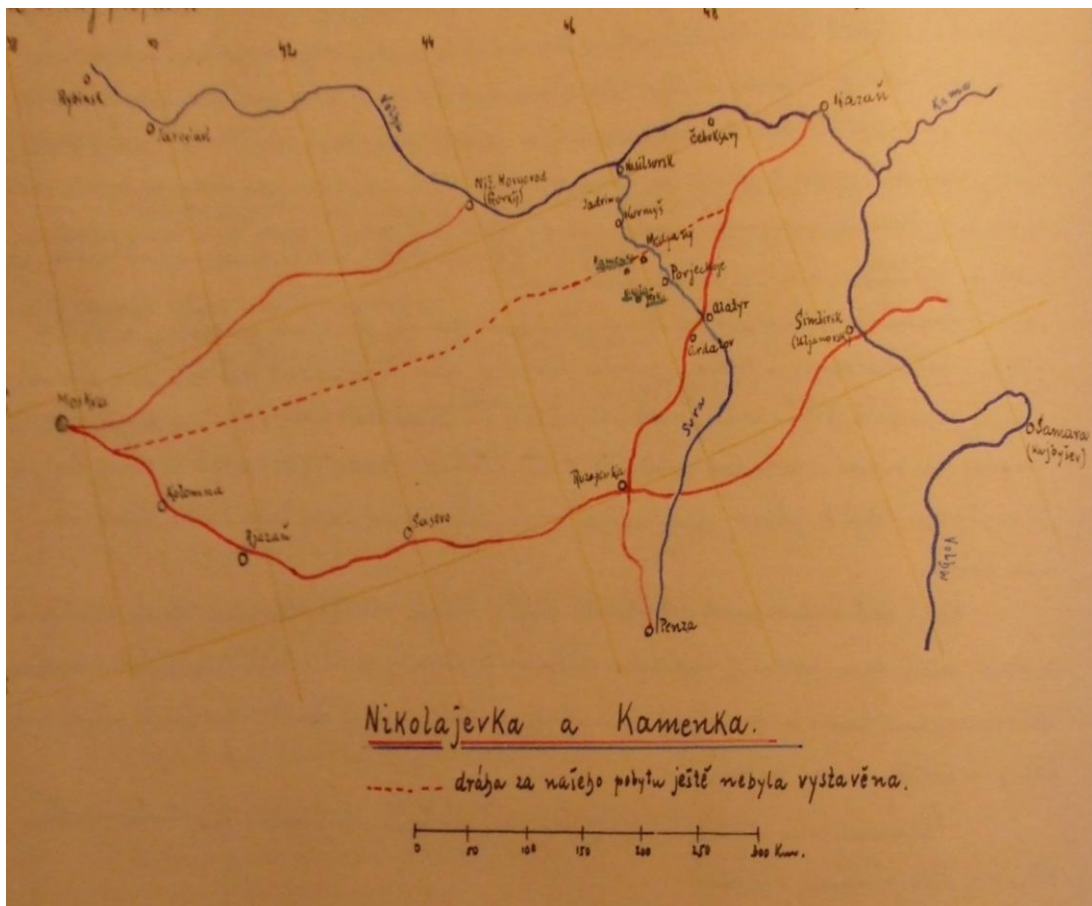
- I. Josef Čermák, fotografie z Nikolajevky, Simbirská gubernie, Rusko, rok 1910 (Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 15.)
- II. Mapka oblasti kolem statku Nikolajevka. Zhotovená Josefem Čermákem. (Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 250.)
- III. Josef Čermák s rodinou v Kyjevě, rok 1916 (Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 13.)
- IV. Odborní učitelé včelařství v Čechách při zemském ústředí včelařských spolků v Praze 1922-1925 (Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, s. 42.)
- V. Ochranná známka medu Josefa Čermáka a reklamní leták na jeho jablečný punč (Archiv rodiny Čermákovy Praha, Kronika Josefa Čermáka, příloha č. I, nezařazeno)
- VI. Josef Čermák se sovětskou komandaturou a majorem Žuravlevem, květen až červenec 1945. (Archiv rodiny Čermákovy Hradec Králové, Kronika Josefa Čermáka, s. 387.)

Přílohy

Příloha č. I.

Příloha č. II.

Příloha č. III.

Příloha č. IV.

Příloha č. V.

Příloha č. VI.

